

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Středisko ibero-amerických studií

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Českoslovenští interbrigadisté

Tři případové studie

Vedoucí práce: prof. Josef Opatrný

Vypracovala: Hana Bortlová

Praha 2006

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla vyjádřit svůj dík několika lidem. Děkuji panu prof. J. Opatrnému, vedoucímu práce, za ochotou a vlídnost, kterou mi projevovat po celou dobu studia. Rovněž bych chtěla poděkovat ostatním pracovníkům Střediska iberoamerikanistiky dr. S. Binkové a dr. M. Křížové za jejich laskavé a vstřícné jednání se studenty.

Další dík patří Radku Bubnovi za jeho přínosné komentáře a rady. Luisi Pérezovi-Cuestovi bych chtěla poděkovat za zprostředkování kontaktu se španělskou organizací Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales (AABI).

Děkuji dále svým informátorům-narátorům za poskytnutí (často opakovaných) interview: rodině Holubcově, paní Lise Londonové, paní Lence Reinerové, rodině Vyhnalové, manželům Vodičkovým.

Jaroslavu Hovorkovi děkuji za laskavé zapůjčení cenných materiálů.

Leoši Kyšovi děkuji za jeho přátelskou pomoc a ochotu přečíst a okomentovat značnou část této práce.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 31. prosince 2006

.....

Hana Bortlová

Obsah

1.	Úvod	6
	Struktura a členění diplomové práce	6
2.	Charakteristika současného stavu výzkumu	8
3.	Metoda a prameny	14
	Aplikované metody	14
	Prameny a sekundární literatura	15
	Fond Čs. I. VHA – charakteristika	17
	Ústní pramen (oral history) – charakteristika	20
	Použitá sekundární literatura	21
4.	Španělská občanská válka a Mezinárodní brigády	22
	Krach druhé republiky a vypuknutí španělské občanské války	22
	Zahraniční intervence ve španělské občanské válce	25
	Vojenská a materiální pomoc povstalcům	25
	Vojenská a materiální pomoc Republice	26
	Mezinárodní brigády	28
	Základní údaje o Interbrigádách	28
	Vznik a organizace Interbrigád. Vzpomínky Lise Londonové	29
	Stalin: Věc Republiky je i naší věcí	32
	Interbrigadisté: <i>Oggi in Spagna, domani in Italia</i>	36
	Interbrigády: organizace jednotek, vojenský potenciál	37
	Stažení interbrigadistů z boje – La Retirada	38
	Interbrigadisté po skončení španělské občanské války	39
5.	Postoj čs. vlády a čs. společnosti ke španělskému konfliktu	41
	VPDŠ a humanitární sbírky. Krátká reflexe pravicového tisku	41
	Českoslovenští interbrigadisté	44
	Motivace pro odchod do Španělska: profil čs. interbrigadistů	45
	Čs. interbrigadisté ve Španělsku	47
	Čs. zdravotnický personál ve Španělsku	48
	Čs. interbrigadisté po odchodu ze Španělska	49
	Čs. interbrigadisté po skončení 2. světové války	51
6.	Tři případové studie	55

	Případová studie č. 1 – Karel Dufek	55
	Případová studie č. 2 – Adolf Vodička	71
	Případová studie č. 3 – Jaroslav Uhlíř	90
7.	Závěr	97
8.	Resumen	101
9.	Prameny a bibliografie	102
10.	Seznam použitých zkratk	107
11.	Textová příloha	108
12.	Seznam vyobrazení	110
13.	Obrazová příloha	112-129

1. Úvod

Důvody vedoucí k vypuknutí krvavého konfliktu (dnešní odhady obětí na životech ve španělské občanské válce se pohybují kolem 300 tisíc mrtvých, z nichž polovina zahynula při represí v zázemí) byly různé a mnoho z nich se týkalo čistě vnitrošpanělských sporů, v tehdejší Evropě prakticky neznámých. Jiné však byly ve 30. letech okamžitě vztaženy k celoevropské situaci a zasazeny do dichotomie fašismus - demokracie. Právě v takovém kontextu viděla španělské události evropská levice, včetně komunistických stran, které se na formování dobrovolnických jednotek podílely nejvíce. Protinacistická motivace vedla k odjezdu do Španělska i na 2 000 Čechoslováků.

O nich a o propojení mikrokosmů jejich životů s událostmi československého i celoevropského politického, ekonomického a sociálního makrokosmu pojednává předkládaná práce. Zvláštní pozornost je věnována dvěma vybraným aspektům:

1. Situaci v předválečném Československu a motivaci k odchodu do Španělska
2. Životním strategiím aplikovaným v době politických procesů v ČSR let padesátých.

Tyto dva aspekty by nám v průběhu práce měly posloužit za odrazový můstek k postizení komplexnosti celé makro- i mikroproblematiky.

1. 1. Struktura a členění diplomové práce

Předkládaná diplomová práce se skládá ze tří hlavních částí. První dvě části jsou teoretické a třetí část je empirická (praktická).

První část práce (kapitola 2 a 3) poskytuje informaci o metodách a pramenech, které jsme v průběhu bádání na tématu využili. Některé prameny jsou - vzhledem ke svému specifickému charakteru – analyzovány podrobněji, jiné jsou charakterizovány jen stručně.

Druhá část práce (kapitola 4 a 5) si klade za cíl uvést čtenáře do problematiky a vyložit obecnější historický kontext. Začíná stručným nástinem příčin a průběhu španělské občanské války a s ní souvisejících politických a společenských událostí a zvratů. Problematika je pokud možno sledována v celoevropském a mezinárodním kontextu (s důrazem na téma zahraniční intervence). Následuje podkapitola o vzniku a vývoji Mezinárodních brigád, o roli SSSR a Komunistické Internacionály ve

Španělsku, o interbrigadistech (s důrazem na jejich politickou orientaci a sociální situaci v okamžiku odchodu do Španělska). Dále text sleduje postoj tehdejšího Československa (čs. vlády a čs. veřejnosti) vůči španělským událostem, přičemž těžištěm je zde pokus o obecnější charakteristiku čs. interbrigadistů (kapitola 5.2.) - jejich politického smýšlení, sociálního a teritoriálního původu, věku, vzdělání, jejich působení ve španělské válce (čs. jednotky, účast v bojích) i po ní (poválečné a poúnorové osudy).

Tato část diplomové práce je založena na studiu sekundární literatury. Popisované jevy a události jsme se rovněž pokusili obohatit o perspektivu *oral history* (citace z rozhovorů s čs. interbrigadisty nebo jejich příbuznými, s jinými současníky, s Lise Londonovou aj.)

Třetí část diplomové práce vychází z našeho vlastního výzkumu. Ten představoval jak práci s archivním materiálem, tak realizaci řady interview (nestrukturovaných nebo polostrukturovaných), jejich interpretaci a analýzu a konečně také práci s audiovizuálním materiálem (vypracování narativní analýzy na základě transkripce audiovizuálních nahrávek). Cílem této části práce je vypracování několika (tří) medailonů, malých biografií ve formě případových studií. Zkoumáme motivace tří čs. interbrigadistů k odjezdu do Španělska, jejich sociální situaci a politickou orientaci v momentě odjezdu i návratu do ČSR, jejich očekávání, střet s realitou a zpětnou reflexi událostí.

V závěru se pak pokusíme o postžení základních společných rysů životních příběhů těchto osob a o sestavení malé kolektivní biografie.

2. Charakteristika současného stavu výzkumu

Dalo by se říci, že téma Interbrigád jistou část české akademické veřejnosti stále jaksi uvádí do rozpaků. Proč? Velmi se ztotožňujeme s názorem, který v souvislosti s touto otázkou vyjádřil Vladimír Nálevka: „Šli přece bojovat i za komunistické ideály, tedy za něco, čeho jsme se před lety rádi zbavili.“¹ To je podle našeho soudu hlavní důvod, proč téma Interbrigád zůstalo i po roce 1989 poněkud na okraji zájmu badatelského, historického. Tento fakt zřetelně vystupuje na světlo například v porovnání se zájmem, který badatelé věnují 2. čs. zahraničnímu odboji v zemích západní Evropy.

Přitom se podle našeho názoru jedná o velmi atraktivní problematiku. V životním příběhu interbrigadisty-Čechoslováka, který se rozhodl opustit svou vlast a bojovat ve vzdálené iberské zemi proti fašismu, se zrcadlí i řada společenských, politických a historických událostí a okolností panujících v tehdejším Československu. Navíc kvantita i kvalita materiálu, který je dnes v českých archívech pro badatele již dobře dostupný, není zanedbatelná.

Otázka participace Čechoslováků v Mezinárodních brigádách ve Španělsku ovšem nezaujímala v čs. odborném (i neodborném) prostředí minulých desetiletí vždy jen marginální pozici. Jak jsme již naznačili výše, pro jistá období pozorujeme ve vztahu k tématu zvýšený zájem. Rozlišujeme tři taková období: 30. léta, 60. léta a krátké období po roce 1989.

Pomineme zde odraz španělských událostí - včetně účasti čs. dobrovolníků v konfliktu - v čs. tisku let 1936-1939. Toto téma by si vyžádalo samostatnou studii. Zaměříme se zde pouze na monografické publikace, které se k tématu objevily: v době, kdy jejich boj s Frankovými oddíly ještě zdaleka nebyl u konce, vydávají českoslovenští dobrovolníci v Barceloně asi 160ti stránkovou publikaci *Za mír a svobodu* (1937), která má československé veřejnosti přiblížit život čs. dobrovolníků (vojáků i zdravotnického personálu) za Pyrenejemi. Kniha je pochopitelně prodchnuta antifašistickou propagandou; nelze ale říci, že by se jednalo o ryze politický text. Publikaci doplňují četné fotografie usmívajících se mladých lidí; autoři hýjí optimismem a celkově máme z textu dojem, že válka musela dopadnout úplně jinak. Druhým zajímavým příkladem dobové produkce k tématu je *Rok práce a zkušeností*

---

¹ Nálevka, Vladimír. „Bojovníci revoluce po 60 letech“. In: *Magazín Lidových novin* 29.11.1996, s. 8

lazaretu J. A. Komenský v demokratickém Španělsku. Jak již napovídá název, tato publikace, vydaná Společností přátel demokratického Španělska (ČSR) v roce 1938, je věnována primárně tématu čs. zdravotnické pomoci republikánskému Španělsku.

V období po druhé světové válce, kdy byla v Československu obnovena *Společnost přátel demokratického Španělska*, se znovuzrodil i zájem o španělskou problematiku. Světlo světa ale spatřilo jen omezené množství časopiseckých článků. V hojnějším počtu vycházely toliko české (anebo slovenské) překlady děl vybraných zahraničních autorů (Constancia de la Mora, Luigi Longo-Gallo, Dolores Ibárruri aj.).

Poměry panující v ČSR v 50. letech způsobily, že texty, které se objevily při příležitosti 20. výročí vzniku Interbrigád (rok 1956), jsou značně poznamenány zvýšenou opatrností autorů, idealizací role Sovětského svazu ve španělském občanském konfliktu apod. Vyznačují se též značným nepochopením pro politické a sociální poměry ve Španělsku poloviny 30. let a namísto podložené argumentace se autoři mnohdy omezují na to, že španělské nekomunisty označují za „zrádce“, „špióny“ či „agenty“ fašistů, kteří usilují o zničení Sovětského svazu. Tyto jevy jsou nicméně vzhledem k tehdejšímu poměru v ČSR pochopitelné.

Paralelně s tímto oficiálním historiografickým proudem zastoupeným především Kružikem a Hrbatou² zde vznikala literatura memoárového charakteru z pera samotných účastníků války. K tomu uvádíme pouze dvě poznámky: 1. Již ze samotné podstaty zkušenosti očitého svědka lze jen velmi obtížně dosáhnout „objektivního historického“ podání. 2. Bez nároku na generalizaci (ze zřejmých důvodů jsme nemohli nahlédnout do všech vydaných vzpomínkových děl) si dovoluujeme tvrdit, že spíš než o událostech ve Španělsku konce 30. let vypovídá memoárová literatura z tohoto období – mimochodem často znovelizovaná³ - o svazujících československých poměrech let padesátých. Autobiografická produkce bývalých „španěláků“ ovšem později nabývá objektivnějších rysů: jejich texty (především z konce 60. let) mohou být pro doplnění historického obrazu událostí přínosné.

Vedle memoárové literatury vyšlo i několik sborníkových příspěvků a statí, jejichž autory byli rovněž ve většině případů samotní interbrigadisté. Oproti memoárům se ale tyto texty vyznačují jistými ambicemi na „seriózní“ historiografický

---

² Publikovali především na stránkách *Příspěvků k dějinám KSČ* či *Historie a vojenství*. Další díla např. Hrbata, František. *K dějinám Komunistické internacionály* (1959) nebo Kružík, František. *Přednášky: Boj československých dobrovolníků proti fašismu ve Španělsku* (1956)

³ Např. Černoch, Otakar. *Španělská aréna* (1956) nebo Horský, Petr. *Španělsko v srdci* (1956)

styl.⁴ S ohledem na dobu neudivuje, že jsou silně tendenční. Typické jsou pasáže obsahující naprosto nekritické hodnocení sovětských vojáků, vojenských i politických poradců, zdůrazňování prvotřídní kvality dodávaných sovětských masových konzerv i vojenského materiálu aj. Velmi častá je také kritika španělských poměrů: texty se hemží „trockistickými a anarchistickými živly“, které jsou v čele „separatistické propagandy“; anarchisté „brzdí statečné úsilí KSS“ apod. A konečně v žádném textu není opomenuta „odporná úloha slabošské buržoazní a profašistické vlády Benešovy“.⁵

Vlivem uvolnění poměrů v Československu v 60. letech zaznamenáváme v tomto období nárůst zájmu o problematiku. Opět je to především Fr. Kružík. Jeho texty z 60. let (konkrétně r. 1961 a časopis *Historie a vojenství* a r. 1966 sborník *Příspěvky k dějinám KSČ*) již mohou být považovány za kvalitní historiografický přínos: jako snad vůbec první podává solidně (archivními prameny) podložené informace o národnostním složení interbrigadistů z ČSR, o jejich teritoriálním původu, sociálním původu, politické orientaci, dosaženém vzdělání apod. Popisuje rovněž nejběžnější způsoby cesty Čechoslováků do Španělska a jejich organizaci ve Francii. Zásadně se ovšem Kružík vyhýbá ožehavému tématu persekuce čs. interbrigadistů v 50. letech.

Dále se v 60. letech (1966-68) na stránkách *Příspěvků k dějinám KSČ* rozpoutala debata mezi několika bývalými příslušníky Interbrigád, a to sice mezi O. Hromádkou, K. Markem a J. Pavlem v první vlně debaty, a W. Komarem, K. Fukanem a A. Soběslavským a L. Novákem v druhé vlně debaty. Vedle technických upřesnění stran vojenského vybavení a odborného vedení čs. jednotek či úvah o politickém složení Čechoslováků-interbrigadistů byla jádrem této diskuse především (v 60. letech stále ještě citlivá) otázka trockismu mezi čs. příslušníky Interbrigád ve Španělsku. Podotýkáme, že pro některé z autorů (Pavel, Hromádka aj.) byla tato problematika o to citlivější, že v předcházející dekádě se sami stali oběťmi trockistické mánie a byli několik let vězněni. V zásadě lze autory debaty rozdělit do dvou proudů: 1. skupina hájící špionománii a psychózu z trockismu jako oprávněnou obavu z nepřítele: především Karel Marek, částečně také Alois Soběslavský a

---

⁴ Biheller, Bedřich. „Hrst vzpomínek dobrovolníka Mezinárodních brigád“. In: *Příspěvky k dějinám KSČ*, 1957/1. Viz též: Vodička, Jan (sestavil). *Dobrovolníci svobody* (1956) nebo Biheller, Bedřich (ed.): *Bojovali jsme* (1956) nebo Vodička, Adolf (sestavil). *Viva la vida!* (1956)

⁵ Biheller, Bedřich. Tamtéž, s. 195. Viz též: Kružík, František. „Českoslovenští dobrovolníci v národně revoluční válce španělského lidu 1936-1939“. In: *Historie a vojenství*, 1955, č. 4, s. 413-443

Ladislav Novák.⁶ 2. skupina usilující o očistu historie čs. interbrigadistů od těchto stigmat a následků procesů v době kultu osobnosti: O. Hromádka, J. Pavel („Špionománie a boj proti „nepřátelům v našich řadách“ jsou jednou z nejtrapnějších kapitol našeho života ve Španělsku“⁷) a Karel Fukan (v debatě vystupuje proti idealizaci Komunistické strany Španělska a uvádí na pravou míru zásluhy anarchistů a socialistů v provádění sociálních, pozemkových a jiných reforem. Kriticky a naplno se vyjadřuje i k „trockistické otázce“ ve Španělsku: „(...) bylo snadné tehdy získat signum trockismu, jestližeš kritizoval nějakého bonza za zbabělost nebo neschopnost, nebo jsi měl pochybnosti o dané linii“⁸)

Jak jsme již uvedli výše, v 60. letech se objevují také další autobiografické práce, které jsou - oproti 50. létům – psány ze střízlivější perspektivy, často dokonce ve svěžím a poutavém duchu.⁹ Z oblasti literatury faktu byly rozsahem i zpracováním největším úspěchem tituly *Španělsko, Španělsko* (1963) a pochopitelně *Doznání Artura Londona* (1969).

V 70. a 80. letech vychází několik brožur naučného typu, často regionálního charakteru¹⁰. Jiným edičním „klasikem“ 80. let jsou výstavní katalogy, kupříkladu takový katalog k výstavě *No pasarán - 50. výročí účasti československých interbrigadistů v boji proti fašismu ve Španělsku*, která trvala od října 1986 do května 1987 ve Vojenském muzeu v Praze. Katalog obsahuje řadu fotografií, doprovodný text je zaměřen na „neproblémové“ téma vojenské výzbroje, uniforem apod. Publikaci této brožury lze s trochou nadsázky považovat za největší vydavatelský počín (stran Interbrigád, pochopitelně) 80. let v Československu.

Jistou renesancí odborného ale i laického zájmu o Interbrigády zaznamenáváme jednak po roce 1989 (významným počinem bylo zpracování fondu Čs. I. ve VHA Jaroslavem Boučkem v roce 1990), jednak v letech 1996 a 2006. Při příležitosti 60. výročí vypuknutí španělské občanské války (1996) bylo sedmi žijícím českým interbrigadistům uděleno ve Španělsku čestné španělské občanství¹¹ a o deset

---

⁶ „Doba a lidé“ (rubrika), kol. autorů. In: *Revue dějin socialismu*, 1968, VIII, č. 2, s. 227-252

⁷ Pavel, Josef. „K historii československých dobrovolníků ve Španělsku“. *Príspevky k dějinám KSČ*, 1967, č. 4, s. 586

⁸ Fukan, Karel. „K historii španělské občanské války a interbrigád“. *Revue dějin socialismu*, 1968, VIII, č. 2, s. 242-243

⁹ Pros, Josef. *Most přes Manzanares*. Praha: Naše Vojsko, 1966. Příbyl, Zdeněk. *La Corrida – příběhy českého malíře ve španělské občanské válce*. Praha: Naše Vojsko, 1960

¹⁰ Nováčková, Eva. *U Madridu bojovali za Prahu - Třebičtí interbrigadisté*. Třebíč: ZMT, 1977. Viz též: Vávra, Vlastimil. *Na pomoc španělské republice*. Praha: ČSPB, 1981

¹¹ Čestné španělské občanství bylo uděleno všem bývalým interbrigadistům, osobně si pro něj do Španělska přijelo 350 z tehdy asi 600 žijících.

let později při příležitosti výročí sedmdesátého obdrželi tři (z pěti žijících) čeští interbrigadisté vyznamenání od ministra obrany ČR Karla Kühnla¹².

V posledních letech se tématu španělské občanské války a v jeho rámci i problematice Čechoslováků v Mezinárodních brigádách věnovali z českých historiků především Jaroslav Bouček, Vladimír Nálevka, Jiří Chalupa a literát Roman Cílek (literatura faktu). Otázku vstupu „španěláků“ do čs. zahraniční armády ve Francii v roce 1940 kvalitně rozpracoval historik vojenství Jiří Friedl.

Za zcela zásadní pro studium tématu pak považujeme texty Jaroslava Boučka a Vladimíra Nálevky. J. Bouček se svým bádání zaměřil především na osudy zdravotnického personálu čs. lazaretu Jana Ámose Komenského. Také jeho další studie z r.1994¹³ obsahuje kvalitní a spolehlivé informace k tématu „španěláků“ jako zdroje poválečných politických elit. Bouček ve svých studiích prezentuje i důkladně podložená kvantitativní data týkající se skutečného počtu Čechoslováků v Interbrigádách. Také práce Vladimíra Nálevky je zaměřena na postavení bývalých interbrigadistů v době poválečné: autor konkrétně zkoumá, jakou roli českoslovenští „španěláci“ sehráli při vytváření a upevňování pout mezi španělskými komunisty (a španělskou komunistickou emigrací) a Československem.¹⁴ Jiný Nálevkův text poskytuje přehledné informace o mezinárodně-politických okolnostech vzniku a nasazení Interbrigád.¹⁵

Méně kvalitní práce je podle našeho názoru publikace českého autora Romana Cílka *Krvavá předehra*¹⁶. Autorova snaha učinit knihu čtenářsky přitažlivější je leckdy na úkor správnosti historických informací či jejich interpretace. Navíc: i v rámci žánru literatury faktu je podle našeho soudu nutné odkazovat na zdroj fotografií, poskytovatele rozhovorů (alespoň iniciálami) atp. Jako nedostatečné shledáváme i odkazy na prameny a zdroje.

Záslužným filmografickým počinem bylo podle našeho soudu natočení dokumentárního filmu *Španěláci*. Podle našich informací se jedná o jediný audiovizuální materiál domácí provenience, který je takto bohatý na svědectví samotných aktérů války. Film zrežiroval v roce 1996 Jaroslav Hovorka.

¹² Historie Ministerstva obrany. Dostupné z: <<http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=7481>>

¹³ Bouček, Jaroslav. „Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945“. In: *Politické elity v Československu 1918-1948*, 1994, s. 147-180

¹⁴ Nálevka, Vladimír. „Las relaciones checo-españolas 1945-1955. El exilio español en la República Checa“. [online]. [cit. 2006-11-7]. Dostupné z: <<http://www.uclm.es/lamusa/>>

¹⁵ Nálevka, Vladimír. „Řezník z Albacete – Interbrigadisté ve španělské občanské válce“. *Z neznámých stránek historie*. Praha: Aleš Skřivan, 2001

¹⁶ Cílek, Roman. *Krvavá předehra*. Praha: Epoque, 2004

Nedostatečně – prakticky vůbec - pokrývá současná česká historiografická produkce fenomén účasti Čechoslováků ve španělské občanské válce i na úrovni regionální.

Závěrem můžeme konstatovat, že český akademický svět na zevrubnou studii o Čechoslovácích v Mezinárodních brigádách, která by brala v úvahu i nejnovější poznatky a informace, ještě čeká.

3. Metoda a prameny

3. 1. Aplikované metody

Při práci na tématu jsme vedle tradičních metod historiografického bádání (metody archivně-historické a metody kompilační), využili rovněž metodu *oral history* a okrajově též metodu prosopografie .

Volba metod souvisela s charakterem využitých pramenů. Aplikace metody *oral history* vycházela z našeho rozhodnutí pracovat vedle písemného pramene také s pramenem ústním. Pomineme-li nutné uplatnění tzv. „křížového hodnocení“¹⁷, konfrontací těchto dvou pramenů jsme sledovali především možnost, jak obohatit zkoumané jevy o další perspektivy. Naším cílem nebylo „ověřit si“ metodou *oral history* historická data a údaje či pravdomluvnost narátorů. Jednalo se nám o to naplnit suchá fakta psaného dokumentu životem, osobním příběhem, lidským rozměrem. To je ostatně také cílem metody *oral history*, o jejímž charakteru a způsobech aplikace stručně pojednáme níže (viz. 3. 2. 2.).

Volba druhé metody – prosopografie – byla motivována naší snahou o vytvoření takové biografie příslušníků Interbrigád, která se snad dá nazvat biografií kolektivní. Naším cílem bylo překročit hranice individuální biografie každého jednoho účastníka a pokusit se postihnout a vyzdvihnout jisté podobnosti a upozornit na řadu shodných rysů a opakujících se motivů. Nejprve jsme sestavili stručnou biografii, jakýsi medailon, ke každému z vybraných příslušníků Interbrigád podle jednotného vzoru a aplikací jednotných kritérií. Tímto způsobem se nám podařilo vytvořit malou databázi, vzorek, kterému bylo možné pokládat různé otázky a pomocí kterého jsme zkoumali určité jevy.

Jsme si vědomi toho, že pro exaktní vyhodnocení výsledků získaných metodou prosopografie by měl/a badatel/ka v průběhu studia využívat uzpůsobeného počítačového programu (databázového). V našem případě se však jedná o okrajové využití metody jako metody doplňkové, a proto jsme se rozhodli ponechat potenciál této technické „vymoženosti“ nevyužitý. Na svou obhajobu pouze zdůrazníme, že v průběhu práce analyzujeme pět životních příběhů, což je počet natolik malý, že zde

---

¹⁷ „křížovým hodnocením“ rozumíme vzájemné porovnávání ústního pramene s psaným materiálem osobní povahy (např. deníkem, rodinnou korespondencí) nebo materiálem oficiálním (formuláře, dotazníky, korespondence s úřady), kdy cílem je seznámení se s okolnostmi, které zasahovaly do života narátora a postihnout okamžiků, ve kterých docházelo k protnutí veřejně významných událostí s životem narátora.

podle našeho názoru není znalost zmiňovaného počítačového programu nutná. Omezení, které toto rozhodnutí může skýtat, si nicméně plně uvědomujeme.

Stručně bychom chtěli předeslat, že místy byla u všech vybraných historických osob patrná přítomnost společných životních momentů, nebo lépe řečeno motivů. Jednalo se především o ty momenty, ve kterých se jasně propojily tehdejší společenské a politické události s jejich jednotlivými životními příběhy, a jež později zásadním způsobem ovlivnily jejich další životní dráhu. Na mysli zde máme ty okamžiky, které se později dostaly do učebnic dějepisu jako „velké historické události“ (např. celosvětová hospodářská krize nebo sílící nacionalismus ve střední Evropě 30. let apod.) – a které v pojetí tzv. událostní historie (*histoire événementielle*) představují důležité milníky dějin.¹⁸ Jinde jsme naopak zaznamenali naprostou absenci jakýchkoli podobností. Podrobnější rozbor všech těchto situací je však uveden u každého medailónku v samotné práci.

3. 2. Prameny a sekundární literatura

Prameny, se kterými jsme v průběhu výzkumu pracovali, pocházejí z několika zdrojů a jejich charakter je velmi rozrůzněný:

1. Prameny archivní: pracovali jsme především s materiály Vojenského historického archivu Praha (VHA) - fond Českoslovenští interbrigadisté (Čs. I.) a s materiály Národního archivu (NA) – fond A. Vodička a fond Českoslovenští dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939. V menší míře jsme též využili materiálů (dokumentů) ze soukromých archivů A. a H. Vodičkových, rodiny Holubcovy, rodiny Vyhnalovy.
2. Prameny ústní (natočená interview): rozhovory s žijícími příslušníky Mezinárodních brigád (stav ke konci roku 2006: pět), jejich rodinami (dětí, partner) a současníky, kdy tazatelem byla autorka textu (přehled uskutečněných rozhovorů viz. Prameny a bibliografie). Audionahrávky a videonahrávky (a jejich transkripce) z let 1986 a 1996, jejichž autorem (tazatelem) je režisér Jaroslav Hovorka.

---

¹⁸ Otázku, zda je pojetí „událostní historie“ dnes překonané či nikoli, tu ponecháváme stranou. Děje se tak jednak pro nedostatek prostoru, jednak proto, že předkládaná práce má být pokusem o analýzu konkrétního historického pramene, nikoli pokusem o zamyšlení nad podobami současných trendů v historiografii.

3. Prameny písemné nepublikované - paměti současníků, neuveřejněné rukopisy.
4. Dobový tisk (*Venkov, Rudé Právo*), na základě kterého se pokoušíme o krátkou reflexi španělské občanské války v československém tisku 1936-39.

Prvním pramenem, se kterým jsme pracovali, je soubor dokumentů uložených v Ústředním vojenském historickém archívu v Praze na Invalidovně, fond Interbrigády.

Jedná se o dokumenty vztahující se k československým dobrovolníkům ve španělské občanské válce (1936-1939). Detailnější charakteristika těchto materiálů viz podkapitola 3.2.1 a jednotlivé medailónky osobností.

Výběr těchto konkrétních dokumentů byl proveden na základě dvou hlavních kritérií. Prvním kritériem byl jejich podobný rozsah a charakter (u řady dobrovolníků nedisponujeme buď žádnými dokumenty, nebo je jejich množství a rozsah výrazně delší nebo výrazně kratší a charakter příliš odlišný). Druhým kritériem byla skutečnost, že u všech těchto osob se podařilo zachytit také mluvenou podobu jejich vzpomínek (audiozáznam nebo videozáznam, a to buď v roce 1986 – 3 případy nebo v roce 1996 – 2 případy nebo v roce 2005 – 1 případ) a tak bylo možné srovnání ústního pramene s pramenem písemným.

Druhým pramenem je pramen ústní. Jelikož termín „ústní pramen“ ani „orální pramen“ není mezi českými odborníky ještě zcela ustálený, upřednostňujeme zde většinou anglický termín *oral history*, přičemž i toto slovní spojení vyžaduje stručnou vysvětlivku. Jako *oral history* označujeme jednak samotný pramen (ve smyslu „ústní pramen“), jednak badatelskou metodu, kterou při práci s pramenem uplatňujeme (způsob vedení rozhovorů, etika výzkumu, přepis aj.) a pomocí které vyvozujeme závěrečné výsledky (analýza a interpretace interview). O *oral history* jako metodě pojednáváme podrobněji v kapitole 3. 2. 2. Konkrétním ústním pramenem jsou nahrávky a přepisy rozhovorů s výše zmiňovanými osobami. Nahrávky, téměř všechny neuveřejněné (uveřejněná část pouze v rámci dokumentárního filmu *Španěláci* z roku 1996, režie Jaroslav Hovorka), pocházejí dílem z let 1986 a 1996 a dílem z let 2005 a 2006. V prvních dvou případech byl tazatelem režisér a scénárista Jaroslav Hovorka. V případě rozhovorů vedených v průběhu roku 2005 a v počátcích roku 2006 byla tazatelkou autorka předkládané práce.

Ve své analýze se zaměříme především na to, jaký druh informací nám oba typy pramenů nabízejí, jak je nabízejí a proč je tak nabízejí. Dále se zamyslíme nad jejich konkrétní výpovědní hodnotou a plausibilitou.

3. 2. 1. Fond Českoslovenští interbrigadisté (VHA) - charakteristika

Archivní fond Čs. interbrigadisté (f. Čs. I.) ve Vojenském historickém archívu (VHA) v Praze na Invalidovně soustřeďuje nejvíce materiálu k tématu Interbrigád v České republice. Sestává z pramenů nejrůznějšího charakteru. Z hlediska provenience pramene můžeme rozlišovat čtyři základní kategorie:

1. Nejhojnější jsou materiály bývalého Archívu Ústavu dějin KSČ (ÚD KSČ) a Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ. Tento archív byl po listopadu 1989 „ve jménu československého lidu“ Komunistické straně Československa odebrán a některé jeho části - mezi nimi i materiály týkající se československých dobrovolníků ve Španělsku - byly umístěny (tzv. delimitovány) právě do VHA. Tyto materiály se ve fondu Interbrigády vyskytují patrně vůbec nejčastěji. Jedná se o dokumenty velmi rozmanitého typu.

Chronologicky je na prvním místě „Sbírka materiálu československých dobrovolníků v Mezinárodních brigádách ve Španělsku v letech 1936-1939“, jež vznikala v letech 1956 až 1958. Vytvoření této sbírky bylo rozhodnutím politbyra ÚV KSČ (na základě usnesení ze dne 5.11. 1956)¹⁹ a úkolem byli pověřeni dva pracovníci Archívu ÚD KSČ. Sběr dokumentů trval do druhé poloviny roku 1958. Archív ÚD KSČ zaslal v lednu 1957 interbrigadistům dopis²⁰ s žádostí o poskytnutí materiálu; v několika případech byl navázán i osobní kontakt. Ve zprávách pracovníků archívu se můžeme dočíst, že „osobně bylo osloveno přibližně 100 interbrigadistů (především v Praze, Brně a Zlíně - tehdy Gottwaldově) a dopis byl zaslán necelým šesti stovkám, přičemž 24 se jich vrátilo zpátky“.²¹ Tato čísla je samozřejmě velmi těžké ověřit; na základě prostudování většiny tohoto materiálu si ale dovoluujeme tvrdit, že pokud jde o zaslané dopisy, uvedený počet pravděpodobně koresponduje se skutečností: ve sbírce totiž nalzáme odpovídající počet odpovědí (reakcí) na tento dopis. Co se týče osobních návštěv vykonaných pracovníky archívu u interbrigadistů doma, jejich

¹⁹ VHA, f. Cs. I., karta 53, inv.j. 953-31 a 953-32

²⁰ VHA, f. Cs. I., karta 53, inv.j. 953-26 a 953-27

²¹ VHA, f. Cs. I., karta 53, inv.j. 953-06, 953-07 a 953-08: *Zpráva o plnění 3.a 4. bodu usnesení politbyra ÚV KSČ ze dne 5.11.1956 o sběru dokumentů španělských (sic) interbrigadistů a jejich publikování z 20. ledna 1959 pracovníků ÚD KSČ O. Nouzy a A. Hyndrákové*, s. 2

uvedený počet se z pochopitelných důvodů ověřit nedá. Magnetofonové záznamy, jejichž pořízení je v několika dokumentech zmiňováno, se nedochovaly.

Druhý masivnější pokus o sběr materiálu proběhl v květnu 1962, jak se rovněž dovídáme z raportů a korespondence pracovníků ÚD KSČ. Ústav zaslal všem evidovaným „španělákům“ (rozuměj evidovaným na Svazu protifašistických bojovníků) dopis²² s informací o tom, že Historický ústav při Československé akademii věd připravuje vydání historického atlasu ČSSR, který měl obsahovat rovněž mapy zobrazující dělnická revoluční hnutí. Dopis končí žádostí o zodpovězení těchto otázek: 1. Ve kterém okrese jsi žil, než jsi odešel do Španělska? 2. Uveď jména dalších soudruhů, kteří z tvého bývalého okresu odešli do Španělska a 3. Pro potřebu ÚD KSČ uveď, jakým způsobem byl nábor ve vašem okrese prováděn a případně kým. Dopis je podepsán organizačním tajemníkem ústavu.

Podobných akcí zaměřených na sběr materiálu o československých dobrovolnících ve Španělsku se pak v následujících letech uskutečnilo ještě několik, avšak pokaždé již v podstatně menší míře. Při různých příležitostech a pro různé účely²³ byli interbrigadisté vyzýváni k produkci svých životopisů a vzpomínek na španělskou občanskou válku, stejně jako k tomu, aby poskytli KSČ dokumenty ze Španělska, včetně korespondence, deníků a fotografií. Výzvy přicházely tu od Vojenského historického ústavu, tu od Ústavu dějin KSČ. V polovině 60. let se také několikrát objevilo oznámení v tisku²⁴.

Ovšem ještě dříve - na přelomu 40. a 50. let - se o bývalé bojovníky ve Španělsku začaly zajímat také orgány Ministerstva vnitra a tehdejší Státní bezpečnosti.

Citujeme z rozhovoru se Stanislavou Vyhnalovou, dcerou interbrigadisty Josefa Crkla²⁵:

Tenkrát, nějak po válce, napsali otci z ÚV, aby napsal „hlášení“ o Španělsku a interbrigádách, jako že vzpomínky, tak on je napsal a poslal, a oni napsali znovu, že se to ztratilo, ať to napíše znovu. Ale oni - jako španěláci - už nějak věděli, že to „smrdí“, že by je asi zavřeli, vycítili to, že se něco dělo, a že by to nedošlo na tu adresu, bylo divný, že jo, takže on už to znova pak [...] neposlal a dělal mrtvého brouka. A díky tomu se pak asi taky při čistkách zachránil, že tehdy nepodal to „hlášení“.

²² VHA, f. Cs. I., karton 22, inv.j. 854-03

²³ Např. při příležitosti výstavy *U Madridu za Prahu* instalované v Městské knihovně v Praze roce 1956, nebo další výstavy v Brně v roce 1966 nebo opět v Praze 1986.

²⁴ Viz. např. *Rudé právo*, 1.11. 1966

²⁵ Rozhovor uskutečněn 23. března 2005 v Praze. Tazatelka Hana Bortlová.

Zmiňované státní složky měly se získaným (případně rovnou zabaveným) materiálem pochopitelně jiné než badatelské úmysly. Při politických procesech v 50. letech mohly tyto písemnosti posloužit – a často také posloužily - jako jedny z mnoha „důkazů“ o podvratné politické činnosti „španěláků“. Ta část materiálu, která časem nepřešla do sbírek ÚD KSČ, je dnes již patrně nedohledatelná.

Těmito a dalšími okolnostmi jsou dokumenty, které později vznikaly „na objednávku“ tehdejšího Archívu ÚD KSČ, pochopitelně poznamenány. U sepsaných vzpomínek pozorujeme deformaci některých skutečností, stylizaci autorů do různých rolí, snahu zalíbit se straně aj. Písemnosti se vyznačují řadou rysů, ke kterým bylo při analýze a interpretaci materiálu nutné přihlídnout a uvědomit si všechna omezení, která skýtají.

2. Dokumenty již v minulosti uložené ve VHA. Ty většinou pocházejí z prvních poválečných let. Dokumenty datované rokem 1947 a 1948 zahrnují nejčastěji prohlášení tzv. Prověřovací komise Sdružení československých dobrovolníků ze Španělska. Tato prohlášení se nejčastěji týkají započítání doby strávené ve Španělsku jako doby strávené v protifašistickém odboji nebo návrhů na vyznamenání nebo přiznání hodnosti. Dále to jsou různé formuláře, dotazníky a přihlášky. V odpověď na dotazníkovou akci (anketu), kterou VHÚ podnikl v roce 1950 a 1951, zaslala asi stovka interbrigadistů další vyplněné dotazníky, životopisy, fotografie a vzpomínky. Z těchto dokumentů lze získat důležitá kvantitativní data, která jsou dále využita při statistické analýze. Mimo to tyto dotazníkové dokumenty poskytují důležité údaje o období po odchodu ze Španělska (francouzské internační tábory, československá zahraniční armáda ve Francii a v Anglii).

3. Dokumenty pocházející z Archívů Ministerstva zahraničních věcí (primárně zahraniční korespondence) a tehdejšího Ministerstva národní obrany (primárně korespondence týkající se uznání vojenských hodností).

4. A konečně zde nalzáme dokumenty pocházející ze soukromých sbírek interbrigadistů nebo jejich rodinných příslušníků, tedy osobní materiály (korespondence, životopisy, vzpomínky, fotografie).

Fond Čs. Interbrigády (f. Čs. I.) VHA v Praze do jeho dnešní podoby zpracoval a inventář k němu uspořádal začátkem 90. let historik Jaroslav Bouček.

3. 2. 2. Ústní pramen - oral history

Krátce zde nyní pojednáme o využití pramene oral history. V uplatnění metody *oral history* spatřujeme možnost, jak obohatit zkoumané historické jevy (v našem případě události související s účastí Čechoslováků ve španělské občanské válce) o další perspektivy a dimenze. Považujeme za důležité zdůraznit zde, že využitím této metody nesledujeme možnost „ověřit si“ historická data a údaje či pravdomlupnost narátorů (což na by druhou stranu nemělo být chápáno tak, že údaje nejsou nijak verifikovány – aplikace tzv. „křížového hodnocení“²⁶ je ve výzkumu vedeném metodou oral history samozřejmostí). Mluvená vzpomínka je něco, co naplňuje suchá fakta psaného dokumentu životem, osobním příběhem, lidským rozměrem. Využitím tohoto pramene tedy doufáme docílit toho, že poskytnutý obraz minulosti bude o něco plastičtější a lidsky srozumitelnější, než jaký by byl s využitím pouze „tradičních“ pramenů a metod.

Významným rysem metody orální historie je osobní kontakt mezi badatelem/badatelkou a narátorem/narátorkou (informátorem/informátorkou). Orální historie si je samozřejmě vědoma toho, že svědectví narátorů/narátorek nemusejí být vždy úplně přesná. I tak ale nepřesná svědectví mohou být velmi cenným zdrojem informací. Slovy etnologa Petera Salnera: „Roli zde hraje zejména velký časový odstup a někdy také nedostatek jiných informací, než je vlastní zkušenost narátora/narátorky. Určitou úlohu může sehrát i úsilí přikrášlit vlastní konání. Přesto ústní svědectví chápeme jako doplnění dobové mozaiky o další rozměr, který se do oficiálních pramenů obyčejně nedostane: individuální osud současníka a jeho subjektivní prožívání historických dějů. Je to víc pohled etnologa než historika.“²⁷

Tyto skutečnosti jsme se snažili mít v průběhu výzkumu na vědomí a při vyhodnocování výsledků jim také přisoudit odpovídající význam.

Na první výzvu zaslanoou poštou v roce 2005 jsme měli pramalý ohlas. Poté, co jsme dotyčné interbrigadisty a/nebo jejich rodinné příslušníky kontaktovali telefonicky, nám dva z pěti tehdy žijících interbrigadistů rozhovor odmítli. Uvedeným důvodem byl celkově špatný zdravotní stav (což je pochopitelné), mimo to se ale domníváme, že jistou roli tu hrála i neochota vracet se do své minulosti a nezáměr

---

²⁶ „Křížovým hodnocením“ rozumíme vzájemné porovnávání ústního pramene s psaným materiálem osobní povahy (např. deníkem, rodinnou korespondencí) nebo materiálem oficiálním-archívním (tiskopisy, formuláře, dotazníky, korespondence s úřady), kdy cílem je seznámení se s okolnostmi, které zasahovaly do života narátora a postihnouti okamžiků, ve kterých docházelo k protnutí veřejně významných událostí s životem narátora.

²⁷ Peter Salner. *Prežili holokaust*. Bratislava: VEDA, 1997, s. 11-12

poskytnout sdělení, které by mohlo být uchováno například v audiovizuální podobě pro další generace. Z rodinných příslušníků rozhovor neodmítl nikdo.

V průběhu výzkumu se nám dostalo laskavé metodické podpory Centra orální historie při Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR (COH ÚSD AV).

3. 2. 3. Použitá sekundární literatura

Výběr sekundární literatury, která se věnuje problematice Mezinárodních brigád, je obrovský. S ohledem na její dostupnost jsme pracovali především s novější literaturou španělskou, dále s - v této oblasti již klasickou - literaturou britskou a v menší míře pak také s literaturou italskou (N. Capponi) a francouzskou. Omezení jsme byli poněkud chudším výběrem seriózní literatury věnující se v rámci problematiky dílčímu tématu Čechoslováků. Z českých autorů jsme konzultovali díla Vladimíra Nálevky, Jiřího Chalupy, Františka Kružíka a Jaroslava Boučka.

4. Španělská občanská válka a mezinárodní brigády

Ze zřejmých důvodů zde nemůžeme podrobně analyzovat celou složitou problematiku španělské občanské války. Tato tematika je dnes již v odborné literatuře dokonale pokryta a velmi kvalitně zpracována. Pokusíme se ale o přehlednou a chronologicky uspořádanou rekapitulaci těch historických okamžiků, které jsou pro naše téma zásadní a nemohou být opomenuty (zahraniční intervence, plány SSSR a KI ve Španělsku aj.) a nabídneme stručný popis některých charakteristických stránek konfliktu, jeho příčin, průběhu a důsledků.

4. 1. Krach druhé republiky a vypuknutí občanské války

V roce 1931, po abdikaci krále Alfonse XIII, byla ve Španělsku obnovena republika. Nová středolevicová vláda stanula tváří v tvář nahromaděným sociálním, politickým a ekonomickým problémům. Stát se již dlouhou dobu potýkal především se zaostalým zemědělstvím, se zpolitizovanou a nefunkční armádou, s neúměrně velkým vlivem církve a také s regionálním separatismem (Baskicko, Katalánsko). Rostoucí nespokojenost sociálně slabých, převážně obyvatel velkých průmyslových center, šla ruku v ruce se sílícím vlivem odborů, převážně anarchistických.

V koaliční vládě působící v letech 1931-1933 měli zastoupení jak umírnění socialisté, tak liberální republikáni a regionální (katalánští, galicijské) autonomisté. Anarchisté – ač společensky velmi vlivní - účast ve vládě programově odmítali, takže jejich přímý politický vliv byl minimální. V republice spatřovali pouze zajímavou šanci na provedení anarchistické revoluce.¹

Do premiérského křesla usedl Manuel Azaña, „socialistický humanista“ a „silně antiklerikální intelektuál vyznačující se brilantní inteligencí“². Snažil se uvést do chodu řadu reforem, o kterých se domníval, že výše uvedené problémy pomohou odstranit, a jejichž cílem bylo – zjednodušeně řečeno – vytvoření *welfare state*. Jeho reformní program (který Raymond Carr nazývá *New Deal*³) obsahoval: 1. odebrání (za náhradu) velkostatkářské půdy a její rozdělení mezi bezzemky, 2. omezení vlivu církve (především ve školách), 3. vytvoření moderní, státu loajální a apolitické armády, 4. poskytnutí větší autonomii Baskicku, Katalánsku, Galicii.

¹ Chalupa, Jiří. *Zápisky o válce občanské*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 21

² Beevor, Anthony. *Španělská občanská válka*. Praha: Beta-Dobrovský, 2004, s. 29

³ Carr, Raymond. *Spain 1808-1939*. Oxford: OUP, 1966, s. 605-615

Dopad prováděných reforem nebyl pokaždé pozitivní. Reformy byly nezřídka realizovány neobratně a pomalu. Chyběla patřičná rozhodnost, ale také kompetence (členové Azaňovy vlády byli nezřídka vzdělaní intelektuálové a vysokoškolští profesori, kteří ovšem mnohdy nedisponovali potřebnými vědomostmi např. z oblasti zemědělství). Umírněnost reformního programu popouzela vlivnou radikální levice (anarchisty). Na druhou stranu byly některé reformní návrhy (např. v církevní oblasti) na tehdejší dobu až příliš odvážné a pro příslušníky středních (katolických) vrstev, které Azaña dráždil svým antiklerikalismem, nepřijatelné. I malí pozemkoví vlastníci (kterým vláda mimochodem neumožňovala přístup k dlouhodobým úvěrům) chápali pokusy o církevní reformu jako útok na samotnou identitu země a národa. Vedle oligarchie a církve se na odpor reformám stavěla pochopitelně i armáda.

Následkem nepokojů podal vládní kabinet v září 1933 demisi. V listopadových volbách, do kterých byli kvůli rostoucím vnitropolitickým neshodám socialisté nuceni jít už sami, zvítězila pravicová koalice (CEDA). V průběhu roku 1934 pozastavila všechny rozběhnuté Azaňovy reformy, což mělo za následek ještě silnější sociální nepokoje po celé zemi.

Z obavy před očekávaným nastolením fašistického režimu a jako preventivní úder proti němu vypuklo v Asturii v roce 1934 masivní povstání horníků, podpořených anarchisty, socialisty, komunisty. Vláda vyslala do oblasti jednotky španělské cizinecké legie a *regulares* (maročtí příslušníci pravidelné armády) vedené generálem Franciskem Frankem. Tento konflikt je často prezentován jako „první bitva španělské občanské války“. Kruté asturské represe rozhořčily veřejnost i levice. Levice se za těchto okolností dokázala opět spojit a vznikla široká levicová koalice *Frente popular* (Lidová fronta), složená z levicových republikánů a liberálů, socialistů, komunistů, katalánských nacionalistů, zastoupeni byli i anarchisté a trockisté (POUM). Těsně zvítězila v předčasně vypsaných volbách v roce 1936 a ihned přikročila k znovuzavádění reforem z roku 1931, a to mnohem razantněji. Především pozemková reforma se rozběhla již naplno.⁴

I tato vláda se ovšem vyznačovala nejednotností, vnitropolitickými neshodami a neefektivností (ideologické neshody pochopitelně existovaly i v pravicovém táboře, nebyly ale srovnatelné s rozpory uvnitř levice). Napětí mezi těsně vítěznou levicí na jedné a konzervativci a fašisty na druhé straně sílilo. Narůstal chaos, docházelo i

---

⁴ Chalupa, Jiří, op. cit., s. 147

k politickým vraždám. Zájem konzervativních sil (nacionalistů) nastalou situací zvrátit vedl nakonec k povstání, na které byla nasazena armáda.

Toto *pronunciamento*, které se připravovalo poměrně dlouho a na několikrát, odstartovalo občanskou válku v noci ze 17. na 18. července 1936. V čele povstání stáli generálové Mola, Sanjurjo, Queipo de Llano a Franco. Z Maroka a Kanárských ostrovů, kde povstání začalo (tzv. „marocká ouvertura“), se nepokoje rozšířily do španělského vnitrozemí, nejprve na jih (Andalusie). V této první fázi povstalci „hladce“ uspěli v hlavních centrech konzervativní a katolické Kastilie, ale také v Seville či Cádizu, kde je mimo příslušníků armády podpořili i civilní gardisté, falangisté a jiní přívrženci pravice, kteří si sami zajistili vlastní vyzbrojení (lovecké pušky, brokovnice).

Vláda nebyla s to překonat svou nejednotnost ani v okamžiku vypuknutí povstání. V prvním momentě celou záležitost podcenila a odborovým organizacím (dělnickým, hornickým), které se hodlaly postavit povstalcům na odpor, dlouho odmítala poskytnout zbraně. Závažné problémy měla vláda i s vojenským vedením. Zpočátku se jí i tak dařilo povstalecký útok odrážet: ve velkých městech, jako byla Barcelona, Madrid, Valencie, bylo povstání rychle potlačeno. Mírové návrhy nového premiéra⁵ povstalecká generalita odmítla a vláda padla. O několik hodin později již další premiér⁶ nařídil vyzbrojit dělníky.

Franco se do čela vzbouřenců dostával postupně; jeho postup podstatně urychlila smrt generála Sanjurja (zahynul při letecké havárii v Portugalsku), se kterým se snad počítalo jako s budoucím vůdcem. Povstalci Franka prohlásili hlavou státu 1. října 1936.

---

⁵ Diego Martínez Barrio

⁶ José Giral

4. 2. Zahraniční intervence ve španělské občanské válce

Ochota, s kterou poskytovali Hitler a Mussolini pomoc povstalcům, byla založena na vědomí výhodné obchodně-politické směny pro obě strany. Tím, že poskytovali pomoc Frankovi, oslabovali pozice západoevropských demokracií ve Středomoří, především Francie, která představovala jejich dlouhodobý cíl. Oba státy tedy měly zájem na vítězství povstalců.

Na druhé straně byla situace složitější. Západní demokracie včetně Francie trpěly ve své zahraniční politice 20. a 30. let obavami ze Sovětského svazu. V kontextu celosvětové hospodářské krize, kdy se značná část populace (především dělníci, průmysloví dělníci, horníci) netajila svými sympatiemi k bolševické revoluci v Rusku a jejíž militantnost průběžně narůstala, volily Francie a Británie cestu tiché tolerance Hitlerova a Mussoliniho režimů. Francie, která se v počátcích španělského konfliktu postavila za legálně zvolenou vládu, již začátkem srpna 1936 zastavila prodej zbraní Republice a zahájila politiku neintervence, ke které se později přihlásily také další demokratické velmoci jako Británie a USA.

4. 2. 1. Vojenská a materiální pomoc povstalcům

Povstalcům se podařilo získat zahraniční podporu velmi brzy. Franco se do Berlína obrátil s žádostí o pomoc již 22. července 1936; následovala jednání s Mussoliniho Itálií. Brzy nato již putovaly do povstaleckého Španělska první dodávky vojenského materiálu (letadla, tanky, dělostřelectvo, výzbroj). Později Německo i Itálie daly Frankovi k dispozici také své vojáky. Zcela zásadní význam mělo vybudování leteckého mostu (tvořeného německými a italskými letouny) z Maroka na španělskou pevninu v počátku konfliktu, který umožnil přepravu marockých oddílů a významnou měrou ovlivnil následující vývoj událostí. Italové poskytli pro přepravu marockých vojáků vedle letadel i lodě.⁷

Vojenská pomoc povstalcům byla v prvé řadě německé a italské provenience. Německo poskytlo povstalcům celkem 600 letounů, 200 tanků a 1000 děl a Itálie prakticky totéž. Hitlerových Němců bylo za celou dobu trvání války ve Španělsku asi

---

⁷ Sullivan, Brian L. „Fascist Italy's Military Involvement in the Spanish Civil War.“ In: *Journal of Military History*, 1995/59, č. 4, s. 726-727

15 000, zatímco Mussoliniho Italů 70 000 (nejednou však nikdy nepřesáhli počet 50 000).⁸

Výraznou pomoc povstaleckým oddílům uvolnilo i Salazarovo Portugalsko. V řadách Frankových vojáků bojovalo asi 20 000 – 30 000 portugalských *viriatos*.⁹ (V republikánských oddílech bojovalo Portugalců několik stovek.) Po celou dobu trvání konfliktu byly portugalsko-španělské hranice pro nacionalisty velmi „propustné“: málokterý evropský stát totiž stíhal v nastalé vyhrocené politické situaci kontinentu kontrolovat, zda Portugalsko (oficiálně vystupující jako neutrální země) španělské nacionalisty nepodporuje.

Na straně nacionalistů bojovalo také okolo 600-700 Irů, vesměs fanatických katolíků. Konečně neopomeňme uvést 75 000 Maročanů - *regulares* povstalecké armády.¹⁰

4. 2. 2. Vojenská a materiální pomoc Republice

Vojenská a materiální pomoc Republice pocházela v první řadě ze SSSR. Od SSSR nakupovala Republika letouny (asi 1000), tanky (900) a děla (1500).¹¹ Část sovětských stíhaček byla nasazena do bojů už 5. listopadu 1936 (Madrid).¹² Sovětské zbraně pak hrály významnou úlohu po celou dobu trvání madridských bojů. Všechn tento válečný materiál pocházel z nákupů uskutečněných samotnou Kominternou a prostřednictvím jejího Výboru na podporu republiky se sídlem v Paříži. Jistý počet letounů poskytla také Francie a jiné evropské země, jednalo se ovšem o zanedbatelná množství. (O dodávkách československého vojenského materiálu španělské Republice viz kapitola 5)

Mexiko zaslalo španělské republice 20 000 střelných zbraní. Mimo tuto vcelku zanedbatelnou pomoc vojenskou poskytlo Mexiko podporu především ve formě poskytnutí azylu. Mexiko představovalo pro španělské republikány kvalitativně i

---

⁸ Sullivan, Brian L., op. cit., s. 697-727. Viz též Corum, James S. „The Spanish Civil War: Lessons Learned and Not Learned by the Great Powers.“ In: *Journal of Military History*, 1998/62, s. 324 an.

⁹ Klíma, Jan. *Salazar tichý diktátor*. Praha: Aleš Skřivan, 2005. s. 117

¹⁰ Thomas, Hugh. *La guerra civil española*. Barcelona: Grijalbo, 1978, s. 1044-1045

¹¹ Po moři dovezli republikáni z Ruska 164 lodí, 703 kanónů, 731 tanků anebo například 29 125 tun munice, 28 000 tun benzínu a 325 tun léků. Po souši pak 200 děl, 200 tanků, 3247 kulometů, 9579 vozidel. Thomas, Hugh. *La guerra civil española*. Barcelona: Grijalbo, 1978, s. 1040-1053

¹² Komar, Waclaw: „Jaká byla “historická pravda”. In: *Revue dějin socialismu*, 1968, č. 2, s. 228

kvantitativně velmi významnou azylovou destinaci.¹³ Mexický prezident Lázaro Cárdenas nejenže nekladl zvláštní podmínky přijetí španělských emigrantů, ale po skončení konfliktu umožnil ustanovení španělské republikánské exilové vlády v Mexiku (1939- 1946).

Mexiko jako jedno z mála zemí neuznalo vládu Franciska Franka. Diplomatické styky navázalo se Španělskem až dva roky po diktátorově smrti v roce 1977.

Co se týče lidské síly, Sovětský svaz sice vyslal na pomoc španělské Republice vojenský kontingent čítající okolo 1500 osob, jednalo se ale převážně o politické poradce, strategy, technické odborníky, lékaře či tlumočníky.¹⁴ Do této skupiny spadalo také asi 500 politických emigrantů (různých národností) žijících do roku 1936 v Rusku, kteří byli vybráni a vysláni do Španělska jako „dobrovolníci“.¹⁵ Rusové nikdy oficiálně nespádali pod Mezinárodní brigády (viz dále).

Velkou vypovídající hodnotu měl i způsob, kterým se oběma táborům dostávalo podpory od svých příznivců. Zatímco Německo a Itálie podporovaly španělské povstalce formou úvěru (vítězství nacionalistů tak bylo i jejich bezprostředním zájmem), Rusové španělské republice prodávali pouze za hotovost (a předem). Tím, že trvali na okamžitých platbách, patrně o možnostech úspěchu republiky do značné míry pochybovali.¹⁶

4. 3. Mezinárodní brigády

Mezinárodní brigády představovaly konkrétní vojenskou pomoc Republice. Jednalo se o armádní jednotky, které – ač požívaly jisté autonomie - oficiálně spadaly pod velení republikánské lidové armády. Představovaly asi 7% jejího vojenského potenciálu (podrobněji viz. dále). Vojáci pocházeli z mnoha evropských i neevropských zemí. Jejich účast a vstup do těchto armádních jednotek byla dobrovolná a nebyla finančně motivovaná (jako tomu bylo na straně italských a německých vojáků, kteří bojovali na straně povstalců).

---

¹³ případ tzv. niños de Morelia, bezmála pěti set španělských sirotků odeslaných a vychovaných v Morelii nebo slavná Casa de España, zázemí pro španělskou republikánskou inteligenci a kulturní frontu – kde našli útočiště Luis Cernuda, Luis Buñuel aj.

¹⁴ Preston, Paul, op. cit., s. 37

¹⁵ Nálevka, Vladimír. „Řezník z Albacete“ – Interbrigadisté ve španělské občanské válce. In: *Z neznámých stránek historie*, Aleš Skřivan, Praha 2001, s. 22. Viz též Thomas, Hugh. Op. cit., s. 491

¹⁶ Thomas, Hugh, op. cit., s. 1043

4. 3. 1. Základní údaje o Interbrigádách – odhadovaný počet, národnostní složení jednotek

Vzhledem k neexistenci centrálních archívů, které by shromažďovaly souhrnný (a důvěryhodný) materiál, je velmi obtížné stanovit přesný počet dobrovolníků, kteří Interbrigádami prošli. Odhady se velmi různí. Nejčastěji je uváděna cifra 35 000 - 45 000 mužů (počet mužů, kteří prošli Interbrigádami za celou dobu války). Početní stavy brigád v konkrétním čase ovšem patrně nikdy nepřesahovaly 20 000 – 30 000. Asi 10 000 cizinců a cizinek vedle toho působilo ve válce jako lékaři, zdravotní sestry, sanitáři apod.¹⁷

Dobrovolníci pocházeli z 53 nebo 54 zemí. Největší národní skupinu tvořili Francouzi s 10 000 dobrovolníky, následovali Němci a Rakušané (5 000), dále Poláci (také 5000) a Italové (4000). Belgičanů bylo zhruba 2 000, stejně jako Britů, Maďarů a Jugoslávců. Počet Čechoslováků uváděný v odborné literatuře osciluje mezi 2171 a 3000. 2800 dobrovolníků přicestovalo do Španělska ze Spojených států amerických, 1000 interbrigadistů z Kanady a stejný počet ze Skandinávie (především ze Švédska). Z latinskoamerických zemí byli nejpočetněji zastoupeni Mexičané (asi 100 mužů), dále Kubánci a Argentinci. Rusové oficiálně nikdy netvořili součást Mezinárodních brigád (sovětská participace ve španělské občanské válce viz. podrobněji v podkapitole 4. 4. Stalin: Věc Republiky je i naší věcí).

V bojích padlo asi 15 000 interbrigadistů, tj. asi třetina celkového počtu¹⁸. Tyto ztráty odborníci shodně označují za extrémně vysoké. Existuje několik možných vysvětlení, podepřených historickými fakty, která se v této souvislosti nabízejí: Jednak byly Interbrigády často nasazovány v prvních bojových liniích. Dále musíme brát v úvahu ztráty způsobené nechtěně vlastními řadám (při protiletadlových dělostřeleckých akcích apod.), které byly ve španělské občanské válce poměrně běžné. Připočteme-li ještě tragický nedostatek kvalitní výzbroje a výstroje (mnozí interbrigadisté nastupovali na frontu zcela beze zbraně) a také fakt, že od května 1937 byly řady padlých interbrigadistů doplňovány jen velmi zřídka, v jistých obdobích dokonce vůbec, máme shromážděny alespoň některé z faktorů, jež k tak obřím ztrátám v řadách Interbrigád vedly.

---

¹⁷ Tyto údaje uvádí např. A. Castels, H. Thomas, N. Capponi, P. Preston. Viz též Requena Gallego, Manuel. „Las brigadas internacionales: una aproximación historiográfica“. In: *AYER* 2004/56, č. 4, s. 26-33

¹⁸ Viz též Capponi, Niccolo. *I legionari rossi (Le Brigate Internazionali nella Guerra Civile Spagnola)*. Roma: Citta Nuova Editrice, 2000, s. 154-155

Přibližně polovina dobrovolníků utrpěla během války vážná zranění. Pouhá desetina jich vyvázla ze španělských bojišť zcela bez úhony.¹⁹

4. 3. 2. Vznik a organizace Interbrigád. Vzpomínky Lise Londonové

V republikánských řadách ovšem existovali zahraniční dobrovolníci již od prvních dnů vypuknutí konfliktu: Němci, Italové, Poláci, kteří našli ve Španělsku politický azyl, hromadně vstupovali do tvořících se vládních milicí, a jejich počet – před vznikem Interbrigád, kam mnozí z nich pak vstoupili – je odhadován asi na 1000. Spíš než za obranu Republiky ovšem tyto cizinci bojovali za proletářskou revoluci a socialismus (každá kolona měla mimo to svůj vlastní „soukromý“ cíl – anarchistické kolony například chtěly Republiku zcela zrušit).²⁰

Vlna solidarity s republikánským Španělskem zasáhla celý antifašistický svět, který si události na iberském poloostrově vysvětloval jako pokračování projevů nacistické agrese ve střední Evropě či Mussoliniho tažení do Habeše. Španělsko, které do tehdy stálo zcela na periferii evropského a vůbec celosvětového politického zájmu, se nyní stalo protagonistou zápasu demokracie versus fašismus. Poskytnutí pomoci španělské republice se v myslích mnoha lidí stalo otázkou, jejíž řešení mělo rozhodnout o budoucím rozložení mocensko-politických sil ve světě. Vlny celosvětové solidarity s Republikou využila Komunistická internacionála, jež se chopila organizace tzv. Interbrigád, neboli Mezinárodních brigád.

Zpočátku ovšem Kominterna do vývoje španělských událostí dlouho nezasahovala. S návrhem zorganizovat mezinárodní vojenskou pomoc Republice přišla až poté, co bylo zřejmé, že do Španělska proudí vojenská a materiální pomoc z Hitlerova Německa a fašistické Itálie (koncem srpna 1936), a částečně také na nátlak francouzských komunistů (Maurice Thorez). Mimo to vytvoření Interbrigád výborně zapadalo do plánu, ve kterém sovětská mašinerie již rezervovala Španělsku své místo (Španělsko jako zralá půda pro bolševickou revoluci - viz následující kapitola).

V září Stalin pověřil jednotlivé komunistické strany světa, aby začaly organizovat vojenskou a materiální pomoc (v první řadě vytipovávat dobrovolníky,

---

¹⁹ Requena Gallego, Manuel. „Las brigadas internacionales: una aproximación historiográfica“. In: *AYER* 2004/56, č. 4, s. 26-33

²⁰ Richardson, Dan R. „Foreign fighters in Spanish militias: The Spanish Civil War“. *Military Affairs*, 1976, XL, č. 1, s. 7-11

asistovat při plánování jejich cesty, pořádat veřejné sbírky apod.). Zároveň bylo rozhodnuto, že koordinaci těchto aktivit ze všech zemí přebere Západoevropské byro Komunistické internacionály v Paříži.²¹ Od vypuknutí španělského konfliktu ostatně patřili francouzští komunisté k neaktivnějším. Byli to také francouzští komunisté (opět Maurice Thorez), kdo vyjednávali s představiteli španělské Republiky (Largem Caballerem) o nasazení mezinárodních dobrovolnických jednotek. Po Caballerově souhlasu s vytvořením těchto jednotek bylo rozhodnuto, že - ač jinak autonomní část republikánské armády - strategicky a takticky budou Interbrigády v poslední instanci podřízeny republikánskému generálnímu štábu. Byl ustaven Vojenský výbor Interbrigád, v jehož čele stál vedle italského komunisty Luigiho Longo-Galla také Francouz André Marty, člen politbyra KSF. Za středisko Interbrigád bylo určeno město Albacete.

První impulsy k poskytnutí pomoci republice ovšem vzešly od řadových francouzských komunistů a od italských politických exulantů žijících ve Francii (socialistů, komunistů), kteří také později zformovali první dobrovolnické jednotky Interbrigád. Lise Londonová (rozená Ricolová)²², manželka českého interbrigadisty A. Londona pracovala v roce 1936 jako sekretářka Pierra Allarda²³, člena Komitétu na pomoc republikánskému Španělsku (Comité d'Aide a l'Espagne républicaine). Komitét sídlil v známé rue La Fayette. Londonová, očitý svědek vzniku Interbrigád „zdola“, vzpomíná, jak již v srpnu a září 1936 - v době, kdy se o vytvoření Interbrigád v Moskvě teprve vyjednávalo - přicházeli do její pařížské kanceláře Francouzi i cizinci z různých evropských zemí, kteří nabízeli svou pomoc španělské Republice. Citujeme z rozhovoru s Lise Londonovou (český překlad viz. Textová příloha)²⁴:

Moi je travaillais... quand je suis venue de Moscou, j'ai été mise a travailler avec le responsable [...] avec Pierre Allard que je croyais français, d'ailleurs [...] et lui, il était responsable justement pour la solidarité avec l'Espagne républicaine.

Il y avait donc le Comité d'Aide a l'Espagne républicaine, mais c'était pour l'aide humanitaire, c'était pas l'idée de faire les Brigades a ce moment-la [...] il y avait pas l'ordre tu vois, il y avait pas l'ordre de partir, et ceux qui étaient membres du parti communiste ils suivaient la ligne du parti. A ce moment la question c'était la lutte pour qu'ils aient le droit de commercer avec l'Espagne républicaine y compris les armements, les canons etc. mais ca

²¹ Richardson, R. Dan, op.cit., s. 179. Viz též Nálevka, Vladimír, op. cit., s. 20

²² Lise Londonová, španělského původu, nar. ve Francii jako Lise Ricolová. Odešla do Moskvy odešla ve svých 18ti letech (1934). Pracovala v sídle Kominterny, kde se také seznámila se svým budoucím mužem A. Londodem

²³ Vlastním jménem Giulio Ceretti, narozen 1903 v Itálii. Působil při zakládání italské KS. Do Francie odchází v roce 1927, po zvestupu fašismu v Itálii. V roce 1934 podnikl cestu do Moskvy a po jejím návratu se stává vedoucím MOI při ÚV KSF (Comité Central du PCF) pod pseudonymem Pierre Allard. Během španělské občanské války hrál významnou úlohu v koordinaci těch aktivit Kominterny, které byly zaměřené na poskytování pomoci republikánům.

²⁴ Z rozhovoru natočeného 14. ledna 2006 v Paříži, tazatelka Hana Bortlová

n'allait pas plus loin [...] Mais c'est à ce moment que il y avait déjà des garçons qui venaient de la Main d'œuvre immigré, c'étaient les étrangers [...] tchécoslovaques, roumains, hongrois, les polonais, les belges, les allemands, les espagnols, les italiens [...] c'étaient les travailleurs qui étaient ici [en France] pas comme [réfugiés] politiques mais comme pour travailler tu sais [...] et puis tu avais en même temps ceux qui étaient les réfugiés politiques [...] Et moi j'avais des délégations qui venaient, c'était moi qui les recevais, ils venaient au bureau et ils me disaient voilà on voudrait aller combattre, comme on doit faire pour aller combattre en Espagne? [...] Et il y a eu une délégation, je me souviens, délégation espagnole, c'était la deuxième fois qu'ils venaient [...] alors ils m'expliquent, ils me disent... ils étaient contents de voir que je parlais l'espagnol... Ecoute, il faudrait absolument que vous avertissiez votre camarade Allard et qu'il le dise à Maurice Thorez. On ne sait pas comment faire pour empêcher nos camarades de partir en Espagne, pour les retenir [...] en définitive ça ne sert à rien parce que nous n'avons pas.. on n'a pas la connaissance des armes là, et alors ils me disent est-ce qu'on pourrait avertir donc Allard et puis qu'il dise à Maurice Thorez qu'il serait bien, par exemple, si on pouvait avoir des anciens de la première guerre mondiale donc qui connaissent les manières des armes, qui connaissent la guerre et [...] s'ils pouvaient aller en Espagne pour instruire nos jeunes espagnols.

Et c'est ça qui est devenu la discussion, c'était au mois de septembre au Komintern et c'est cette chose, la même chose qui avait dit ma délégation espagnole c'était le même absolument c'est à dire que cette idée a été transmise à Thorez et tout ça [...]

Lise Londonová ve své výpovědi jednoznačně podtrhuje „lidový“ aspekt vzniku mezinárodních dobrovolnických jednotek, což je vzhledem k její pozici *insidera* a přímého účastníka událostí jistě pochopitelné. Ve svém tvrzení jde však ještě dál: Komintern měla podle ní na vzniku Interbrigád vlastně jen tu zásluhu, že již probíhající organizaci mezinárodních jednotek na pomoc Republice oficiálně „schválila“ (český překlad viz. Textová příloha)²⁵:

[...] La question des Brigades c'est née d'en bas, et c'est moi qui a vu comment qu'elles ont été formées en réalité [...] C'est venu d'en bas. [...] Quand on dit que c'était...que c'est une création par l'Internationale Communiste, c'est pas vrai. Ils ont entériné, Moscou a entériné cette chose mais c'était déjà, ça se préparait, les gens étaient là, déjà en attente de partir [...] Et comme je te dis donc c'est pas l'Internationale [Communiste] qui a fait ça, c'est pas comme ça qu'on peut réaliser les Brigades, du jour au lendemain, ça veut un peu de temps, n'est-ce pas? C'était vraiment un mouvement spontané, un mouvement spontané [...] A Paris, il y avait déjà deux mil à deux mil cinq cents étrangers qui sous prétexte de qu'il y avait la foire internationale à Paris, ils arrivaient à Paris mais avec l'intention de partir en Espagne.

Začaly se první „oficiální“ odjezdy dobrovolníků. První tři vlakové konvoje překročily hranice legálně, vlaky byly vypraveny z Paříže až do Albacete, které bylo určeno za středisko Interbrigád. Vzpomíná Lise Londonová²⁶:

C'est le 22 octobre qui est parti le premier convoi de deux mil [personnes], et après il y a eu le 24 octobre c'était le deuxième convoi, et le 26 octobre le troisième convoi [...] Moi, je suis allée avec ce troisième convoi, le dernier convoi qui est parti, on était deux mil, deux mil à deux mil cinq cents... C'était un convoi qui avait énormément de wagons et [...] on

²⁵ Z rozhovoru natočeného 14. ledna 2006 v Paříži, tazatelka Hana Bortlová

²⁶ Z rozhovoru natočeného 14. ledna 2006 v Paříži, tazatelka Hana Bortlová

a eu du mal a passer la frontière parce que il y avait déjà le Comité de Non-intervention mais c'était pas encore, tu sais, très [sévère]... c'était tout nouveau [le Comité] et alors il a eu des discussions avec ceux du Comité de Non-intervention, ça a duré une heure qu'on est resté a la frontière en attendant la décision et ils nous ont laissé passer mais c'était le dernier convoi qui est passé. C'était le 26 octobre.

V pozdějších obdobích, kdy překročení francouzsko-španělských hranic bylo legálně nemožné, se dobrovolníci dopravovali do Španělska buď po moři (obvyčejně na rybářských lodích z Marseille do některého ze severokatalánských přístavů) nebo (tato varianta byla nejčastější) tak, že v doprovodu horských průvodců přes noc překonali pěšky Pyreneje.

4. 4. Stalin: Věc Republiky je i naší věcí. Okolnosti poskytnutí sovětské podpory, sledované cíle a vývoj sovětských preferencí v průběhu konfliktu

Jak již bylo řečeno výše, SSSR do Španělska především dodávalo zbraně a armádní specialisty. Sovětská pomoc republikánům pochopitelně nebyla nezištná. Moskva ve Španělsku spatřovala model nejzralejší evropské země pro socialistickou revoluci po carském Rusku. Občanská válka pak nabídla příležitost „zocelit“ na Pyrenejském poloostrově své vojenské kádry.²⁷ Dodávky vojenského materiálu stejně jako organizace Mezinárodních brigád tak byly součástí plánu, který měla Kominternu ve vztahu k Španělsku již vymyšlený. Nedílnou součástí sovětských kontingentů vysílaných do Španělska byli pochopitelně i agenti NKVD (viz dále).

Důležitou roli v sovětském pronikání do španělské politiky hrála KSS. Až do vypuknutí občanské války nepředstavovala obzvlášť silnou či významnou politickou stranou, ačkoli jistý počet funkcionářů Kominterny působil ve Španělsku již před *pronunciamientem* a také založení komunistické milice, „ozbrojené pěti strany“, se datuje ještě do období před vypuknutím konfliktu. Od roku 1933, paralelně se sílícím pravicovým hnutím napříč Evropou, zaznamenává KSS jistý vzestup popularity především mezi dělníky a horníky (ale také mezi některými intelektuály), který je do značné míry podložen zidealizovanými představami o SSSR.²⁸

S vypuknutím občanské války se z KSS stala významná politická síla, kterou nebylo možné opomínat. Do Španělska byli z SSSR vysláni agenti sovětské tajné policie, cílem jejichž španělské mise měla být koordinace mezinárodní pomoci a

²⁷ Nálevka, Vladimír, op. cit., s. 20-30

²⁸ Elorza, Antonio – Bizcarrondo, Marta. „La Komintern y España“. *Las Brigadas Internacionales: el contexto internacional*. Cuenca: UCLM, 2003. s. 21

mapování sovětských zájmů. Sovětští poradci působili také v prostředí republikánské či Mezinárodních brigád. Vzpomínka čs. interbrigadisty Adolfa Vodičky na první setkání se sovětským elementem ve Španělsku²⁹:

No, a přišel jsem do Španělska, byl jsem tam asi rok, no a najednou mi říká můj velitel, čoveče Ádo, hele, tady se mě ptal sovětskej poradce, co děláš, a jak jsi se dostal do Španělska. No a cos mu řek? Že normálně jako každěj jinej, ilegálně..... no že prej takovejhle malej [A.Vodička měří asi jen 150cm, H.B.] člověk vůbec nemůže bojovat, jestli voni ho sem neposlali jako zvěda, jako špióna. A to bylo moje první setkání se sovětskou politikou, to byla první moje zkušenost... a pak jsem si říkal, no ježišmarjá....no ale na druhou stranu já jsem se zase setkal se sovětskými poradci, který byli strašně... báječný byli úplně takový lidský... Tam jsme měli kluka raněnýho a von ten poradce tam stál poblíž, von byl takovej udělanej, a vzal ho takhle na ruku a vodnes ho na obvaziště a dyž ho položil, tak ho ještě pohladil a povídal Nic, neboj, voni tě daj zase dohromady. A já na to koukal a říkam ježiš, to je krásný. No, možná že ten člověk potom měl taky trošku jiný názory, když se vrátil domů [...]

Vliv na republikánskou vládu i armádu, který si Sověti vybuovali, rostl úměrně s tím, jak rostla závislost Republiky na dodávkách sovětského vojenského materiálu. V roce 1937 Stalin rozhodl o likvidaci Dělnické strany marxistického sjednocení (POUM), jejíž vedení nerazilo linii Kominterny. V květnu 1937 vypukly v Barceloně krvavé střety mezi komunisty, marxisty a anarchisty (jejich různými odnožemi), čehož Sověti k zamýšlené likvidaci POUM obratně využili. Po likvidaci POUM persekuce pokračovala, tentokrát se týkala „trockistických zrádců“ a opět zasáhla především Barcelonu, příležitostně Madrid.

Stalinské represe zasáhly i Mezinárodní brigády. Vyhledávání a namátkové zatýkání „špiónů“ a „trockistů“ mezi interbrigadisty rostlo přímo úměrně tomu, jak postupovaly politické čistky v Rusku. V ohrožení byli především Jugoslávci, Maďaři a Poláci, což souviselo s tehdejší Stalínovým postojem ke komunistickým stranám těchto zemí. V roce 1938 se dokonce do Albacete dostavila speciální komise NKVD.³⁰ Již v průběhu roku 1937 bylo do Moskvy povoláno několik „neposlušných“ generálů.

Sovětské „způsoby“ v Interbrigádách ovšem neměly vždy jen podobu vraždění a věznění. Často se jednalo o pouhou výměnu nebo přemístění „nespolehlivých“ důstojníků jinam, přičemž mnozí autoři podporují tvrzení, že se tomu tak ve většině případů dělo z důvodu vojenské neloajality spíš než z politických důvodů. Pakliže se skutečně jednalo o „politické důvody“, tyto kauzy spadaly pod jurisdikci agentů GPU

²⁹ Z rozhovoru s Adolfem Vodičkou, natočeno 18. ledna 2005. Tazatelka Hana Bortlová

³⁰ Nálevka, Vladimír, op.cit., s. 28. Viz též Krammer, Arnold. „Germans against Hitler: The Thaelmann Brigade“. *Journal of Contemporary History*, 1969, sv. 4, č. 2

(sovětské politické policie) a provinilci vskutku často končili nemilosrdně: jsou doloženy případy neodůvodněného zatčení, věznění a mučení v taných věznicích, únosů a vražd.³¹ Otázka počtu obětí stalinských represí v Interbrigádách je ovšem nejasná. Někteří autoři – z českých odborníků např. Vladimír Nálevka – uvádějí poměrně vysoké číslo „1000 zastřelených či uvězněných dobrovolníků“.³² Jiní historici se přiklánějí k podstatně nižším cifrám³³ nebo oběti ani početně nekonkretizují.³⁴

Navzdory naší snaze co nejvíce zestručnit tuto část diplomové práce, zde nechceme opomenout jednu z „legendárních“ postav stalinských perzekucí v Interbrigádách, a to A. Martyho. Mezi odborníky existuje široce přijímaná (podle našeho názoru ovšem značně diskutabilní) verze, že tento francouzský komunista a Stalinův oblíbenec byl posedlý představou všudy přítomného nepřítele a v Albacete vydával hromadné rozkazy k likvidaci „zrádců“.³⁵ Byl ale Marty skutečně tím legendárním vrahem - „řezníkem z Albacete“ - jak ho popisuje ve svém románu E. Hemingway a jak je po něm s oblibou opakováno? Nicolo Capponi, autor výtečné monografie o Interbrigádách z roku 2000, nepopírá, že Marty za svého španělského působení používal represivní metody. Marty i jiní z vedení Interbrigád neoddiskutovatelně tvořili součást mašinérie, jež ve svém finálním důsledku vedla k používání totalitních metod. Marty sám ale neprosazoval vždy trest smrti jako jedinou možnost; častěji se podle něj jednalo jen o hrozby a výbuchy vzteku. Marty byl jen průměrně inteligentní, sangvinik a navíc trpěl častými paranoiemi, které sice mohly vyústit v brutální chování, ale jeho výhrůžky zastřelením byly často pouze právě výhrůžkami (které nicméně nejvíce utkvěly současníkům v paměti). Konečně Capponi argumentuje tím, že Marty nebyl jediným, kdo zodpovídal za činy, ke kterým v Albacete docházelo.³⁶

Tvrzení Capponiho, ale i dalších historiků³⁷ podporuje výpověď již citované Lise Ricol-Londonové, jež působila v Albacete jako Martyho sekretářka,

---

³¹ Krammer, Arnold. „Germans against Hitler: The Thaelmann Brigade“. *Journal of Contemporary History*, 1969, sv. 4, č. 2, s. 74

³² Nálevka, Vladimír, op.cit., s. 28.

³³ Capponi, Niccolo. *I legionari rossi (Le Brigate Internazionali nella Guerra Civile Spagnola)*. Roma: Citta Nuova Editrice, 2000, s. 209-233

³⁴ Kowalsky, Daniel. „La Unión Soviética y las Brigadas Internacionales“. *AYER*, 2004/56, s.112-114

³⁵ Nálevka, Vladimír, op. cit., s. 23

³⁶ Capponi, Niccolo, op. cit., s. 230-233

³⁷ Viz též např. Schue, Paul. „The Prodigal Sons of Communism: The Parti Populaire Francais Narratives of Communism Recruitment for the Spanish Civil War and the Everyday Functioning of Party Ideology“. *French Historical Studies*. 2001/24, č. 1, s. 102-103, 105 a 109.

překladatelka a asistentka. Citujeme z jejího vyprávění o svém nadřízeném (český překlad viz. Textová příloha):³⁸

Marty c'était un drôle de bonhomme, tu sais il était [...] il avait un très mauvais caractère tout ça mais dans le fond ça cachait une espèce de timidité, dans le fond, tu sais. On s'entendait bien.... comment je te dirais, il était très sévère, j'en avais peur de Marty [*smích*], j'avais peur de Marty un peu. Je le connaissais mais je lui ai jamais parlé à Moscou [...] Mais je le rencontrais dans des couloirs donc il me connaissait et il savait que j'étais d'origine espagnole, mais moi j'avais jamais parlé avec lui, on n'avait pas de contacte avec lui, de contacte humain, quoi.

Après j'ai travaillé avec lui [...] on était, alors l'état-major c'était dans une petite villa, une toute petite villa et il y avait juste Marty, sa femme, il y avait moi et il y avait la petite [...] et c'est tout.

Marty il était devenu, vraiment [...] tu sais, la femme de Marty l'a quitté, tu vois, sa femme [...] elle s'appelait Pauline, c'était une belle femme du sud-ouest de la France, et elle avait quitté Marty, elle était depuis plusieurs années avec lui mais ça c'était claire que c'était pas un couple harmonieux, tu comprends [...] alors ça l'a rendu fou et alors pour lui c'était [...] sa femme elle était avec le gouverneur de la province ou nous nous trouvions à Albacete. C'était un tabou on ne pouvait en parler [...] et donc Marty a fait une crise de misogynisme et les femmes ils ne voulaient plus les voir, pour lui c'était une chose affreuse. C'était pour ça d'ailleurs qu'il était considéré comme un brut parce que quand il y avait par exemple, quand il y avait des soldats qui venaient pour quelques jours de repos, et alors il y en avait qui allaient dans des villages etc. et ils faisaient connaissance avec des jeunes filles ...et alors quand il y avait les départs.... c'était assez organisé... et les jeunes filles accompagnaient leurs amoureux à la gare, alors il y a Marty qui arrive pour dire au revoir, tu sais, à tous ceux qui partaient pour le front et il voit ces femmes et il dit Mais qu'est-ce qu'elles viennent faire ici ces femelles !?! C'est ça qui lui a donné... qu'il faisait peur à tout le monde parce que ça a été son comportement comme cela. Mais tu vois, quand on dit que c'était boucher, c'est ridicule, c'est ridicule! On dit le boucher d'Albacete mais c'est des mensonges. Mais [*smích*] mais les brigadistes avaient peur de lui!

Pro Republiku negativní vývoj války od jara 1938 neblaze předznamenal i další kroky SSSR, který začal o „španělskou otázku“ ztrácet zájem. Tváří v tvář rostoucímu mezinárodnímu tlaku Moskva nařídila postupné stahování svých vojenských poradců ze Španělska a snižování dodávek vojenského i jiného materiálu. Následovalo vystoupení premiéra Jana Negrína na shromáždění SN v Ženevě v září 1938, kde oznámil stažení všech zahraničních dobrovolníků republikánské armády z boje, doufaje (marně) v podobně vstřícné gesto ze strany nacionalistů.³⁹ Reakce SN byla indiferentní; zájem celé Evropy se v září 1938 již upínal k Československu a Mnichovu.

³⁸ Rozhovor uskutečněn dne 14. 1. 2006 v Paříži. Tazatelka Hana Bortlová

³⁹ Requena Gallego, Manuel. „Las brigadas internacionales: una aproximación historiográfica“. In: *AYER* 2004/56, č. 4, s. 12

4. 5. Interbrigadisté: *Oggi in Spagna, domani in Italia*. Sociální a politický profil dobrovolníků

Jak jsme již rozvedli výše, Mezinárodní brigády měly podporu antifašistické fronty a demokratické levice po celém světě. Ačkoli byla Kominternu jejich hlavním organizátorem a sponzorem, nebyli interbrigadisté výhradně prosovětskými komunisty. To, že do Mezinárodních brigád tak hojně vstupovali dobrovolníci téměř z celého světa, mělo své vysvětlení v probíhajících politických, hospodářských a společenských událostech ve světě a především v extrémní politické polarizaci v Evropě, odkud většina dobrovolníků přicházela. V možnosti odejít bojovat do Španělska spatřovala řada lidí vizi dosažení změn i v své domovské zemi. O tom, nakolik byla aktivní účast ve španělské válce vnímána jako možnost demonstrovat své politické přesvědčení a bojovat se zbraní v ruce proti „společnému nepříteli“, vypovídá známé heslo italských antifašistů bojujících po boku španělských republikánů *Oggi in Spagna, domani in Italia (Dnes ve Španělsku, zítra v Itálii)* stejně jako například shrnující poznámka historika Hywela Francise o velšských hornících ve Španělsku - „The strongest determining factor in their response to the situation in Spain was the condition of South Wales society in the 1930s“⁴⁰.

Většinu dobrovolníků představovali samozřejmě komunisté. Mezinárodní brigády byly ovšem formovány na široké antifašistické bázi, a interbrigadisté nebyli jen komunisté. Politická příslušnost (nebo inklinace) interbrigadistů zahrnovala vše od mírněných republikánů, přes socialisty, anarchisty až po skalní marxisty. Mnozí byli jednoduše „jen“ antifašisté, bez dalších politických preferencí.

Jádra německých a italských dobrovolnických jednotek byla jednoznačně komunistická (asi 80%), ovšem u Francouzů byl podíl komunistů asi poloviční, a u Američanů, Kanadčanů a Britů již menšinový. Co se týče sociálního původu interbrigadistů, pocházeli v naprosté většině z dělnických rodin. V jejich řadách se ovšem vyskytovali i intelektuálové a umělci. Věkově patřili k nejstarším dobrovolníkům Italové a Němci. Oproti tomu více než 70% Severoameričanů (Američanů a Kanadčanů) byla mladších třiceti let.⁴¹

---

⁴⁰ „Rozhodující faktor při jejich posuzování španělských událostí [a rozhodnutí vstoupit do Interbrigád, pozn. aut.] byla situace, ve které se nacházela společnost v jižním Walesu 30. let“ [překl. aut.] Francis, Hywel. „Welsh miners and the Spanish Civil War“. *Journal of Contemporary History*, 1970, sv. V, č. 3, s. 186

⁴¹ Preston, Paul - Jackson, Gabriel (eds.). *Volunarios de la libertad. Las Brigadas Internacionales*. Madrid: AABI, 1990, s. 38

4. 6. Interbrigády: organizace jednotek, účast v bojích, vojenský potenciál

První „oficiální“ dobrovolníci dorazili do Albacete, přijímacího a shromažďovacího centra Mezinárodních brigád, v polovině října 1936. Postupně vzniklo sedm Mezinárodních brigád: první - 11. brigáda – se skládala z francouzských a francouzsko-belgických praporů, později také z polských a německy mluvících praporů. Jako druhá vznikla 12. brigáda, kde byl základem italský prapor, a dále 13., 14. a 15. brigáda - anglofonní. Později vznikla ještě 150. a 129. brigáda – v červnu 1937 a v únoru 1938.⁴² Ryze z praktických důvodů (komunikace, udílení rozkazů) byly jednotlivé brigády vytvářeny na jazykovém nebo národnostním základě.

Jako první byla do bojů občanské války nasazena 11. mezinárodní brigáda, a to záhy po příjezdu dobrovolníků v říjnu 1936. Čerstvě zformované batalióny Dombrowski (Poláci), Pařížská komuna (Francouzi, Belgičané), Edgar André (Němci) a později také Garibaldi (Italové – 12. brigáda) významně zasáhly do bojů o Madrid v listopadu 1936.⁴³ Během této první fáze bojů měly Interbrigády vysokou úmrtnost. Stavy nestačili vyrovnávat ani nově přijíždějící dobrovolníci.

Vzhledem k faktu, že republikánská armáda čítala celkem 137 brigád, nepředstavovalo sedm (později šest) mezinárodních brigád významnou kvantitativní posilu (jednalo se asi jen o 7% republikánské armády). Navíc s postupující organizací republikánské armády a v souladu tím, jak se konflikt přetvářel v konvenční válku s dlouhodobě plánovanými akcemi většího rozsahu, připadla Interbrigádám ze strategického hlediska stále méně významná role. Ve stejné době se také začala jejich hispanizace (počínaje létem 1937 již v Interbrigádách převažovali španělští vojáci nad cizinci).

Ovšem co do disciplinovanosti a morálky šli interbrigadisté často španělským republikánským vojákům příkladem. Právě po svou vysokou bojovou a morální kvalitu byli zahraniční dobrovolníci často nasazováni na významných bojových úsecích (prakticky na všech nejdůležitějších bojištích – Madrid, Jarama, Guadalajara, Bunete, Levante, Ebro). Významným přínosem Interbrigád byla také mediální propagace španělské republiky: Španělsko hojně navštěvovali zahraniční reportéři, kteří popisovali osudy svých krajanů v této iberské zemi.

---

⁴² Způsob, kterým byly Interbrigády pojmenovány, bral v úvahu okolnost, že v okamžiku jejich začlenění do republikánské armády již existovalo deset španělských smíšených brigád.

⁴³ Nálevka, Vladimír, op. cit., s. 24

Obzvlášť dobrými bojovými schopnostmi a skvělou morálkou vynikali dobrovolníci ze Spojených států a Kanady (prapory Lincoln, Washington) a – především - Německa (prapory Thälmann a E. André).⁴⁴

Centrem působení Mezinárodních Brigád bylo Albacete. S postupujícím nárůstem příjíždějících dobrovolníků později vznikla další instruktážní a ubytovací střediska v okolních lokalitách provincie (La Roda, Tarazona de la Mancha nebo Almansa). S postupem nacionalistů na jaře 1938 se centrum Interbrigád přesunulo do Barcelony.

4. 7. Stažení interbrigadistů z boje - *La Retirada*

S postupem povstalců je v dubnu 1938 středisko Mezinárodních brigád v Albacete evakuováno a většina brigád se přesunuje do Katalánska. V květnu téhož roku je ústředí zrušeno úplně a interbrigadisté jsou plně začleněni do republikánské armády. Následuje krvavá bitva na Ebru, která přinese ohromné ztráty na životech. Zanedlouho poté jsou zahájeny diskuse o stažení Interbrigád ze Španělska; rozhodnutím Společnosti národů jsou v září 1938 odvedeny do týlu. Většina interbrigadistů (asi 20 000) opustí Španělsko do konce roku 1938 a je internována ve Francii.

Ti interbrigadisté, kteří na španělské půdě vytrvali i po stažení jednotek na konci roku 1938 (asi 10 000), vedli ústupové boje až do 9. února 1939. Posléze překročili francouzské hranice a – často spolu s civilisty – byli internováni v uprchlických táborech v jižní Francii .

---

⁴⁴ Preston, Paul. „El contexto europeo y las Brigadas Internacionales“. In: *Las Brigadas Internacionales: el contexto internacional*. Cuenca, 2003, s. 17. Viz též Richardson, R. Dan. „The Defense of Madrid: Mysterious Generals, Red Front Fighters, and the International Brigades“. *Military Affairs*, 1979, sv. 43, č. 4, s. 181

4. 8. Interbrigadisté po skončení španělské občanské války

Vzhledem k nárůstu fašistických režimů v Evropě se po skončení španělské občanské války více než polovina interbrigadistů se nemohla vrátit do své vlasti. Návrat byl umožněn Francouzům, Britům, Skandinávcům, Američanům a Kanadánům.

Po bezmála ročním pobytu ve francouzských internačních táborech St. Cyprien, Argeles-sur-Mer, Vernet, Gurs aj. se interbrigadisté rozprchávají na všechny světové strany. Vstřícné Mexiko přijalo asi 2000 těchto dobrovolníků. Mezi další země, které poskytly interbrigadistům azyl, patřilo Chile, Kuba a Panama. Někteří židovští interbrigadisté našli útočiště v Palestině. Sovětský svaz azyl nenabídl.⁴⁵

Mnozí se aktivně zapojili do bojů 2. světové války v britských, sovětských, francouzských nebo amerických jednotkách. Jistá část bývalých interbrigadistů působila v řadách francouzských makistů, jugoslávských nebo italských partyzánských protinacistických oddílů.

Nezřídka interbrigadisté rovněž padli do rukou gestapa a zemřeli v některém z nacistických táborů.

Po rozpadu spolenectví mezi Západem a SSSR se mnozí interbrigadisté ze střední a východní Evropy stali terčem politických represí ve svých zemích nebo přímo obětmi NKVD v SSSR. Stalin byl přesvědčen, že následkem udržování kontaktů se západní levicí v průběhu války i po ní byli interbrigadisté nakaženi buržoazními vlivy. Ani ve Spojených státech neměli interbrigadisté po svém návratu snadné postavení. V situaci rodící se studené války vzbuzovali obavy a podezření ohledně své „věrnosti“ americkému režimu. Mnozí se stali obětmi mccarthyovského „honu na čarodějnice“. Někteří ztratili práci, jiní byli i krátkodobě vězněni.⁴⁶

Na španělskou půdu se interbrigadisté ve větším počtu vrátili až po smrti Franciska Franka v roce 1975. Zcela oficiálního přijetí a uznání se ale dočkali až v druhé polovině 90. let.⁴⁷ Zákon č. 39/1996, pro který hlasovaly všechny španělské politické strany zastoupené v Kortesech, umožnil udělení španělského občanství všem bývalým interbrigadistům z celého světa, kteří o něj požádají. Pokud je známo, této možnosti využili např. někteří bývalí kubánští dobrovolníci.

---

⁴⁵ Nálevka, Vladimír, op. cit., s. 29

⁴⁶ Preston, Paul - Jackson, Gabriel (eds.), op. cit., s. 12

⁴⁷ Z 600 tehdy žijících interbrigadistů jich do Španělska v roce 1996 přicestovalo 450.

V roce 1996 vzniklo ve Španělsku Středisko pro studium a dokumentaci Mezinárodních brigád (Centro de Estudios y Documentación de las Brigadas Internacionales) působící při Univerzitě Castilla-La Mancha, které se snaží soustředit archivní i jiný materiál související s Interbrigádami a interbrigadisty z celého světa.

Téma Interbrigád a interbrigadistů se stalo častým a oblíbeným motivem literárních či filmových děl, mnohdy celosvětově známých, jejichž výčetem a charakteristikou se zde ovšem nebudeme detailněji zabývat.

Interbrigadisté: někteří byli nezaměstnaní, jiní intelektuálové nebo dobrodruzi, ale všichni přišli do Španělska bojovat proti fašismu a bránit Republiku. Uzavřeme tuto kapitolu slovy Vladimíra Nálevky: „Odcházeli do Španěl s pevným odhodláním čelit fašismu, a jen někteří z nich pochopili, že jsou manipulováni a zneužíváni snad ještě horším totalitním systémem, než bylo Frankovo Španělsko. Optika dnešního pohledu a znalostí by však neměla snižovat cenu onoho rozhodnutí chopit se zbraně na obranu španělské republiky.“⁴⁸

---

⁴⁸ Nálevka, Vladimír, op. cit., s. 30

5. Postoj čs. vlády a čs. společnosti ke španělskému konfliktu

5. 1. Výbor pro pomoc demokratickému Španělsku a humanitární sbírky. Krátká reflexe pravicového čs. tisku v souvislosti se španělskými událostmi

Na vládní úrovni se Československo ve vztahu ke španělské občanské válce hlásilo k politice neintervence. Země se nacházela v situaci, kdy tváří v tvář sílícím agresivním záměrům Německa ve střední Evropě sama hledala vhodného spojence. Navíc v okamžiku, kdy Francie - významný spojenec od dob vzniku čs. samostatnosti - zaujala k žádostem španělské republiky o vojenskou podporu zamítavé stanovisko, neměla čs. zahraniční politika příliš na vybranou.

Ve skutečnosti ovšem čs. vláda pokračovala v diplomatickém kontaktu se španělskou republikou. Československé vyslanectví bylo v roce 1938 přesídleno z Madridu do Barcelony (zcela v závěru války v zimě 1939 bylo opět přesunuto do Madridu). Vláda i prezident Beneš tolerovali akce na podporu Republiky, „přimhuřovali oko“ nad poloilegálními odchody dobrovolníků do Španělska i nad skutečností, že španělští republikáni používají v boji i s čs. zbraně (jistý počet čs. válečných zbraní, střeliva a letadel byl dodán zprostředkovaně – reexportem - přes Estonsko, Mexiko a Sovětský svaz)¹. Vývoz zbraní do Španělska byl přitom v ČSR zakázán od samotného okamžiku vypuknutí konfliktu. ČSR bylo také členem mezinárodního výboru pro kontrolu neintervence.²

Československá veřejnost sledovala rodící se iberský konflikt se znepokojením a obavami. „U levice ani u pravice nešlo o pouhý akademický zájem. Vývoj [...] za Pyrenejemi se stal pro oba názorové proudy vážnou záležitostí jak z hlediska vnitřní politiky ČSR, tak i v širších, hranice našeho státu překračujících souvislostech [...]“³

Vzpomíná současnice Lenka Reinerová⁴:

[...] už když Mussolini přepadl Habeš, před Španělskem, už to tady, což je zajímavý, v tom Československu to vyvolalo ohromnou odezvu. Z toho pocitu, jo [...] měli jsme tady to Německo na krku, který v jednom kuse proti nám šlo, z druhé strany jsme měli Rakousko [...] no a co se dneska málo říká, že mezi těmi dnes nazývanými postkomunistickými zeměmi bylo

¹ Száraz, Peter. „Činnost španielskeho veľvyslanectva v Prahe pod vedením Luisa Jiméneza de Asúa (1936-1938)“ In: *Španielsko a stredná Európa. Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov*, Bratislava, 2004, s. 67-68. Viz též Hugh, Thomas. Op. cit., s. 487

² Klímeček, Antonín – Kubů, Eduard. *Československá zahraniční politika 1918-1938*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995, s. 77-78

³ Baďura, Bohumil. „Z postoje českého pravicového tisku k španělské občanské válce“ In Sborník k problematice dějin imperialismu, sv. 6, 1979. Praha s. 228-229

⁴ Z rozhovoru natočeného 15. 1. 2005 v Praze. Tazatelka Hana Bortlová

vlastně to Československo jediná demokratická republika tehdy, to nebylo Polsko, to nebylo Maďarsko [...] a lidi si toho byli vědomý.

[...] a ta antifašistická činnost... my místo na rande jsme v sobotu v neděli jezdili do Sudet na manifestace, na schůze, to nelze zapomenout, ono to samozřejmě mělo svůj půvab ale [...] člověk měl tehdy, částečně právem a z větší části asi neprávem, měl ale ten pocit, že dělá něco, co má smysl, že jde proti něčemu, co nesmí být. Že to pak tak stejně bylo, je jiná věc. Mladý člověk se rád angažuje... a když mu to myslí, tak se, myslím, musí angažovat.

Většinové veřejné mínění bylo v Československu neoddiskutovatelně na straně Republiky. Prvním konkrétním projevem bylo založení – v říjnu 1936 – *Výboru pro pomoc demokratickému Španělsku* (v rámci *Ligy lidských práv*). Předsedou *Výboru* se stal kpt. E. V. Voska. O rok později - v listopadu 1937 - byl tento *Výbor* přeměněn na *Společnost přátel demokratického Španělska*, která čítala 64 místních poboček.⁵ *Výbor* se věnoval v první řadě organizaci veřejných humanitárních sbírek (vedle financí to byly i sbírky oděvů, příkrývek, léčiv, potravin). Podobné sbírky organizovaly ale i odborové organizace, ženské a mládežnické spolky, nebo závodní výbory velkých podniků.

Společnost také vydávala časopis *Španělsko* (viz. obr. 1). První číslo vyšlo na začátku roku 1937 a vedle důrazného apelu na československý lid, aby finančně přispíval na pomoc Republice, se zde objevila i myšlenka, že část sbírky by měla být použita k založení, vybavení a vypravení do Španělska polní nemocnice (později nazvané polní lazaret Jana Ámose Komenského). *Výboru* se podařilo vybrat bezmála půl milionu korun a vzniklý lazaret byl vypraven v březnu roku 1937. Adolf Vodička vypráví⁶:

Hodně se dávalo [...] ve fabrikách. U nás na Žatecku jsme měli jednoho fabrikanta, kovovýroba, jo, a to byl Němec s nádherným českým jménem, Telátka se jmenoval. Ti jeho zaměstnanci hodně jako chtěli pomoci, přispět a říkali pane šéf, nechte nás udělat sbírku a my pak budeme dělat o půl hodiny dýl. A pak ještě pracovali půl dne zadarmo, to dělalo asi 40.000, a šéf to do 80.000 doplatil sám [...] Fakt je ten, že mu tu fabriku pak znárodnili [...]

[...] na ten Komenského lazaret vybrali poměrně hodně peněz i na Žatecku, kupodivu, přestože tam bylo tolik nácků. Češi dávali skoro všichni [...] sociální demokrati dávali taky, potom byli nějaký takový ty liberálové, ty malinký strany.... dávali. Táta mě potom napsal do Španělska, že kdybych byl náhodou raněnej, tak je dost dobře možný, že nůž, kterej mě bude řezat, bude ze Žatce [...]

Několik - nemnoho - představitelů čs. kulturní fronty se vydalo podpořit čs. dobrovolníky až do Španělska. Dlouhodoběji ve Španělsku pobýval „zuřivý reportér“ Egon Erwin Kisch a tanečnice Mira Holzbachová.

⁵ Kružík, František. Op. cit. (1961), s. 114-115. Srov. též Bouček, Jaroslav. „Los médicos checoslovacos en la guerra de España“. In: IBERO-AMERICANA PRAGENSIA XXXVII-2003, s. 161

⁶ Z rozhovoru natočeného 19. listopadu 2005 v Praze. Tazatelka Hana Bortlová

Své stoupence ze strany československé veřejnosti ovšem měl i Franco. Jednalo se o skupinu kolem časopisu *Svítlání* (čtrnáctideník krajně pravicové skupiny Nové Československo, vycházel v letech 1938-1939). Profrankisticky orientovaná byla i revue *Řád*, dále agrární periodika *Venkov*, *Večer* či *Brázda*. Tyto pravicové deníky používaly španělské události v první řadě k podepření své kritiky lidové demokracie a levice. Politika španělské Lidové fronty měla posloužit za odstrašující ukázkou nezvládnuté situace, která vedla k rozvratu ve státě, a za příčinu občanského konfliktu. Zároveň byla ihned vytvořena paralela se situací v Československu a zdůrazněna všechna „související“ rizika (riziko rozpadu státu na mininárody apod.).⁷ Autoři článků často apelovali na představitele čs. zahraniční politiky, aby přehodnotili zahraničně-politickou orientaci ČSR (nutnost orientace na Německo). V témže duchu agrární listy přinášely reportáže o spořádaných poměrech na území pod Frankovou správou a požadovaly uznání Frankovy vlády Československem a navázání oficiálních styků. *Národní listy* (národní demokraté) zavedly pro španělské události vlastní terminologii jako „národní revoluce“ nebo „národní boj“ (označení pro Frankovo povstání). Akcentovaly úlohu armády ve státě a potřebu militarizace čs. společnosti. Nechyběla pochopitelně glorifikace ultrapravicových a nacionalistických elementů.⁸ Katolický tisk (*Lidové listy*) tradičně vyzdvihoval především úlohu katolicismu. Přinášel poselství španělských biskupů o „pravém stavu věci“ ve Španělsku, obhajoval povstání generálů proti republikánským „bezbožníkům“. Oblíbená byla rovněž líčení vraždění kněží a řeholníků. Pravicový tisk dále kritizoval jak vybírání peněz na pomoc Republice, tak odjíždění čs. dobrovolníků na frontu. Jistý počet Čechoslováků (jednalo se o blíže neurčený počet osob, zcela jistě nepřesahující dvacet jednotlivců) odcestoval do Španělska s úmyslem bojovat v řadách Frankových vojáků.

V souvislosti s aktivitami Frankových sympatizantů a profrankistických stoupenců v Československu není bez zajímavosti ani následující kapitola z česko-portugalských vztahů: v roce 1937 vyjádřil portugalský diktátor Salazar zájem o nákup čs. zbraní, které měly podle všeho dále putovat do rukou Frankových

---

⁷ Baďura, Bohumil. „Z postoje českého pravicového tisku k španělské občanské válce“ In: *Sborník k problematice dějin imperialismu*, 1979, sv. 6, s. 168-180. Tentýž. „Agrární tisk a španělská občanská válka“ In: *Sborník k problematice dějin imperialismu* 1978, sv. 5, díl 2

⁸ Není bez zajímavosti, že i současná česká radikální pravice ve svém historickém revizionismu brání odkaz španělské falangy a „rytíře Franka“. Viz např. články internetové stránky na <http://www.narmyslenka.cz>, <http://www.katolikrevue.cz/> nebo článek předsedy strany Národního sjednocení (NSJ) M. Čejky „Franco nebyl fašista“, dostupný na: <http://politikon-cz.cassius.shosting.cz/>

povstalců. Jednalo se o 2500 moderních kulometů objednaných ve Zbrojovce Brno. Sjednaný obchod však narazil na obavy čs. vlády, že zbraně budou použity ve Španělsku a objednávka nebyla uskutečněna. V odvetu za tuto skutečnost byly pak ze strany Portugalska přerušeny diplomatické vztahy s Československem. Znovunavázány byly až roku 1974.⁹

Od června 1938 mělo Československo svého zástupce i v povstalecké části země (Burgos), čs. chargé d'affaires ale nadále působil u vlády španělské republiky. Na konci ledna 1939 uznalo ČSR Franka a jeho vládu. Zároveň byly přerušeny veškeré kontakty s republikánskou exilovou vládou. Od okamžiku vstupu německých okupantů na českou půdu a následného vzniku Protektorátu Čechy a Morava pak neudržovala česká exilová vláda styky ani s frankistickým Španělskem (Slovenský stát ano), ani s exilovou vládou španělské republiky.¹⁰

Po skončení druhé světové války (v roce 1946) uznalo obnovené Československo španělskou republikánskou vládu v exilu a stalo se dočasným a vyhledávaným azylem poměrně početné skupiny španělských komunistů.¹¹ Rovněž byla obnovena *Společnost přátel demokratického Španělska*.

5. 2. Českoslovenští interbrigadisté

Dobrovolníků československé státní příslušnosti (tzn. Češi, Němci, Slováci, Maďaři, Rusíni, Poláci, Židé), kteří bojovali v Mezinárodních brigádách, bylo přes 2000. Je obtížné stanovit jejich přesný počet. V odborné literatuře odhady oscilují mezi 2171 a 3000. Poměrně početný byl československý zdravotnický personál. Z Československé republiky přicestovalo do Španělska asi 1500 mužů, zbytek představovali českoslovenští emigranti usazení před vypuknutím konfliktu v zahraničí (především naše ekonomická emigrace ve Francii a Belgii – slovenští a moravští horníci - a též v Severní Americe – průmysloví dělníci žijící v Kanadě). Ti se na cestu za Pyreneje vydávali z místa svého nového domova.¹²

---

⁹ Z příspěvku Jana Klímy *Vliv občanské války ve Španělsku na Portugalsko* předneseného na konferenci *Sedmdesát let od vypuknutí španělské občanské války* na Univerzitě Hradec Králové dne 6-10-2006. Viz též: Klíma, Jan. *Dějiny Portugalska*. Praha: Lidové noviny, 1996, s. 239-240. Klíma, Jan. *Salazar tichý diktátor*. Praha: Aleš Skřivan, 2005, s. 115 a 122-123 anebo Binková, Simona. *Portugalsko*. Praha: Libri, 2004, s. 120-121

¹⁰ Klíma, Antonín – Kubů, Eduard, op. cit., s. 100-101

¹¹ Nálevka, Vladimír. „Las relaciones checo-españolas 1945-1955. El exilio español en la República Checa.“ Text dostupný na: <http://www.uclm.es/lamusa/> dne 7.11.2006. Srov. též: Nálevka, Vladimír. „Století českého zájmu o Španělsko“. In: *České země a Španělsko. Z dějin česko-španělských vztahů*. Ostrava: FF OU, 1996, s. 96

¹² Kružík, František, op. cit. (1966), s. 552. Viz též: Hromádka, Oto, op. cit., s. 383

Z Československa dobrovolníci odjížděli do Španělska již od léta 1936. Největší příliv čs. dobrovolníků do Španělska nastal v období listopad 1936 - únor 1937. Během této doby přicestovalo na iberský poloostrov bezmála 1000 Čechoslováků.¹³

5. 2. 1. Motivace pro odchod do Španělska. Národnostní, sociální, vzdělanostní a politický profil čs. interbrigadistů

Mezi nejvýznamnější faktory, které silně ovlivňovaly názor Čechoslováků-budoucích dobrovolníků na španělské události a na základě kterých také často dospěli k rozhodnutí do Španělska odjet, patřila vedle vzdělání, sociální a ekonomické situace pochopitelně i jejich politická orientace.

V okamžiku odjezdu do Španělska představovali nejméně polovinu komunisté. Další nejpočetněji zastoupenou politickou skupinou byli socialisté a křesťanští demokraté. Politické složení se během války nepatrně změnilo v ještě větší prospěch komunistů - mnoho nestraníků vstoupilo ve Španělsku do KSČ. Na konci občanského konfliktu tak měli komunisté v čs. jednotkách zastoupení minimálně 70%. Asi 500 interbrigadistů-komunistů byli funkcionáři.¹⁴

Ačkoli mezi historiky převažuje názor, že účast socialistů a jiných politických stran na interbrigadistickém podniku bylo čistě taktickou záležitostí Kominterny, pohled „zdola“ nám přesto ukazuje jiný - podle našeho názoru o nic méně validní - aspekt věci:

V naší rotě dva nejstatečnější chlupci, co tam byli [...] jeden byl nepolitický a jeden byl agrárník, z agrární strany [...] a my dyž jsme se ho ptali a čoveče co ty si děláš v té agrární straně tak on povídá Ale táta je zemědělec, a říkal mi, že tam musím taky vstoupit, no tak sem tam šel... no neplatím ani příspěvky, ty za mě platí táta¹⁵

Velký vliv na rozhodnutí odjet do Španělska měl dále samozřejmě tisk, především *Rudé právo* či *Haló noviny*. Inspirace ale vycházela i z prostředí masových solidárních akcí na podporu Republiky organizovaných např. zmiňovaným *Výborem pro pomoc demokratickému Španělsku*, podpisových akcí některých velkých podniků (petice žádající vystoupení ČSR z Výboru pro neintervenci zasílané vládě) apod.¹⁶

¹³ Bouček, Jaroslav. „Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945“. In: *Politické elity v Československu 1918-1948*, 1994, s. 151

¹⁴ Bouček, Jaroslav, op. cit., s. 155

¹⁵ Z rozhovoru s A. Vodičkou z 19.11.2005. Tazatelka Hana Bortlová

¹⁶ Kružík, František, op. cit. (1966), s. 536-537

Pracovní profil čs. dobrovolníků byl zhruba tento: nejčastěji se vyskytovali tovární dělníci, dále dělníci a řemeslníci. Následovali rolníci a svobodná povolání. Co do rozdělení národnostního byli na prvním místě Češi (odhady 1200), zhruba o polovinu méně bylo Slováků (500) a Němců (400), čtvrtí v pořadí byli Maďaři (kolem 200), dále čeští Poláci Rusíni. Židé obyčejně spadali do některé z vyjmenovaných národností.¹⁷

Téměř polovina interbrigadistů-Čechoslováků byla narozena v rozmezí let 1905-1912; v okamžiku odchodu do Španělska jim tedy bylo v průměru 28 let. Co se týče dosaženého stupně vzdělání, převažovalo vzdělání základní. Mezi čs. interbrigadisty ovšem nechyběli ani vysokoškoláci (s ukončeným nebo v okamžiku odchodu probíhajícím vzděláním).

Dobrovolníci často pocházeli z měst s vysokou nebo vyšší nezaměstnaností, kde patřili k nižším sociálním vrstvám. Nezřídka to tedy byli nezaměstnaní lidé s levicovými politickými preferencemi žijící v oblasti koncentrace průmyslu a dolů (Ostravsko). V řadách čs. interbrigadistů rovněž nalézáme jeden na první pohled překvapivý fenomén - trampy. Tramping se ve 30. letech se stal v Československu masovým hnutím s vlastním pojetím morálky, specifickou symbolikou, hudbou atd.. V Interbrigádách to byli ti nejmladší dobrovolníci. Jejich počet se odhaduje na 350 mužů. Pocházeli z velkých měst, kde byl tramping populární (a nezaměstnanost vyšší). U této skupiny dobrovolníků nemůžeme pochopitelně vyloučit jistou naivitu a touhu po dobrodružství.¹⁸

Organizaci odjezdů a vyřizování potřebných formalit prováděly nejčastěji jednotlivé krajské výbory KSČ, za asistence různých organizací. Komunisté vypravovali cestovní skupiny, podávali informace o cestě, finančně dobrovolníkům na cestu přispívali. Proto také první dobrovolníci, kterým se podařilo vyjet za hranice, byli obyčejně komunisté. Řada dobrovolníků se ovšem vydávala na cestu na vlastní pěst.

Poloilegální odjezdy dobrovolníků nezůstaly úřadům pochopitelně dlouho utajeny. V případě odhalení ovšem nebyly postihy příliš vážné. Četníci navíc věděli, že provinilci se o odjezd budou pokoušet tak dlouho, dokud jim nevyjde, a tak nad nimi tu a tam „přivírali oči“.

---

¹⁷ Bouček, Jaroslav, op. cit., s. 154-55, Srov. též Kružík, František, op. cit. (1966)

¹⁸ Marek, Jindřich. „Podivnej španělskej vandr (Čeští trampové ve španělské občanské válce).“ In: *Příběhy starých battledressů*, Cheb: Svět křídel, 2001

Nejběžnější trasa vedla v počáteční fázi přes Německo a Francii, později přes Rakousko, Švýcarsko a Francii nebo Rakousko, Itálii a Francii. Méně obvyklá varianta spočívala v cestě přes Polsko do některé skandinávské země a odtud do belgických nebo francouzských přístavů. Po anšlusu Rakouska v březnu 1938 se počet vyjíždějících dobrovolníků rapidně snížil a poté – i vzhledem k vývoji situace na španělských bojištích - zcela zastavil.

5. 2. 2. Čs. interbrigadisté ve Španělsku: čs. jednotky, účast Čechoslováků na významných válečných akcích a bitvách

Českoslovenští dobrovolníci bojovali téměř na všech frontách španělské občanské války. Někteří byli pro svoji bojovou zkušenost z první světové války nasazováni na nejtvrdějších úsecích fronty. Tvořili jak samostatné oddíly, tak byli příslušníky smíšených mezinárodních brigád.

První samostatnou a homogenní čs. jednotkou byla pěší četa Klementa Gottwalda, jež vznikla v prosinci 1936. Později přešla do 15. brigády a stala se součástí praporu Dimitrov (který kromě Čechoslováků tvořili také Bulhaři a Jugoslávci). Další čs. jednotky vznikly v první polovině r. 1937: kulometná rota Jana Žižky z Trocnova a dvě protiletadlové (dělostřelecké) baterie: Klementa Gottwalda a Jožky Májka. O něco později (září 1937) se zformoval pěší prapor T. G. Masaryka (byl začleněn do 129. brigády). Čechoslováci byli hojně zastoupeni i v jiných (národnostně smíšených, často doplněných o Španěly) jednotkách: batalion Divisionario (Divizní prapor), Liebknochtova baterie, batalion Thälmann.

Své zastoupení měli Čechoslováci i u republikánského letectva (např. „hvězda španělského nebe“ Jan Ferák). Jistý počet našich krajanů také spadal pod Speciální brigádu (Brigada especial), tzn. guerillu, která působila v týle nepřítel (namátkou Oskar Valeš, Karel Fukan, Alois Soběslavský, Vendelín Opatrný).¹⁹

Ti Čechoslováci, kteří žili již před vypuknutím španělské občanské války v emigraci ve Francii nebo v Belgii, často bojovali v řadách některé z frankofonních jednotek. Někteří čs. dobrovolníci přišli do Španělska rovněž ze SSSR. Jednalo se o politické kádry vyslané do Sovětského svazu komunistickou stranou. Obyčejně

---

¹⁹ Nazývána též XIV Cuerpo Especial, vznikla na počátku roku 1937, působila především v Andalusii a Estremaduře. Válečnou situaci tato jednotka závažně neovlivnila. Rozpadla se s odvoláním Interbrigád na podzim 1938. Na její tradici pak navázala v polovině 40. let 20. st. antifrankistická komunistická guerilla vzešlá z francouzské resistance, která na španělském území působila až do r. 1952

studovali na Leninské škole v Moskvě nebo na vojenské akademii (Miloš Nekvasil). Například Artur London působil v Moskvě jako pracovník Kominterny.

Je přirozené, že čs. jednotky neplnily během konfliktu samostatné bojové úkoly (existovalo několik výjimek – př. Gottwaldova protiletěcká baterie) a že bojovaly vždy v rámci vyšších útvarů. I tak se ale Čechoslováci účastnili význačných bojů. Např. Gottwaldova protiletěcká baterie (viz. obr. 2 a 3), jež se osvědčila se již v bojích o Madrid na podzim 1936, se zúčastnila republikánských ofenzivních bojů u Brunete a na Aragonu v roce 1938, dlouho bránila město Sagunto, kde se nacházela jediná republikánská slévárna pro madridský region, a ke konci války ještě bránila Valencii. Byla hodnocena jako jedna z nejkvalitnějších protiletěckých baterií republikánské armády. Významnými jednotkami s čs. zastoupením byly i prapory Dimitrov a T.G.Masaryka. Byly nasazeny do bojů na aragonské frontě a později měly za úkol zpomalovat postup fašistů k moři. Až do okamžiku stažení z fronty byly vojáci těchto – již značně prořídilých - praporů používáni v úderných jednotkách při útocích. Prapor T.G. Masaryka měl z čs. jednotek největší ztráty na životech. Prapor Divisionario se zúčastnil překročení Ebra i následných bojů.

Čs. interbrigadisté v Barceloně vydávali českou verzi časopisu *Voluntario de la Libertad* (viz. obr. 5).

5. 2. 3. Čs. zdravotnický personál ve Španělsku

Jak jsme se již zmínili výše, ve Španělsku působil také čs. polní lazaret Jana Ámose Komenského, jenž vznikl z podnětu *Výboru pro pomoc demokratickému Španělsku* (a především kpt. E.V.Vosky) a z výnosu jím zorganizované finanční sbírky na počátku roku 1937.²⁰ Vedoucím lékařem lazaretu byl od okamžiku jeho vzniku až do srpna 1937 dr. Karel Holubec z Třebíče. V lazaretu pracovala i Holubcova žena Marie, sálková sestra. Citujeme z rozhovoru se synem manželů Holubcových Jiřím Holubcem²¹:

Rodiče [...] se vzali právě v roce 1936 a plánovali svatební cestu, měl do být původně Orient, protože k těmto zemím měl [...] náš otec silný vztah, on studoval i orientální jazyky [...] ale přišla do toho občanská válka ve Španělsku, a otec jednoho dne mamince oznámil, že odjíždí jako dobrovolník. On byl již dříve členem lékařské sekce Výboru pro pomoc demokratickému Španělsku a spoluorganizoval sbírky... a takže vlastně jeli jako na „svatební cestu“ do toho Španělska, protože maminka mu řekla, že v tom případě jede

²⁰ Kružík, František, op. cit. (1961), s. 115

²¹ Z rozhovoru s J. Holubcem dne 16.2.2005 v Praze. Tazatelka Hana Bortlová

samořejmě s ním [...] V Terezíně potom otec hned po válce pomáhal likvidovat tyfus, a pak v 60. letech jezdil do rovníkové a východní [...] Afriky a organizoval tam zdravotnickou pomoc

V srpnu 1937 byl Holubec ve funkci šéflékaře nahrazen dr. Bedřichem (Friedrichem) Kischem, který ve Španělsku zůstal až do konce konfliktu (viz. obr. 6).²²

Lazaret se původně skládal ze 6ti lékařů, 4 zdravotních sester, 2 řidičů, jednoho ekonoma, jedné lékárnice a jednoho medika. V průběhu války se personální stav částečně měnil, další zdravotnický personál přijížděl, někteří lékaři odjížděli.²³ Lazaret disponoval chirurgickým sálem, jehož vybavení bylo na velmi vysoké úrovni. Hospodářské oddělení lazaretu spravovalo 120 lůžek, kuchyň (disponovala železnou zásobou 5000 kg potravin, které poskytla čs. dělnická potravní družstva). Lazaret měl též své porodnické a zubní oddělení. Nejprve fungoval v klášterním komplexu v městě Guadalajara, až do srpna 1937, kdy byl přemístěn do bývalého lázeňského města Benicasimu u Valencie. Tehdy disponoval 500 nemocničními lůžky. V dubnu 1938 byl lazaret s postupující frontou evakuován do městečka Mataró (Katalánsko) a ke konci roku 1938, v okamžiku stažení Mezinárodních brigád ze Španělska, zahájil i československý zdravotnický personál svou cestu nazpět.²⁴

5. 2. 4. Českoslovenští interbrigadisté po odchodu ze Španělska. Francouzské internační tábory a Velká Británie

Po vyhlášení stažení interbrigadistů se mnozí Čechoslováci v závěru občanské války ještě na výzvu vlády vraceli zpět na katalánskou frontu.

Velká část Čechoslováků, kteří ve Španělsku bojovali proti jednotkám generála Franka, po skončení občanské války vstupovala do protihitlerovského odboje. Řada z nich bojovala na západní (Francie, Anglie) i na východní frontě (SSSR).

Někteří interbrigadisté se po stažení v září a říjnu 1938 vrátili do již částečně okupovaného Československa. Většina se však po skončení španělského občanského konfliktu na počátku roku 1939 ocitla ve francouzských internačních táborech St. Cyprien a Argeles-sur-Mer (dép. Pyrénées Orientales) na středomořském pobřeží.

²² Bouček, Jaroslav. „Los médicos checoslovacos en la guerra de España“. *IBERO-AMERICANA PRAGENSIA*, 2003, XXXVII, s. 161-169

²³ Podrobněji k personálu lazaretu J.A. Komenského Bouček, Jaroslav, op. cit. (2003), s. 166-169

²⁴ „Vzpomínka na doc. MUDr. K. Holubce...“ In *Úrazová chirurgie* 1997/5, č. 1. s. 32-33. Srov též Bouček, Jaroslav „Los médicos checoslovacos en la guerra de España“. In: *IBERO-AMERICANA PRAGENSIA* XXXVII-2003, s. 161-169

Později byli interbrigadisté přesunuti do „modernějšího“ koncentračního tábora Gurs (viz. obr. 7-9).

Přes jistou nedůvěru se o ně začala zajímat československá armáda, která se po okupaci zbytku čs. republiky začala formovat v jihofrancouzském Agde.²⁵ Z internačního tábora Gurs do čs. armády nakonec vstoupilo asi 450-500 interbrigadistů – první odvod proběhl v polovině prosince 1939 a následující dva odvody pak v lednu a v březnu 1940 (viz. obr. 10).²⁶ Někteří interbrigadisté byli velením čs. armády z politických důvodů odmítnuti (Josef Pavel, Miloš Nekvasil aj.). Ti zvláště nebezpeční a „neposlušní“ byli dokonce odesláni do tábora Djelfa v Alžíru. Ostatní jinak „nevyhovující“, např. invalidé, zůstali internováni v táborech Gurs nebo Vernet (těžcí invalidé odjeli do SSSR²⁷). Nežádka interbrigadisté z internačních táborů také utíkali.

V době pobytu ve francouzských internačních táborech se mezi interbrigadisty-komunisty vyostřily vnitrostranické rozpory, pramenící z odlišných reakcí na vznik sovětsko-německého paktu o neútočení (srpen 1939). Vznikly dvě nesmiřitelné názorové linie, první jednoznačně zastávala stanovisko Kominterny a odmítla účast na „imperialistické válce“ a nábor do čs. armády (v této sekci se ovšem nacházelo také plno obyčejných zbabělců a oportunistů), druhá „prohlásila československý boj za spravedlivý a dále vyzývala ke vstupu do čs. armády“. Tento konflikt se s interbrigadisty vlekl i ve Velké Británii, a znovu vyvstal i při procesech 50. let v Československu.²⁸

V květnu 1940 dosáhla čs. armáda se sídlem v Agde počtu přes 11.000 mužů a na rozkaz francouzského velení byly dva její pluky nasazeny proti postupujícím německým jednotkám. Ústupové boje netrvaly dlouho. Po kapitulaci Francie se část čs. vojska nalodila v přístavech Sète, Bayonne či jiných a odplula do Anglie. Čechoslováci v Anglii byli krátce internováni ve vojenském táboře Cholmondeley, kde vzniklo jádro čs. armády v Anglii, tzv. Czechoslovak Brigade. Někteří čs. vojáci vstoupili do anglických pomocných jednotek (tzv. Pioneer Corps).

Jiní interbrigadisté zůstali po celou válku ve Francii, kde se zapojili do protinacistického odboje (především tací, kteří již před odchodem do Španělska ve

---

²⁵ Československo-francouzská dohoda o obnovení československé armády ve Francii byla uzavřena dne 2. října 1939.

²⁶ Podle J. Friedla se jednalo o 425 mužů. Viz. Friedl, Jiří. „Španěláci“ z tábora Gurs - ke vstupu čs. interbrigadistů do naší armády ve Francii 1939-1940.“ In: Historie a vojenství 2000/IL, č. 4, s. 819-822

²⁷ Bouček, Jaroslav, op.cit., s. 150

²⁸ Bouček, Jaroslav, op.cit., s. 149

Francii pobývali). Nebylo výjimkou, že padli do rukou gestapa, byli vězněni a deportováni do některého z koncentračních táborů.

Do osvobozeného Československa se vraceli ze západní i východní Evropy. Jejich návrat byl často opožděn, neboť po skončení války se řada z nich angažovala v repatriaci čs. občanů z Francie a Německa.

Na přelomu roku 1945-46 založili čs. interbrigadisté svou vlastní zájmovou organizaci Sdružení čs. dobrovolníků ze Španělska, která existovala již v Anglii v roce 1941 nebo 1942. Později bylo Sdružení začleněno do Svazu protifašistických bojovníků. Až do konce 60. let interbrigadisté usilovali o jeho opětovné osamostatnění, leč neúspěšně.

5. 2. 5. Českoslovenští interbrigadisté po skončení druhé světové války. Únor 1948 a politické procesy v 50. letech

Věnovat se zevrubněji této komplexní otázce by znamenalo vytvořit samostatnou práci. Jakkoli jsou poválečné osudy čs. interbrigadistů (a 50.léta obzvlášť) zajímavé a pro úplnější pochopení „bisémičnosti“ Interbrigád zásadní, a jakkoli prostupují celou touto prací (zejména jednotlivými medailony v druhé, praktické části práce založené na vlastním výzkumu), není tento aspekt sám o sobě hlavním tématem našeho textu a věnovat se mu zde detailněji by přesahovalo zamýšlený rámec a předepsaný rozsah této práce.

Po obnovení Československa se interbrigadisté zapojují do budování lidově demokratické republiky a mnozí z nich se (zejména po únoru 1948) ocitají ve vysokých vládních funkcích.

Významné pozice obsadili především v mocensko-politické sféře a ve stranickém aparátu KSČ. Interbrigadisté nezřídka působili v bezpečnostních složkách (Státní bezpečnost, rozvědka) a na ministerstvech (Ministerstvo vnitra, Ministerstvo informatiky a především Ministerstvo zahraničních věcí). Několik příkladů: Osvald Závodský – MV, od 1950 velitel StB, Otakar Hromádka – vedoucí organizačního oddělení ÚV KSČ, Arthur London – náměstek ministra zahraničních věcí, Antonín Svoboda - krajský tajemník KSČ, Josef Pavel – vedoucí bezpečnostního oddělení ÚV KSČ, od 1949 náměstek ministra vnitra a velitel vojsk MV, Oskar Valeš – velitel ofenzivního zpravodajství MV, Otto Šling - krajský tajemník KSČ. Méně se

interbrigadisté prosadili v armádě, jelikož Ministerstvo národní obrany neuznalo jejich vojenské hodnosti ze Španělska.²⁹

Již v 50. letech se ale situace obrátila proti nim a bývalí dobrovolníci ze Španělska (stejně jako mnozí z těch, kteří za 2.sv. války bojovali v čs. zahraniční armádě v západní Evropě) nezřídka končili jako oběti neúprosné stalinské persekuce. Historikové se domnívají, že tento zvrat z velké části tkvěl v sovětsko-jugoslávských rozporech (Stalin a Tito). Jugoslávští interbrigadisté se totiž velkou měrou podíleli na vytváření nové politicko-mocenské struktury Titovy poválečné Jugoslávie, která tolik „ležela v žaludku“ Stalinovi. Rovněž interbrigadisté v celé řadě východoevropských a středoevropských zemí okupovali v nových vládních a mocenských kruzích výsadní pozice, měli velmi cenné vazby a kontakty na zahraničí (Západní Evropu), disponovali bohatými válečnými zkušenostmi, organizačními schopnostmi a jazykovými znalostmi. Jednalo se tedy o politicko-mocenskou „elitu“ se vším všudy, která si navíc byla dobře vědomá svých kvalit. Všechny tyto faktory způsobily, že interbrigadisté ze zemí východního bloku se stali pro režim podezřelí a nepohodlní. Nejjednodušším řešením bylo tento element eliminovat.

Na čs. interbrigadisty přišla řada po Rajkově procesu v Maďarsku (1949). Sovětští poradci působící v československé StB označili české a slovenské „španěláky“ za potenciální nepřátele a odpůrce lidově demokratického režimu. Následovalo zatýkání a věznění jednotlivých interbrigadistů. První zatčení proběhla v lednu 1950. Interbrigadisté byli obviněni a souzeni ze zrady, velezrady, špionáže, titoismu, trockismu, sionismu, nacistické kolaborace nebo z jakékoli kombinace jednoho s druhým. Objevili se ve všech velkých či větších politických procesech první poloviny 50.let. Osvald Závodský a Otto Šling byli odsouzeni k trestu smrti, Arthur London byl odsouzen na doživotí, Oskar Valeš, Karel Dufek, Laco Holdoš a mnozí jiní dostali vysoké tresty odnětí svobody (25, 30 let). Většina byla propuštěna kolem roku 1956.³⁰

Mezi vězňenými byla i Lenka Reinerová, redaktorka a spisovatelka židovského původu, vdova po jugoslávském lékaři-interbrigadistovi Theodoru Balkovi (vlastním jménem Dragutin Fodor)³¹:

---

²⁹ Bouček, Jaroslav. „Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945“. In: *Politické elity v Československu 1918-1948*, 1994, s. 147-180. Srov. též Nálevka, Vladimír. „Las relaciones checo-españolas 1945-1955. El exilio español en la República Checa“. Dostupné z: <<http://www.uclm.es/lamusa/>> dne 7.11.2006.

³⁰ Nálevka, Vladimír, op. cit., tamtéž

³¹ Lenka Reinerová byla za války několikrát vězněna a internována ve Francii a v severní Africe. Po zbytek války žila v mexickém exilu. Po skončení druhé světové války žili s manželem v Jugoslávii; do Československa

[...] Že mě zavřou v „mý“ Praze, to jsem netušila. To bylo daleko horší než to sezení za války ve Francii nebo v Africe, poněvadž jsem měla dítě a to.. bylo tehdy špatný, sedět v Ruzyni. To bylo skutečně velice tvrdé, a já jsem se nejvíc bála, vždycky když mě vedli k výslechu, jsem si říkala: co když tam přijdu a bude tam to dítě? To jim přiznám, že jsem zabila vlastní babičku, jestli jako to budou chtít slyšet.. no toho jsem na štěstí byla ušetřena [...] Manžela tedy nezavřeli, což díky bohu, pro to dítě [...] tak jsem to odsákala já. No to si dovedete představit v těch padesátých letech: Židovka- velmi špatný, Jugoslávec manžel – no výborný, novinářka - taky špatný, emigrace na Západě – no taky špatný, no všechno bylo špatný... no výborně jim to štimulovalo [...] No pak ale umřel Stalin, a pak tejdén nebo tak nějak na to Gottwald... no a teď já jsem nebyla jediná, oni tady měli řadu lidí furt ještě ve vyšetřovací vazbě, a co teď s nima? Takže mě pak... po patnácti měsících nebo tak nějak mě propustili, se zavázanýma očima odvezli mě někam a pak odešli a protože... já jsem tam tedy byla 15 měsíců a celkem jsem byla třikrát na procházce, a teď byl konec srpna, bylo horko [...] a teď mě pustili mezi nějakýma loukami, jsem vůbec netušila, kde jsem, špatně se mi dýchalo... pak jsem viděla nějakou lavičku, tak jsem si sedla. A oni, když mě propouštěli, dali mi balík zabalený do vánočního papíru a řekli mi: to vám poslal váš muž k Vánocům.. a taky nějaký peníze vám poslal. No a já na to koukám a jsem si myslela, že můj muž se zbláznil a poslal mi cizí peníze...ale mezitím byla měnová reforma, což jsem samozřejmě nevěděla, a byly nové peníze.³²

Vězení neminulo ani zdravotní sestry z Interbrigád Helenu Petránkovou, Alici Glasnerovou nebo lékařku Doru Kleinovou (zatčena 1951) :

Ve vězení byla ve stejnou dobu jako já lékařka Dora Kleinová, ona byla Polka, Židovka která u nás v Praze studovala [...] pač v Polsku už tehdy měli numerus clausus pro Židy... a ona měla za muže také lékaře, polského lékaře, který byl v Interbrigádách. Měla se vracet do Polska, ale zatkli ji naši tady, když její manžel už byl v Polsku, a měla malého chlapečka... tomu chlapečkovi byly snad tři měsíce nebo...no a ji zavřeli [...]³³

Další zatčená lékařka lazaretu J. A. Komenského - Vlasta Veselá - spáchala ve vězení pravděpodobně sebevraždu

[...] Vlasta Veselá, která tam spáchala sebevraždu [...] jak to dokázala, to nevím. Já tedy v cele neměla nic. Spáchat tam sebevraždu bylo strašně těžký, tam nebylo nic [...]³⁴

„Šťastnější“ interbrigadisté, kteří v 50. letech neskončili ve vězení, obyčejně přišli o místo, byli tajně sledovaní a bylo jim znemožněno odpovídající profesní a vůbec společenské uplatnění. Možnost rehabilitací nastala až po XX. sjezdu KSSS v únoru 1956. Ke skutečným rehabilitacím ovšem docházelo až po roce 1960. V 60.

---

přicestovali v roce 1948 z důvodu Balkovy nemoci. Začátkem 50. let se pak Theodor Balk v Praze léčil. V době svého zatčení byla Lenka Reinerová v Praze pouze na návštěvě, pracovala tehdy v Bělehradě v české redakci Rádía Bělehrad: „ Já jsem přijela do Prahy navštívit manžela s dvouletým dítětem, v létě, se zavazadly, co berete s sebou v létě, když někam jedete a já už jsem se do tý Jugoslávie nevrátila.“

³² Z rozhovoru s L. Reinerovou ze dne 15.1. 2005. Tazatelka Hana Bortlová

³³ Z rozhovoru s L. Reinerovou ze dne 15.1. 2005. Tazatelka Hana Bortlová

³⁴ Z rozhovoru s L. Reinerovou ze dne 15.1. 2005. Tazatelka Hana Bortlová

letech (především v druhé polovině dekády) se pak několik interbrigadistů v rámci „recyklace elit“ opět vrátilo na svá původní pracoviště (obvyčně do jiných pozic) nebo na jiná, jejich kvalifikacím odpovídající místa. Současně ale řada „španěláků“ jaksi zcela „mizí ze scény“ – buď proto, že odcházejí do důchodu, anebo se (především po sovětské okupaci v roce 1968) dobrovolně stahují z veřejného života.

Závěrem se ještě stručně zmíníme o situaci čs. interbrigadistů v současnosti. Jak již bylo uvedeno jinde v této práci, při příležitosti 60. výročí vypuknutí španělské občanské války (1996) byla sedmi českým interbrigadistům (z tehdy asi 30ti žijících) ve Španělsku vzdána čest a bylo jim nabídnuto španělské občanství.³⁵ O deset let později, při příležitosti výročí sedmdesátého, obdrželi tři čeští interbrigadisté vyznamenání za odvalu a nasazení v boji proti fašismu od ministra obrany ČR Karla Kühnla.³⁶

Ke konci roku 2006, v době, kdy je psán tento text, evidujeme pět žijících čs. interbrigadistů, z toho jednu zdravotní sestru.

---

³⁵ Zákon o udělení španělského občanství všem bývalým interbrigadistům z celého světa, kteří o něj požádají, byl odhlasován v listopadu 1995 všemi španělskými politickými stranami zastoupenými v Kortesech. Této možnosti využili např. někteří bývalí kubánští dobrovolníci. Z České republiky se do Španělska vypravili interbrigadisté Miloš Nekvasil, Pavel Blaževič, Rudolf John, Marie Holubcová, Rudolf Hruža, Adolf Vodička, Ladislav Vláčil. Pokud je známo, nikdo z nich španělské občanství nepřijal; v souladu s českou legislativou by se totiž museli vzdát občanství českého. Viz např. Lidové Noviny, 29.11. 1996

³⁶ Vyznamenání obdrželi Karel Dufek, Adolf Vodička, Josef Šlaj. Zdroj: <http://portal.gov.cz>. Dostupné 11.5. 2006

6. Tři případové studie

Tato část diplomové práce je založena na vlastním výzkumu autorky. Jedná se tedy o empirickou část práce (oproti kapitolám 1-5, jež jsou převážně teoretické). Výsledky zde prezentované jsou založeny na bádání s archivním materiálem (VHA, NA, soukromé archivy – podrobněji viz. jednotlivé podkapitoly) a na biografických rozhovorech, vedených dílem autorkou textu, dílem Jaroslavem Hovorkou (rok 1986 a 1996, podrobněji viz. Prameny a bibliografie). Napříč textem autorka zkoumá motivace tří čs. interbrigadistů k odjezdu do Španělska, jejich sociální situaci a politickou orientaci v momentě odjezdu, jejich očekávání, střet s realitou a zpětnou reflexi událostí.

Předkládáme tedy tři malé biografie-medailony v podobě *case studies*, na základě kterých se v závěru pokusíme o to postihnout některé společné (které se opakují a jsou společné všem třem případům) i individuální (které vybočují z celkové charakteristiky) rysy, a o sestavení malé kolektivní biografie.

6.1. Případová studie č. 1 – Karel Dufek

Karel Dufek (viz. obr. 11)

Narozen: 24. ledna 1916

Místo: Velké Meziříčí

Vzdělání/povolání v době odchodu do Španělska: student medicíny

Národnost: česká

Odchod z ČSR: 22. leden 1937

Oddíl a místa: dělostřelecká (protiletectká) baterie Klementa Gottwalda. Účast v bojích: Jarama, Brunete, Aragon, 1939 katalánská fronta.

Odchod ze Španělska: 10. 2. 1939

Koncentrační tábor: 1. St. Cyprien, 2. patrně Argeles-sur-Mer, 3. Gurs

Osudy po Španělsku: internační (koncentrační) tábor(y) od 10.2.1939 do 4.1. 1940.

Od ledna 1940 čs. armáda ve Francii, II. polní pluk. Zástupce velitele čety. Po kapitulaci Francie ve Velké Británii, v lednu 1941 superarbitrován. Zaměstnán v britském leteckém průmyslu a předseda organizace bývalých bojovníků čs. zahraničního odboje v severním Londýně. V Německu 1944-45 plnil úkoly vojensko a politicko-zpravodajské pro ČSR.

Návrat do vlasti: definitivně 1947

Poválečná činnost: MZV, 1949-51 čs. vyslanec v Turecku. 1952-57 vězněn. Od roku 1964 nebo 1965 opět MZV. V roce 2006 žije, patrně v Praze.

Karel Dufek se narodil 24. ledna 1916 v Dolních Heřmanicích (okr. Velké Meziříčí). Roku 1935 odmaturoval a v témže roce byl zapsán jako řádný student medicíny na Masarykově Univerzitě v Brně.

Do Španělska odjel v lednu 1937. O okolnostech jeho odjezdu ani cestě za Pyreneje neznáme mnoho detailů: v době odjezdu mohl a nemusel být členem KSČ (ve Španělsku byl v lednu 1939 jmenován do funkce politického komisaře roty); do Španělska každopádně odjel z vlastní iniciativy. Jaké důvody k odjezdu Dufek uvedl v rozhovoru z roku 1996?

Moje důvody byly naprosto jednoduchý, byl jsem vysokoškolák a [...] jsem se nejen zajímal o politiku, ale žil jsem v Brně, kde byla silná německá komunita, samozřejmě hakenkreuzovská a tudle ty otázky sudetských Němců, fašismu a tak dál, ty byly prakticky denně na tapetě [...] Tam byl velmi silný politický život, zejména mezi vysokoškoláky, a my jsme žili prostě pro poznání co se ve světě děje [...] a my už jsme věděli, co v Německu se děje, například s pokrokovými lidmi, s Židy a tak dál [...] Prostě byl jsem člověk, který se silně zajímal o politický dění, a kterému bylo dost věcí známo o tom, co je to fašismus a zejména co je to německej nacismus [...]

Zájem o politické dění a aktivní přístup k politice Dufka doprovázel celý život. Ve Španělsku nejdřív vykonával funkci předsedy organizace Lidové fronty, později, ke konci války, se stal politickým komisařem roty.

Logistickou i finanční podporu na cestu do Španělska mu poskytl Výbor pro pomoc demokratickému Španělsku. Svá očekávání od účasti ve španělské občanské válce popisuje takto:

[...] A já jsem do toho Španělska odjel s tím, že za určitou dobu se nám podaří zvítězit a nakonec, že se vrátím do Československa a podobně [...]

Z Československa odjel s Karlem Fukanem, kamarádem ze studií.¹ Na doporučení známých, kteří již měli s (neúspěšnou) cestou do Španělska zkušenosti, nevolili trasu přes Německo, ale vlakem přes Rakousko a Itálii (vlakový lístek si zakoupili do Milána, aby „zmátli“ italskou policii; pak pokračovali na sever do Turína a odtamtud do Lyonu). Dorazili bez úhony až do střediska shromaždiště budoucích interbrigadistů v Marseille, kde se seznámili i s dalšími československými dobrovolníky. Organizovanými transporty, které vypravovala a řídila KSF a

---

¹ K osobě Karla Fukana viz např. Bouček, Jaroslav. „Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945“. In: *Politické elity v Československu 1918-1948*, 1994, s. 169. Fukan ve VHA f. Cs. I.: inv. j. 156a, karton 4. Viz též Fukanův text: „K historii španělské občanské války a interbrigád“. *Revue dějin socialismu*, 1968, VIII, č. 2, s. 241-244

francouzští socialisté, byli přepraveni až do pevnosti Figueras. Tam se začala válečná etapa.

Vzhledem k faktu, že po gymnáziu ihned nastoupil ke studiu na vysoké škole, neabsolvoval v Československu základní vojenskou službu. Ihned po příjezdu do Albacete byl přidělen k (dělostřelecké) baterii Klementa Gottwalda. Jak již bylo řečeno výše, Gottwaldova protiletcecká baterie byla hodnocena jako jedna z nejkvalitnějších protiletceckých baterií republikánské armády. Tam prošel výcvikem a následujících devět měsíců (do října-listopadu 1937) pak sloužil na frontě u mechanizovaného protiletceckého dělostřelectva ráže 7,62 cm sovětského typu. Na frontě dosáhl hodnosti tzv. sergeanta (četaře). V této hodnosti byl v listopadu 1937 poslán do školy pro důstojníky a politické komisaře, kterou absolvoval v březnu 1938 s kvalifikací velitele praporu. Vzápětí nastoupil do školy dělostřelecké pro střelecké důstojníky a velitele baterií v Almanse. Tu absolvoval s výtečným prospěchem jako první mezi 150 žáky obdržel veřejnou pochvalu v denním rozkaze. Ihned poté (v dubnu 1938) povýšil na poručíka s funkcí střeleckého důstojníka u protitankové baterie (třetí protitanková baterie, 44. pluk, 35. divize).

Účastnil se bojů na Jaramě, u Brunete, na Aragonu a na Ebru. V bojích na Ebru v létě 1938 byl raněn střepinou granátu do nohy a utrpěl průstřel paže, v důsledku čehož byl hospitalizován. Po bitvě na Ebru byl jmenován do funkce politického komisaře roty a v hodnosti kapitána se z nemocnice vrátil na frontu. Na podzim 1938 se účastnil na bojů za Ebrem. Tam jej také zastihla zpráva o událostech doma a o podepsání Mnichovské dohody:

To bylo něco hrozného, Mnichov... to jsme prožívali strašně, strašně. Ti vojáci, nejen naši, ale i ti druzí, ti div nebrečeli, víte. Tudle ta situace, co vznikla tím Mnichovem, to bylo pro nás něco strašného. To se nám zřítíla polovička toho světa úplně, protože jsem věděli [...] že to nezůstane jen u toho Mnichova [...] Po zaboru Sudet, to byl zmrzačenější státek přece, to Československo, na milost a nemilost dalšího kopnutí těch nacistů. To jsme tam každý věděli. Jestli si to neuvědomovali v Československu, je mě líto, ale to přece nám do posledního vojáka bylo jasné, co ten Mnichov znamená [...]

Začátkem roku 1939, poté, co došlo k znovunasazení Mezinárodních brigád na katalánskou frontu, byl Dufek ustanoven politickým komisařem roty v hodnosti kapitána.

Ve Španělsku zůstal až do konečné evakuace do Francie v únoru 1939:

No tak dělali jsme si samozřejmě falešný iluze, protože [...] jsme bojovali prakticky až do hranic, a protože za náma už šly, prakticky, tankový frankistický kolony [...] Přitom

bombardovali tu cestu a ty soutěsky, kterejma jsme měli procházet a tak dál. No a ti Francouzi na hranici [...] měli tam sice posádku, měli z toho šilenej strach, poněvadž si mysleli, jé, teď se valí rudí tady a to a vono, byli z toho velice vyděšení, protože většina z nás jsme byli ozbrojeni a tahali jsme lehký kulomety [...] a samozřejmě tam byl generální komisař Mezinárodních brigád André Marty [...] a ten tam s náma vyjednával, zřejmě byla otázka, jestli nás vůbec do té Francie pustí nebo nepustí. A nakonec zřejmě asi jim řekl, že kdyby nás nepustili, tak že si tu cestu tam prostřílíme, že ano

[...] A přes tu hranici jsme šli a [...] v trojstupech, a to hřmělo úplně... jsme zpívali při tom, nejen my, Španělé, a všechny ostatní národnosti [...] No a jsme si mysleli, že nás ubytujou v nějakých kasárnách nebo něco takovýho.

Po odzbrojení byl 10. února 1939 byl internován v táboře St. Cyprien. Nějaký čas patrně pobýval i v dalším internačním táboře (v Argeles-sur-Mer). Jako většina internovaných Čechoslováků byl v dubnu 1939 přemístěn do koncentračního tábora Gurs:

Gurs [...] to už byl moderně udělanej tábor, koncentrační, po vzoru těch nacistickéjch, jo.. to je řady těch baráků dřevěnejch po padesáti lidech, jednotlivý iloty podle národností zase byly oddělený ostatným drátem a podobně...a to už mělo jaksi naprosto perfektní organizaci koncentračního tábora.

Z tábora Gurs pak vstoupil v lednu 1940 (v rámci druhého odvodu) do čs. zahraniční armády, která se začala formovat v jihofrancouzském Agde.²

Ve Francii absolvoval poddůstojnickou školu „s prospěchem výtečným“ jako první žák a byl povýšen na svobodníka. (Hodnosti ze Španělska čs. zahraniční armáda odmítla uznat). Ve funkci zástupce velitele čtyř se pak účastnil všech ústupových bojů až do konečné porážky Francie. Kapitulace Francie jej zastihla jižně od Loiry.

Po evakuaci Francie přešel do Anglie, kde byl v lednu 1941 superarbitrován. Zvolil práci v leteckém průmyslu, ve které vytrval až do podzimu 1944. Vedle toho se stal předsedou organizace bývalých bojovníků čs. zahraničního odboje v severním Londýně. Jednalo se o asi 800 člennou skupinu sdružující mimo jiné i bývalé „španěláky“. Dufek usiloval spolu s ostatními čs. zahraničními činiteli o začlenění Čechoslováků do válečného britského průmyslu a do čs. armády. V této otázce se ovšem Dufek a jeho skupina záhy dostali do sporu s některými představiteli partajního vedení. Ti totiž – v souladu se stanoviskem Kominterny z roku 1939 (sovětsko-německý pakt o neútočení) - označili probíhající světový konflikt za „imperialistickou válku“ a nábor do čs. armády odmítali. V tomto stanovisku setrvali i po červnu 1941, kdy byl rozkaz Kominterny o neúčasti v protifašistickém odboji zrušen. Tento

² První odvod „španěláků“ proběhl v polovině prosince 1939 a následující dva odvody pak v lednu a v březnu 1940. Odhady o celkovém počtu Čechoslováků, kteří vstoupili do ČSA ve Francii, hovoří o 425 mužích. Viz. Friedl, Jiří. „Španěláci z tábora Gurs - ke vstupu čs. interbrigadistů do naší armády ve Francii 1939-1940.“ In: *Historie a vojenství* 2000/1L, č. 4, s. 819-822

rozkol svědčí o Dufkově kritickém a nezávislém politickém uvažování a předesílá Dufkovy neshody s partají, které se mu stanou osudnými v 50. letech v Československu.

V říjnu 1944 byl vyslán čs. ministerstvem sociální péče v Londýně na kontinent ve funkci styčného repatriačního a reemigračního důstojníka. Tuto funkci vykonával spolu s bojovými jednotkami 3. a 9. americké armády v Německu. Počátkem roku 1945 řídil evakuační vlakové soupravy s polskými a sovětskými válečnými zajatci z bojové linie do Francie.

V květnu 1945 se stal vedoucím československým styčným důstojníkem při velitelství americké 12. armádní skupiny v Německu a počátkem roku 1946 hlavním čs. styčným důstojníkem pro repatriaci při vrchním velitelství amerických branných sil v Evropě. Koordinoval návrat Čechoslováků (vězňů z koncentračních táborů, totálně nasazených) do vlasti, prováděl také prověřování čs. válečných zajatců aj. Tuto funkci vykonával do srpna 1947, kdy se definitivně vrátil do Československa.

Za svou činnost v bojovém pásmu v letech 1944-45 i za poválečné působení byl dekorován čs. medailí za zásluhy I. třídy.

V srpnu 1947 začal působit na Ministerstvu zahraničních věcí v Praze. V září byl jmenován přednostou národohospodářského oddělení MZV pro Německo.

Nadešel únor 1948. Po únoru 1948 veškeré pravomoci, zvláště pak rozhodování o personálních změnách, přešly na stranické orgány KSČ a na Dufkova přítele z emigrace Vlada Clementise, který se březnu 1948 stal ministrem zahraničí Československa. V téže době (koncem března 48) se Dufek stal členem komise vedoucích komunistických kádrů MZV, která rozhodovala o personálních otázkách. Komise zasedala na ÚV KSČ u Bedřicha Gemindera a řešila otázky „očisty“ ministerstva od „reakčních“ zaměstnanců. Dufek mimo jiné dohlížel na vytváření kartoték, shromažďování stranických posudků ze zaměstnání a z míst bydliště. (Tento shromážděný materiál, vlastně již kádrové posudky, dále projednávala kádrová komise MZV a po zapracování připomínek byl předány ke konečnému rozhodnutí zahraniční komisi ÚV KSČ). Byla to patrně právě tato v očích strany záslužná činnost, jež Dufkovi vynesla místo předsedy KSČ na MZV.

V této funkci, do které byl jmenován v dubnu 1949, ovšem nezůstal dlouho. Ještě téhož roku se stal čs. vyslancem v Turecku.

Koncem roku 1951, kdy - podle svých slov - „již zatvrdnul, protože tehdy nebyl ministrem už Clementis“, byl povolán na služební cestu do Prahy. Začalo

prověřování a hledání „důkazů“. Ačkoli nepřineslo kýžené ovoce (tzn. usvědčující materiál), v lednu 1952 byl Dufek zatčen a umístěn do ruzyňského vězení:

V Ruzyni [...] jsem seděl v samovazbě bez jediný minuty vycházky, ta neexistovala prostě pro nás pro samovazby. Nesměli jsme vidět nikoho kromě toho strážného kterej vtrhl do cely a zavázal člověku oči a vytáhl na výslech a zase z výslechu zpátky... to byl systém tehdy zřejmě sovětskej v Ruzyni, ten platil pro všechny.. .

Dufek byl obviněn jako jeden z „tria“ (nebo „trojky“) trockistů, kteří se „na popud Vlada Clementise snažili uchvátit ministerstvo zahraničí“. Vedle Dufka byl členem „tria“ také A. London a V. Hajdů. Na prověřování „trojky“ se aktivně podílel i nový ministr zahraničních věcí Viliam Široký.

V květnu 1953 byl souzen ve stejném procesu jako Eduard Goldstücker, Pavel Kavan a Richard Slánský, bratr Rudolfa Slánského. Vzhledem k tomu, že byl jediným z této skupiny, který neměl židovský původ, nebyl souzen ze sionismu, nýbrž jako trockista a velezrádce. Obsazení soudu včetně hlavního soudce a přísedících bylo shodné s obsazením u hlavního procesu s „protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského“ v listopadu předcházejícího roku (1952). Soud Dufkovi uložil trest odnětí svobody na dobu 25 let.

Od okamžiku vynesení rozsudku byl vězněn 4 a půl roku ve věznicí Valdice („Kartouzy“). Koncem roku 1957 Dufka v železných převezli na Pankrác, kde se scházela komise složená z vojenských prokurátorů, jež vězněným navrhovala (neoficiálně) jistou formu předběžné rehabilitace. Ti nařídili Dufkovo okamžité propuštění. Nejednalo se ještě o skutečnou politickou rehabilitaci; první vlna politických rehabilitací nastala až v roce 1960 (tzv. Barákova komise).

Nakolik byla tato první „rehabilitace“ křehká, dokládá následující Dufkova epizoda s Antonínem Novotným:

[...] a soudruh Novotný, tehdejší první tajemník, ten tvrdil, že jsme kompletně rehabilitovaní, a tak když jsme u něho byli tak jsme řekli no tak dobrá, soudruhu, tak se můžeme vrátit na ta místa, kde jsme pracovali... a on říká, No ne, víte soudruzi...můžete pracovat kdekoli jinde, máte volnou ruku, ale na ta místa to by nebylo dobrý, A tak my říkáme: proč nemůžeme když jsme rehabilitovaní? a on řekl klasičkou věc, větu: no víte, soudruzi, ty soudruzi tam by to nepochopili. On pan Novotný [...] byl jedním z těch, který neměl zájem, aby došlo ke skutečné rehabilitaci těchto lidí a ten zájem kořenil z toho, že on v zatčení mnoha lidí měl prsty. Čili on neměl zájem, aby se tyhle věci dotáhly do konce.

Na své dřívější pracovní místo na ministerstvu se v roce 1957 vrátit nemohl. Stal se tedy šéfredaktorem *Mezinárodní politiky*.

[...] A tak pro mě hledali, jak mě uplacírovat, a tak pro mě vymysleli, abych založil časopis, *Mezinárodní politku*. To bylo moje dítě, to jsem založil v sedumapadesátém roce [...]

K takzvané recyklaci elit ovšem později došlo, a týkala se i Karla Dufka. Tato recyklace už probíhala současně s procesem skutečných politických rehabilitací. Dufek byl v roce 1964 nebo 1965 jmenován vedoucím tiskového odboru MZV a za několik let pak odešel do důchodu.

Jak jsme rekonstruovali Dufkovu biografii

Případ Karla Dufka nespĺňuje zcela kritéria, která jsme si pro volbu materiálu ke zpracování případových studií stanovili (odkaz na kritéria). Materiál ke K. Dufkovi obsažený ve fondu Čs. I. VHA je co do kvantity postačující, mezi dokumenty však chybí text typu „životopis na objednávku“. Do jisté míry ho snad může zastoupit text typu „popis činnosti“, který Dufek dodal/zaslal v dubnu 1948 (jako průvodní dopis k žádosti o přiznání hodnosti kapitána).³ Hlavním důvodem, proč jsme se i přesto rozhodli pokusit se případ Karla Dufka zpracovat, je fakt, že u něj disponujeme i poměrně vzácným audiovizuálním materiálem (sestříhaných) rozhovorů a přepisem (nekráceným) jeho výpovědí z roku 1996.⁴ Pro vypracování této případové studie jsme se tedy rozhodli pracovat jak s pramenem písemným, tak s pramenem ústním, přičemž oral history chápeme spíše jako doplnění poznatků získaných z archivních pramenů. Vedle nutného uplatnění tzv. křížového hodnocení jsme konfrontací těchto dvou pramenů sledovali především možnost, jak obohatit zkoumané jevy o další perspektivy. Tím, že zde využíváme pramene oral history, tedy nesměřujeme výhradně k tomu „ověřit si“ historická data a údaje či pravdomluvnost narátora. Jedná se nám spíše o to, využít možnost obohacení historických fakt psaného dokumentu životem, lidským rozměrem a osobním příběhem Karla Dufka. To je také cílem metody oral history, o jejímž charakteru a způsobech aplikace zde však nebudeme detailněji pojednávat.

K osobě Karla Dufka jsme ve f. Čs.I. VHA našli celkem osm dokumentů. Na základě těchto dokumentů, vybrané sekundární literatury, jejíž seznam v závěru

---

³ VHA, f. Čs. I., karta 3, inv.j. 118-5 až 118-7

⁴ Audiozáznam a videozáznam z oral history interview s Karlem Dufkem z roku 1996, stejně jako nekrácené přepisy těchto výpovědí, jsou uloženy u autora záznamu Jaroslava Hovorky a v kopii též u autorky tohoto textu.

připojujeme, a biografického interview z roku 1996 (viz výše) se nám podařilo zrekonstruovat Dufkovu stručnou biografii.

K výpovědní hodnotě jednotlivých dokumentů

První z dokumentů je jakýmsi improvizovaným zápisem z „porady konsultativní komise Sdružení“⁵. Datován je prosincem 1949 a jako autor dokumentu je podepsán „Jn“. Dokument blíže neuvádí, o jaké sdružení se jedná. Jedna možnost je, že se jedná o Sdružení československých dobrovolníků ze Španělska. Pro tento argument hraje fakt, že ve sbírce nalézáme řadu dalších dokumentů, kde je uvedeno pouze „Sdružení“, a u kterých je z obsahu patrné, že se jedná o Sdružení československých dobrovolníků ze Španělska. Proti ovšem stojí skutečnost, že ostatní dokumenty Sdružení československých dobrovolníků ze Španělska, které napříč fondem nalézáme, jsou datovány nejpozději rokem 1948. Z roku 1949 se nám dochovalo jen minimum dokumentů pořizovaných Sdružením československých dobrovolníků ze Španělska a v těchto vzácných případech je jejich obsah obvykle úplně jiný než u stávajícího případu. Stávající dokument totiž neobsahuje informace o délce strávené v zahraničí, o získaných hodnostech atp., nýbrž obsahuje zápis o vyjádření pěti mužů, kteří na poradě hodnotily Dufkovu osobu z hlediska „politické spolehlivosti“. Nevíme, zda se porady účastnilo víc osob, ani proč byla svolána. Osoby, jejichž názory na Dufka jsou v zápisu zaneseny, jsou uvedeny pouze křestním jménem a slovem „soudruh“ (s. Artur, s. Osvald atp.). Zcela jistě se jedná o bývalé interbrigadisty. V dokumentu například stojí:

s. Ant. Svoboda⁶: Je politicky kolísavý. Stranu má rád, je otázka, jak daleko s ní půjde [...] V campu de Vanol byl ustanoven mnou jako politkomisař jedné roty letců. V počátku byl dobrý, ale potom podlehl, proti nám však přesto nešel, ale vždy se jedním drábkem držel jich demoralisovaných a šel trochu s nimi

s. Osvald⁷: nezbavil se maloměšťačtví, ale přesto se vyvíjí dobře. Pracoval dobře a pracuje dobře i teď.

s. Oskar⁸: Je straně oddán. Typ věčného studenta, nevyrovnaný, náramně složitý charakter. Někdy papouškoval Karlu Fukanovi [...]

s. Artur⁹: Není špatný člověk, je však třeba být opatrný. Má ale stranu rád [...]

⁵ Dokument začíná slovy *Na poradě konsultativního sdružení říká o něm....*VHA, f. Cs. I., karton 3, inv. j. 118-1

⁶ Antonín Svoboda: ve Španělsku prapor TGM, Divisionario, politický komisař roty. Po roce 1948 vedoucí branného odd. ÚV KSČ. Od května 1951 do 1956 vězněn, po propuštění vedoucí zahr. odd. NV Prahy (cenzura zahr. tisku)

⁷ Osvald Závodský

⁸ Oskar Valeš

⁹ Artur London

s. Pavel J.¹⁰: V záležitosti Bendově jednal Dufek dobře, tehdy se osvědčil. Má k věcem dobrý zásadní poměr.

Kritika Dufkovy osoby je velmi stručná a povrchní, nezaznívají zde žádné konkrétní argumenty. Všichni Dufkovi hodnotitelé se zaměřují především na to, zda a nakolik je Dufek straně oddán a zda ji „má či nemá rád“. Komise rovněž zkoumá Dufkovu věrnost straně s ohledem na jeho názory a postoje v minulosti. Zmiňovaná Bendova záležitost se pravděpodobně vztahuje k událostem z května roku 1938 ve Španělsku. Tehdy byl Josef Benda, poručík u 129. brigády, velitel úderné skupiny bataliónu Dimitrov, obviněn jako agent páté kolony a zastřelen. Jednalo se patrně když ne o jediný, o jeden z mála vynesených trestů smrti (likvidaci trockisty) ačkoli Dufek zastával funkci politického komisaře u jiné jednotky (u protitankové baterie Gottwaldovy baterie), je možné, že byl k řešení případu „zrádce“ Bendy přizván, aby spolurozhodl o řešení záležitosti. I další osoba citovaná v zápise, interbrigadista Karel Fukan, souvisí se španělskými událostmi. Karel Fukan, nar. v lednu 1916, pocházel ze stejné obce jako Dufek (z Velkého Meziříčí), v době odchodu do Španělska byl taktéž zapsán na vysoké škole (patrně Dufkův spolužák) a v dotazníku Sdružení z roku 1951 u otázky „Kdo tě vyslal do Španělska“ napsal: „KSČ Brno“.¹¹ Tento okamžik je zajímavý: ač do Španělska odcestovali společně, Dufek oproti Fukanovi důvody odchodu nikdy takto nepojmenoval, ba právě naopak („žádní verbíři nebyli“). Zmíněné Dufkovo jmenování polit. komisařem, (ke kterému, jak víme, došlo až ke konci občanského konfliktu) pak odkazuje k okamžiku, kdy byl ostatními čs. komunisty ve Španělsku již považován za důvěryhodného člena strany.

Ohledně výpovědní hodnoty dokumentu tedy závěrem můžeme konstatovat, že se patrně skutečně jedná o zápis Sdružení československých dobrovolníků ze Španělska. Komise se sešla v době, kdy Dufek již pobýval v Turecku ve funkci vyslance (datace dokumentu je „prosinec 1949“). V tomto období končily v Maďarsku první velké politické procesy s Rajkem¹² a jinými, které odstartovaly další stalinistické procesy v ostatních zemích socialistického bloku, jejichž častými oběťmi byli právě interbrigadisté. Ve stejné době se v Československu začalo schylovat k sesazení ministra zahraničních věcí Clementise, „mého velmi blízkého kamaráda“ [Dufek] a pomalu se dostávalo do pohybu i soukolí prověrek lidí kolem něj.

---

¹⁰ Josef Pavel

¹¹ VHA, f. Čs.I., inv.j. 156a-1 a a-2

¹² Rajk, hlavní souzený, byl bývalý komisař Bataliónu Rakosi Mezinárodních brigád ve Španělsku.

Z celkového počtu pěti Dufkových „hodnotitelů“ se pouze jeden (London) o něm vyjadřuje pozitivně, u ostatních se vyskytují náznaky negativní kritiky (stranické nespolehlivosti). Vzhledem k dataci dokumentu, stylu, ve kterém je napsán, i použitému stranickému lexiku („nezbavil se maloměšřáctví“, „jak daleko půjde se stranou“) se patrně jedná o předběžný kádrový posudek Dufka, na základě kterého (nejen) byl o dva roky později zatčen a souzen.

Další dokument¹³ je datován dnem 16.2.1948, bez názvu, v záhlaví čteme: „Karel Dufek, kpt. děl. v zál., Praha VII., U Smaltovny 17.“ Autor neuveden, bez podpisu. Dokument je velmi stručným (několikařádkovým) výčtem informací o Dufkově činnosti ve Španělsku, s datem příchodu do země, příslušnosti k jednotce, funkci a vyjmenovanými frontami, na kterých bojoval. Bez jakéhokoli hodnocení či vložené poznámky, dokument je opět opatřen razítkem Archívu Ústavu dějin KSČ.

Je možné, že autorem dokumentu je sám Dufek a dokument byl přílohou k „Přihlášce za člena Sdružení československých dobrovolníků ve Španělsku“ nebo k jinému dotazníku, rozvedenou na zvláštním listě. Nasvědčovala by tomu jednak datace dokumentu (začátek roku 1948), jednak jeho informační obsah a styl podání (psáno ve třetí osobě), jak rozvedeme dále i v analýze audiovizuálního materiálu.

Poslední dokument¹⁴ je o třístránkovém dopisem Karla Dufka tehdejšímu Ministerstvu národní obrany ze dne 15. dubna 1948. V březnu se, jak víme, Dufek stal členem komise pro vedoucích komunistických kádrů MZV pro personální změny.

Je uveden předmět dopisu: „Věc: Přiznání hodnosti kapitána dělostřelectva v záloze“. Tento dokument je podle našeho názoru velmi zajímavý – upoutal nás především po stránce stylové spíše než obsahové: fakt, že „španělákům“ nebyly jejich hodnosti ze Španělska dlouho uznány, je všeobecně známý. Obsahově je dopis velmi precizním a důsledným výčtem všech okolností a faktů, která jsou u žádosti o přiznání hodnosti jistě velmi důležitá: text se hemží vojenskými termíny, šaržemi, funkcemi, frontami, rážemi a rotami. Je psán ve třetí osobě, věty jsou krátké, stručné, nevyjadřují žádné hodnotící stanovisko. Máme co dělat s naprostým popisem. Jako by Dufek používal literární techniky distanciacie: popisuje vše zvnějšku, s odstupem, hromadí technické detaily. V jediném odstavci - v závěru dopisu – je patrná změna stylu: čteme: „[...] Doufám, že údaje, které jsem výše uvedl, budou dostatečným odůvodněním žádosti o přiznání hodnosti kapitána čs. armády a znamenám se

---

¹³ VHA, f. Čs.I., inv.j. 118-4

¹⁴ VHA, f. Čs.I., inv.j. 118-5, 6 a 7

s projevem úcty [...]“ Dufek tu najednou mluví v první osobě, dokonce v něco „doufá“. Je to jediné místo v Dufkových dokumentech, které odkazuje k jeho očekávání, přání.

Tento posledně zmiňovaný aspekt Dufkova stylu však nabývá nápadnějších forem při analýze druhého, doplňkového pramene pro náš výzkum (ústní svědectví). K jeho analýze, která si vyžaduje pozornějšího zkoumání, nyní přejdeme.

K výpovědní hodnotě audio a videozáznamu z r. 1996. Interpretace a závěr

Z textů přepsaných rozhovorů a z videozáznamu jsme se zaměřili na ta místa, ve kterých se Dufek k Historii¹⁵ nějakým způsobem vyjadřuje, nějak o ní hovoří. Snažili jsme se v nich vyzorovat určité kategorie, určité narativní vzorce, na základě kterých jsme si vytvořili bližší představu o podobách jeho životního příběhu.

Nalezli jsme dva hlavní narativní vzorce, dva typy řeči. První typ jsme nazvali objektivistický a druhý typ objektivně-ironizující. Oba typy řeči se ovšem nezdá prolínají a střídají a ve vypravěčových vzpomínkách se jen málokdy vyskytují v úplně čisté formě. Toto dělení tedy nelze považovat za úplné a definitivní. Domníváme se však, že jejich vymezení nám pomohlo lépe odkrýt Dufkovy pocity z různých životních etap, jeho zpětné hodnocení těchto etap, jeho interpretace historických událostí, jichž byl sám účastníkem, jeho světonázor a osobní vztah k Historii.

V situacích, kdy Dufek ještě (nebo už) není „aktérem dějin“, kdy nevolí „aktivní“ životní strategii a „neutváří dějiny“, má jeho výpověď mnohem blíže k objektivistickému typu narace: vyprávění získává oficiální tón, nabývá spíše analytického a axiologického rázu. Narátor se vyslovuje o Historii kriticky, zaujímá stanovisko. Vzpomínky jsou chronologicky uspořádané a ucelené a vypravěč má od nich odstup. Častěji mluví o mezinárodních tématech a souvislostech:

[...] U nás ve Velkém Meziříčí byly dvě kina: kino Sokol, to dávalo žurnály Paramount, americký, zásadně, ty celkem [...] tam byl záběr více méně objektivní z celého světa, že ano... kdežto v tom kině Charita zásadně jako žurnály před filmy měly žurnály UFY¹⁶, UFA to byl samozřejmě německej nacistickéj podnik, takže tam se člověk například dozvěděl a viděl... „hrdinství“ Frankovskejch kadetů, kteří brání Alcazar a tak dál... takže tady už tady bylo vidět určitý třídění toho názoru i na Španělsko i u nás [...] u nás byla samozřejmě ta pokroková část toho národa... která nejen fandila a snažila se... nejen sbírkama a tak dál [...] pomáhat tomu boji španělského lidu a byla samozřejmě i další vrstva [...] především pod

¹⁵ Označení Historie s velkým začátečním písmenem zde používáme pro odlišení „oficiální“ historie od životního příběhu Karla Dufka, který je také historií.

¹⁶ UFA: Universum Film AG, hlavní filmové německé studio. Založeno v Berlíně v roce 1917.

egidou agrární vládní strany a celé řady přífařenců, a taky lidový katolický strany, který byli na straně tzv. křesťanského rytíře Franka.

V roce 1937 se Dufek – student medicíny v Brně - rozhodne odejít do Španělska, vstoupí do Mezinárodních brigád a se zbraní ruce vstupuje na bojiště. Taková životní strategie může být označena v každém slova smyslu za „bojovnou“. Způsob, kterým Dufek o těchto událostech mluví, jako by však naznačoval přehodnocení významu takového rozhodnutí; naznačuje snahu o osobní bilanci, jejíž výsledek není ani po tolika letech zřejmý. Nechybí zde ani jistá dávka ironie.

A v sedmatřicátém roce, prakticky, jsem se jako velkej idealista a tak dál... snažil zapojit taktéž do boje proti fašismu a to Španělsko se mě jevilo jako země kde by bylo potřeba aby z celého světa mu pomáhali formou dobrovolníků a dokonce i vojensky [...]

Opět velmi objektivní, výstižné a přitom nepřibarvené jsou i Dufkovy výpovědi, které reflektují okolnosti odjezdu, chování hraniční policie a nesnáze československých dobrovolníků:

[...] ono, víte, ono to nebylo v tehdejší Evropě tak jednoduchý, pro Čechoslováky, především kvůli nacistickému Německu, kde potom každého Čechoslováka chytali... to byla skutečná odysea, aby se tam do toho Španělska dostal. [...] Předě mnou už odjížděli stovky, možná, dobrovolníků a pokud jezdili přes Německo, tak za velmi krátkou dobu ti nacisti, ti podezřívají kdekákeho Čechoslováka, a hlavně v takovém vojenském věku, že asi jede do Španělska, a tam je chytali a většinou je šupem posílali zpátky do Československa k radosti naší policie. No a ona ta naše policie [...] byla, řekl bych, podřízená velmi reakční agrární straně [...] která velmi intenzivně pátrala po takzvaných verbířích [...] ačkoli oni žádní verbíři nebyli [...] který jako verbujou a najímají dobrovolníky do republikánského Španělska a tak dále.

I tato ukázka objektivistické výpovědi nám napovídá, nakolik si je narátor vědom širokých celoevropských i celosvětových souvislostí. K ironii se uchyluje vždy jen na okamžik, téměř nepozorovatelně, skoro „omylem“. Nakonec vždy převáží dojem, že Dufek se nepouští na tenký led zpětného zpytování vlastních činů, ale vlastně jen nezaujatě, inteligentně a střízlivě vykládá historické události doby:

[...] Španělsko byla současně i zkušebna nejmodernějších zbraní, především letectva a tanků ze strany nacistů především protože Sověti by rozhodně bývali rádi dělali totéž, ale protože už neměli možnost, aby tam vůbec dodávali zbraně [...]

Ironie v Dufkově naraci opakovaně probleskává také v pasážích vztahujících se k období konce 30. let a částečně i 40. let, kdy – jak jsme viděli – se Dufkův

kariérní postup závratně zrychluje, zastává významné vojenské i jiné posty a na tomto místě začíná „vstupovat“ do dějin.

A samozřejmě já stále jsem tam [ve Španělsku] musel mít nějaké funkce u baterie... tak jsem byl vlastně předsedou tý, takzvaný Frente Popular, tý organizace Lidový fronty a ona ... nikdy to nefungovalo, nic jsme nedělali pořádně a ten velitel Laštovička mě věčně nadával, že jako nevyvíjíme činnost [...] a tak jednou řekl, abych si svolal útvar a informoval útvar o Egonu Erwinovi Kischovi...ovšem mluvte o něčem, čem vůbec nic nevíte! Tak jsem začal... svůj geniální výklad, jako že Kisch byl nějaký pedagog, ale že při jeho bouřliváctví mu byla katedra těsná [...]

„Nešťastně“ vstoupil Karel Dufek do dějin i v 50. letech, kdy byl – s řadou dalších bývalých interbrigadistů – sesazen ze své funkce, zatčen a na několik let uvězněn. Okolnosti a důvody zatýkání „španěláků“ ovšem opět nejdřív hodnotí velmi objektivně, bez emocí, nezdůrazňuje vlastní osobu:

[...] pro lidi kolem Gottwalda, kteří se starali o bezpečnost a vyhledávání agentů a špiónů to byl ideální materiál interbrigadisti, protože ty prostě celou dobu po pádu Španělska žili mimo dosah a kontrolu [...] jsme byli minimálně rok v koncentračních táborech internovaní ve Francii a potom samozřejmě jsme se pohybovali po různých válčičkách po Evropě, buď ve Francii, po pádu Francie v Anglii a tak dále. Někteří [...] se pohybovali v Mexiku nebo ve Spojených státech [...]

A na Gottwaldovu adresu dodává:

Tak ten pan Gottwald [...] já jsem byl v Gottwaldově baterii, že a [...] ten pan Gottwald jako se nám pak za to odměnil... i když ta válka ještě, a těsně po válce na naši [interbrigadistů] adresu říkal, že po Husitech a československých rudoarmějských jsme dalším důstojným pokračováním revolučních tradic, tak na to on potom jako zřejmě pozapomněl.

Stejně objektivní a „korektní“ řečová styl doplněný o ironii, která lépe než cokoli vypovídá o Dufkově zpětnému hodnocení událostí a snad i o jeho vyrovnanosti s touto etapou své minulosti, nalézáme i ve výpovědích, které se týkají klíčových okolností Dufkova zatčení, jeho obvinění ze spiklenectví a pokusu o „uchvácení ministerstva“:

No tak já jsem byl zatčen... koncem roku padesát jedna ...protože jsem patřil k triu, takzvaných trockistů, kteří se snažili uchvátit zmocnit ministerstva zahraničí. To byl London, Hajdů a Dufek, samozřejmě ve spolupráci s buržoazním nacionalistou Clementisem. Ono ale my jsme ministerstvo nepotřebovali uchvacovat, protože Hadu byl náměstkem, Clementis byl ministr, London byl kádrovým náměstkem a Dufek, jako já, jsem byl předsedou celozávodní organizace. Čili jsme to ministerstvo prakticky měli v rukách,tak jsme ho nemuseli uchvacovat, že [...]

O průběhu procesu v roce 1953 hovoří takto:

Bylo to v květnu padesát tři a moji partneři byli z Ministerstva zahraničních věcí a byl to doktor Eduard Goldstücker, doktor Pavel Kavan, bratr Slánského generálního sekretáře Richard Slánský a já. A tak protože [...] jsem nebyl původem Žid tak samozřejmě jsem nemoh být.. ta obvinění nemohla být ze sionismu, tak jsem byl souzenej jako nebezpečnej trockista. [...] No a Urválek, který byl generálním prokurátorem [...] mě jinak netituloval než „ten darebák a dobrodruh ze Španělska“, a půl druhého dne pro nás pro všechny žádal absolutní trest, teda provaz [...] Ale soud byl strašně “humánní” a “milostiv” protože tento návrh Urválka neakceptoval a změnil to na dvě doživotí a dvě pětadvacet let.

V Dufkově projevu takřka nenalezneme lítostivé projevy či zdůrazňování vlastního nesnadného osudu ve srovnání s někým jiným, jak bývá u biograficky-narativních interview obvyklé. Působí velmi vyrovnaným dojmem, dojmem někoho, kdo ví, že vstoupil do dějin, a je s tím smířený. Ty historické události, které měly bezprostřední a neblahý dopad na jeho další životní dráhu, hodnotí ale velmi vyváženě, objektivně. Ironie používá jako „doplňkového“ prostředku, tam, kde má potřebu odlehčit „vážnost situace“, které si je samozřejmě vědom. I to svědčí o vnitřní vyrovnanosti, přičemž mezi takové „vážné situace“ patří také ty jeho životními kroky, jejichž podniknutí možná později litoval.

Některá místa ovšem vypovídají o jisté rozkolísanosti, nevyrovnanosti s některými životními kapitolami, jedná se o tzv. bílá místa v osobní historii. K těmto bílým místům patří podle našeho názoru také souvislosti jeho vstupu a účasti v Interbrigádách s událostmi 50. let. Ne zcela jasný (zřetelný) je nám například jeho konečný názor na roli SSSR v španělské válce a vliv v Interbrigádách, když říká (kurzíva je naše):

[...] Hlas Ameriky k nějakému výročí, myslím padesátému, vysílal na pokračování o mezinárodních brigádách ve Španělsku a tam *nás puncujou za romantický snílky, který chtěli bojovat za lepší svět ale že jako narazili na tvrdou skutečnost sovětských záměrů a podobně*

A srovnej s předcházející výpovědí (kurzíva je naše):

[...] A v sedmatřicátém roce, prakticky, jsem se jako *velkej idealista* a tak dál... snažil zapojit taktéž do boje ve Španělsku [...]

Označení za romantického snílka mu nevyhovuje, ale přitom se nazývá „velkým idealistou“. Nesouhlasí s tvrzením, že narazil na tvrdou skutečnost sovětských zájmů. Přitom jinde - jak jsme již viděli - o sovětském působení ve Španělsku říká (kurzíva je naše):

[...] Španělsko, tak to byla současně i zkušebna nejmodernějších zbraní, především letectva a tanků ze strany nacistů především protože *Sověti by rozhodně bývali rádi dělali totéž, ale protože už neměli možnost, aby tam vůbec dodávali zbraně* [...]

Dufkův styl je charakteristický svoji strohostí, úsporností vyjadřování – volí velmi precizní slova a volí je uváženě. Dufek je ochoten sdílet své názory a myšlenky, často ale jako by se ale ani neztotožňoval s tím, co v životě prožil: ironizuje svou vlastní minulost i události „velkých“ společenských a politických procesů doby, v níž žil. Máme co dělat s inteligentním, střízlivě uvažujícím realistou.

Dufek značnou část svého život zastával velmi významné vojenské, diplomatické a zahraničně-politické funkce. V 50. letech byl vtažen do nemilosrdného soukolí stalinistických monstrprocesů, několik let byl vězněn. V 60. letech už ovšem opět působil na Ministerstvu zahraničních věcí, a jeho pozici neotřásl ani rok 1968 a okolnosti vstupu sovětských vojsk na československé území. V souvislosti s tímto obdobím citujeme z rozhovoru s Lenkou Reinerovou:

No a Karel Dufek ... [...] pak byl nějak na ÚV a já jsem dělala časopis a měla jsem tedy pro tehdejší dobu normální potíže, s cenzurou a tak ... a to už bylo po roce šedesát osm a tak mě citovali na ÚV a [...] Dufek najednou mi říká No tak podívej se, co si budem povídat, ty děláš za státní peníze protistátní propagandu. To se mi z úst interbrigadisty zdálo přece jen být dost zajímavý, že jo [...]

Zajímavý je Dufkův názor na Chartu 77 a československý disent po roce 1968. Obsahově i stylově napovídá Dufkova narace, že po roce 1968 značně přehodnotil své dosavadní názory a rozhodl se dále nezaujímat vůči celospolečenskému dění „aktivní“ přístup, tzn. „nevstupovat“ svými akcemi do historie. Ve výpovědích, které se vztahují k roce 1968 a následným rokům, mizí i onen rozhodný axiologický rys narace, patrný v předešlých výpovědích. Dufek hodně relativizuje, balancuje na hraně, nikdy se však jednoznačně nevyjádří o svém postoji, o své životní strategii:

Já jsem žádnou chartu nepodpisoval, protože... v době tady těch chart, já myslím, že už jsem byl v důchodu [...] Podívejte se, Chartu, kdo podpisoval, podpisoval, ono se to ale nedá brát generálně. Mezi ty chartisty určitě patřili lidi, kterých si člověk hluboce váží, ale byli mezi nimi i oportunisti, kteří, dejme tomu, v 68. roce špekulovali na velmi vysoko a když potom padli, tak ze vzteku se dali na druhou stranu, a byli disidenti nebo něco podobného [...]

V době, kdy vzniká tento text, Karel Dufek žije. Těší se dokonce dobrému fyzickému i psychickému zdraví. Na dopis s žádostí o laskavé poskytnutí rozhovoru někomu z projektového týmu ani na opakované telefonáty v roce 2005 ale nereagoval.

Nikomu z novinářů a reportérů, kteří s ním při příležitosti kulatého výročí vzniku Interbrigád chtěli natočit rozhovor, se nepodařilo jej dostihnout. Se svým dlouholetým přítelem Adolfem Vodičkou, kterého znal již ze Španělska, přerušil před několika lety bez udání důvodu veškeré styky. Citujeme z rozhovoru s A. Vodičkou:

[...] ale já nevím, Dufek, s Dufkem jsme byli dobrý kamarádi.. nosil nám gramofonový nahrávky [...] ale prostě najednou jako když utne, a já jsem mu napsal, a on neodpověděl, já jsem mu telefonoval a buď nevzal telefon, to nevím, proč...a potom ale jednou jsem se mu dovolal, on zved telefon a já jsem řekl Vodička a on to položil...a já dodneška nechápu, jaký důvod... zdravotně je v pořádku, to vím, a on má vysoký IQ. Tak jsem mu napsal, prosím tě, napiš mi, já jsem nikde nic špatného o tobě neřek, a to tě můžu ujistit, že ještě kontroluju, co říkám. Vždyť my jsme měli dost shodné názory, chodil k nám [...]

Jediným okamžikem, kdy se po dlouhé době – podle našich informací - objevil na veřejnosti, bylo předání slavnostního vyznamenání ministrem obrany Karlem Kuhnlem v květnu 2006. Pro čestné španělské občanství si ale Dufek navzdory nabídce španělského parlamentu v roce 1996 do Španělska nejel, ani na výzvu nijak nezareagoval.

Bylo by lákavé uzavřít, že bývalý dobrovolník Interbrigád Karel Dufek poté, co odešel do důchodu, postupně „zahořkl“ a stal se lhostejným ke své osobní historii. Skutečnost ale bude patrně mnohem komplexnější. Jak dokládají i mnohé náznaky z analýzy, Dufek nepůsobí typem člověka, který by rezignoval na hledání pozitiv života: jeho řeč je často proložena vtipem, moudrým nadhledem a konec konců i laskavostí. Svůj život nasazoval v boji za svobodu a demokracii; pomáhal budovat „lepší zítřky“ – ať už si pod tímto pojmem představoval cokoli.

Byly jistě okamžiky, kdy na své životní cestě zvolil nevybíravé metody. Snad tím sledoval jen vlastní zájem a kariérní postup; dost možná ovšem věřil, že je to jediný možný způsob, jak ve své zemi konečně dosáhnout naplnění ideálů, za které od ledna 1937 bojoval ve Španělsku. Dost možná, že oba tyto přístupy se prolínaly v Dufkově životě stejně, jako se v jeho řeči prolínají dva typy narace, jejichž vymezením jsme si při zpracování případové studie Dufek vypomohli.

6. 2. Případová studie č. 2 – Adolf Vodička

Adolf Vodička (viz. obr. 12-14)

Narozen: 26. ledna 1913

Místo: Libočany (okr. Žatec)

Vzdělání/povolání v době odchodu do Španělska: sportovní redaktor v Praze

Národnost: česká

Odchod z ČSR: podzim 1937

Oddíl a místa: Batalión Mickiewitz (Poláci), batalión Checo-balcánico, batalión Divisionario

Účast v bojích: Teruel, Aragon, Ebro, katalánská fronta (leden 1939).

Odchod ze Španělska: konec ledna 1939

Koncentrační tábor: St. Cyprien, Argeles, Gurs

Osudy po Španělsku: internační (koncentrační) tábor(y) od ledna 1939 do ledna 1940. Od února 1940 čs. armáda ve Francii (Agde) 2. pěší pluk. Po kapitulaci Francie do Velké Británie. Ve formující se čs. brigádě v Cholmondeley člen „vzbouřenecké“ frakce, vyloučen z čs. armády a internován v táboře pro válečné zajatce ve Skotsku (leden 1941). Zákaz vstupu do Pioneer Corps, superarbitrace (pro údajný špatný zdravotní stav). Propuštěn do civilu v únoru 1941. 1941-1945 sekretář Václava Noska v Londýně. Člen civilní protiletectvé obrany Royal Borough Kensington Fire Guard Service v Londýně od 1944. Pracovník měsíčníku *Mladé Československo* (*Young Czechoslovakia*), později redaktor týdeníku *Nové Československo* – od května 1945 do srpna 1945 šéfredaktor.

Návrat do vlasti: srpen 1945

Poválečná činnost: 1945 – 1948 přednosta tiskového odboru Osídlovacího úřadu (TO OÚ). 1949-51 pracovník zahraničního zpravodajského oddělení MV, 1951-53 administrativní pracovník SNB (VB) v Praze, 1953-57 zaměstnanec SNPL (překlady, korektury), 1957-60 vedoucí redakce politického a hospodářského plakátu SNPL. 1962-63 Československý kulturní dům v Havaně, Kuba. 1963-65 propagační oddělení Ministerstva kultury. 1965-1967 tlumočnický a překladatel pro závod ČKD v Hyderabadu, Indie. V lednu 1968 jako účastník odboje do důchodu. Žije se svou ženou Hanou v Praze.

Předkládaná případová studie č. 2 – Adolf Vodička vznikala odlišným způsobem nežli studie předcházející (za použití jiných badatelských metod), a také prameny, které k jejímu vypracování byly využity, jsou jiného (a rozmanitějšího) charakteru. Těžiště výzkumu představoval jednak archivní materiál uložený v Národním archivu v Praze (fond Adolf Vodička, karton 1–4 a fond Českoslovenští dobrovolníci ve Španělsku 1939-1936), jednak analýza a interpretace rozhovorů, které autorka vedla s Adolfem Vodičkou během let 2005 a 2006. Rozhovory vznikaly postupně, při příležitosti opakovaných návštěv, s přibližnou frekvencí jednoho

interview za měsíc v roce 2005 a delšími intervaly v roce následujícím. Tato časově velmi náročná práce vydala za výsledek bezmála 40 hodin nahrávek a tomu odpovídající počet transkribovaných stránek. Návštěvy se odehrávaly v místě bydliště narátora (v Praze) a u většiny rozhovorů nebyl kromě autorky přítomen nikdo další; jindy byla přítomna ještě narátorova manželka. Prakticky ze všech rozhovorů byl pořízen audiozáznam. Nahrávací technika byla vypnuta pouze v případě explicitního požádání ze strany narátora.

Interview byla dílem vedená jako tzv. autobiografická, tedy volná (nestrukturovaná), s minimálním zasahováním ze strany výzkumníka, a dílem jako strukturovaná. Při autobiografickém interview byly nezbytné dotazy (např. pro ujasnění některých časoprostorových údajů nebo chronologické posloupnosti) pokládány až nakonec, s cílem co nejméně ovlivnit plynulost výpovědi. Strukturované rozhovory se naopak více soustřeďovaly na samotná historická fakta a na celistvost a časovou návaznost popisovaných událostí. Jako doplňkovou metodu jsme rovněž využili metodu *picture analyse*, neboli obrázkové analýzy.

Adolf Vodička se narodil v roce 1913 v Libočanech u Žatce. Otec i matka byli židovského původu, ovšem zcela asimilovaní a nepraktikující. Otec umřel, když byl Vodičkovi rok. Matka se podruhé vdala a přestoupila na katolictví.

[...] V osmnáctém roce k nám přišli vojáci, legionáři, a četníci. No a velitel četnický stanice, to byl můj pozdější táta [...] Chodil k nám nakupovat... my jsme byli prakticky skoro jediná česká rodina, Češi se postupně už všesky pomalu stěhovali [...]

Druhý adoptivní otec měl na Vodičku rozhodující vliv. Vedle toho, že jako četník představoval zákon, byl také přesvědčeným a českým vlastencem a ve svých adoptivních dětech (Vodička měl ještě sestru) se snažil pěstovat národní hrdost. Oba tyto faktory se podle našeho soudu následně výrazně promítly do další Vodičkovy životní strategie.

No a ten Dvořák, táta, jako druhý táta, byl [...] báječněj, vesnickej člověk, on byl od Humpolce, z Vysočiny a historicky neobyčejně vzdělanej... ten znal celou naši historickou literaturu a já se to od něj naučil.

[...] A když bylo mi necelých šest, máma mě přihlásila do české školy, nově vytvořené... a táta, náš táta, děti z český školy musel doprovázet až do domu, protože tam číhali kluci, starší kluci, a ty nás přepadávali a mlátili, jo... takže tři četníci se vždycky rozdělili a doprovázeli nás děti z český školy až domů [...]

Fakt, že vyrůstal v Sudetech v převážně německém (etnickém i jazykovém) prostředí, sehrál u Vodičky-mladého muže dvojnásob významnou roli: jednak se jako bilingvní člověk velmi snadno a bez zábran učil dalším cizím jazykům, a snadno se tak přizpůsoboval novému prostředí i okolnostem, jednak byl národnostně a politicky patrně více uvědomělý než většina jeho vrstevníků z jiných oblastí Československa.

Ukázka jedné z mnoha vzpomínek z dětství s politickým přesahem:

V tom třicátém roce asi ... jeden ten pan profesor byl nácek, zuřivej nácek, a měli jsme slohovou úlohu... na téma historie Žatecka. No a já jsem napsal, že historie Žatecka byla slovanská, ale postupně že se tam stěhovali Němci ze sousedního Saska... a že pomaloučku začínali skoro vyrovnávat... a pak že už dokonce většina byla německá... nicméně ale že Žatecko byla slovanská krajina, kraj... a tak dál.... pan profesor říká: Žatecko bylo odjakživa německý, a pamatuj si to!...a pan profesor mi navrhl vyloučení ze školy.... asi dva roky na to, už jsem skončil školu, na dva roky na to, jsem přijel domů, to už jsem byl v Praze, a táta mi povídá: víš, kde je tvůj pan profesor? V Drážďanech a mluví z drážďanského rozhlasu proti republice a proti Čechům... že Sudety budou svobodný a tak dále [...]

O politické a sociální dění v Československu se zajímal již jako dospívající. Zdá se, že si dobře uvědomoval choulostivost situace v pohraničí, odkud pocházel:

[...] A byly volby, v pětatřicátém, a to už byl táta přeložen do Žatce a máma... a stěhovali jsme se do Žatce [...] já jsem už pracoval v Praze, jezdil jsem každou sobotu domů. A [...] jsem říkal mámě a tátovi, já pojedou volit sem, bude vo jeden český hlas víc, je to lepší, ať je radší o jeden... je každého hlasu škoda... v Praze to nikoho nezajímá [...]

Ve svých osmnácti letech odešel žít a pracovat do Prahy. Získal místo sportovního redaktora v časopise „Sport“ (vycházel nepravidelně), vydávaném sázkovou kanceláří Burda. V roce 1936 (jako třiatřicetiletý) se rozhodl vstoupit do KSČ:

Ten původní komunismus, to byl boj za lidská práva, za lepší život, to nebylo vůbec nějaké zabíjení někoho, jak pak v těch 50. letech, nebo tak. [...] Já jsem [...] krátce před tím, než jsem dojel do Španělska, jsem vstoupil do strany, ale nebyl jsem ještě nějak zkušený nebo něco, a říkal jsem si, že asi to bude pro mě ta strana, která je mi nějak nejbližší, ale žádné zuřivej jsem nebyl. To tehdy [...] skutečně jsme věřili, že ta strana lidem pomáhá, chudým lidem dole a tak [...]

Události ve vzdálené iberské zemi Vodička sledoval se zaujetím, které rostlo přímo úměrně tomu, jak se vyhrcovala situace ve střední Evropě. Španělský konflikt jednoznačně hodnotil jako boj republikánského dobra proti fašistickému zlu. Ve frankistických povstalcích spatřoval podobnost s německými nacisty. Vyhrčená politická situace v Sudetech a v Československu vůbec, která mu tolik ležela na srdci, a události ve Španělsku měly v jeho očích jednoho původce a jednu příčinu: fašismus.

Já jsem naprosto jasně viděl, jak u nás [...] Sudetáci začínají být agresivní. My jsme tam s nima měli neustálé potíže a srážky [...] a vadilo nám, bylo, že četníci byli často bezmocní proti těm henleinovským provokacím. A [...] mluvil jsem s pár kamarády a říkal jim... pojdme tam [do Španělska] pomoci... A teď jsme byli kluci mladý a jsme říkali naše vláda nedělá nic, naše vláda nechá Němce jako klidně štvát proti Čechům, mluvějí z [...] rozhlasu. Takže já jsem do toho Španělska šel kvůli Němcům, kvůli Sudetákům [...] ani ne jako komunista, já jsem krátce předtím vstoupil do strany [...] Já jsem šel proto, pač jsem viděl, co tam dělaj náckové u nás a že s těma jediňe se musí bojovat, na diskusi oni nejsou, to [...] já měl desítky příkladů, že s fašisty se nedá jednat

Do Španělska se rozhodl odjet na jaře 1937. Jako člen KSČ neměl o informace a logistickou a organizační podporu nouzi. Nedomnívá se však, že by komunistická strana pořádala do Španělska náborů či dokonce že by dobrovolníky verbovala.

[...] nefungoval žádný nábor, nikdo nám neřekl, hele měl bys jít do Španělska. Organizovaly se jenom cesty. Ale mě nikdo nepřemlouval, ani náhodou. Já sám jsem přišel na informace [KSČ] a řekl [jsem], že už to se Sudetákama nemůžu vydržet, že se jim musím postavit.

První pokus odjet do Španělska podnikl Vodička v březnu 1937, ovšem bezúspěšně. Popisuje průběh nezdařené cesty:

[...] původně nás mělo jet z Prahy přes Německo asi deset. Instruovali nás různě, jednou, ať jedeme všichni pohromadě, jako parta, co jede na výlet, podruhé, že budeme nápadní. Já jsem se rozhodl jet sám, německy jsem uměl [...] A v Chebu přišla pasová kontrola a úředník se mě zeptal: „Vy jste pan Vodička?“. Já se divil [...] odkud mě zná. On, že z fotografií, které mi ukázal a ať si vystoupím, že prý jedu do Španělska. Říkal jsem mu: Co vás to napadlo, já jedu na pařížskou výstavu... teď je v Paříži krásná výstava, já jsem si na ni uspořil [...] nakonec jsem si vystoupil, vrátil se do Prahy a musel se hlásit dvakrát týdně na policii. Asi se tehdy někde podřekli kamarádi a někdo to donesl na policii [...]

Asi dva měsíce se Vodička pravidelně dvakrát až třikrát týdně hlásil na policejní stanici v Jindřišské ulici v Praze, přibližně až do května, kdy se odvážil zopakovat pokus o cestu do Španělska, opět s organizační pomocí československých (a tentokrát i rakouských) komunistů. Druhý pokus byl úspěšný: přes České Budějovice, Vídeň a Švýcarsko se „hladce“ dostal až do francouzského Mulhouse. Ve Švýcarsku československým (ale např. i polským či skandinávským) dobrovolníkům směřujícím do Španělska pomáhaly švýcarské sociálně-demokratické odbory: poskytovaly zdarma ubytování a vypravovaly autobusy na švýcarsko-francouzskou hranici. Ve Francii už k žádným komplikacím obyčejně nedocházelo, shromažďování dobrovolníků směřujících do Španělska z celé Evropy bylo veřejným tajemstvím (a

jeho realizace místním obyvatelstvem hojně podporovaná). Na příjezd do Francie vzpomíná Vodička rád:

[...] no tak Francouzi, ti pro nás přichystali transparenty s nápisama Vítáme dobrovolníky do mezinárodních brigád! Tam se s tím netajili. Starosta Mulhouse nám řekl, že kdyby byl mladší, jel by s námi! [...] a pak v Paříži jsme přišli do střediska, kde jsme dostali další instrukce, bylo to bezvadně organizovaný.

Přes Paříž a Perpignan pokračovala skupina, která včetně Vodičky čítala celkem 6 Čechoslováků, na francouzsko-španělské hranice, kde opět komunistická strana organizovala a vybavovala dobrovolníky na přechod Pyrenejí.¹⁷

A v Perpignanu zase nás dovedli do nějaký [...] noclehárna nebo co to bylo, a tam se nás ptali, jak je kdo fyzicky zdatnej, že se bude přes Pyreneje [...] a dali nám nějaký takový slaměný bačkory, který se navlečou na boty a nekloužou na ledu. Tak jsme jeli, z toho Perpignanu dál na jih na Pyreneje. No byli někerý, který to nevydrželi, a byli podstatně silnější než já, ale já jsem lyžoval, a byl jsem zvyklej na zimu [...] bylo to namáhavý, strašně, ale já to vydržel.

Na druhé straně [...] vylezli támhle z nějakých skalních děr Španělé, zdravili nás a ukázali: „tak a deme!“... no my byli dost unavený, no, ty Španělé nás odvedli jenom asi takovejch dvě stě metrů za jejich hranice, tam jsme se posadili, oni vyndali z baťoju chleba, víno.. první pohoštění, jo, no a potom už jsme šli úplně volně, tam už nám nemoh nikdo nic to... to jsme říkali sakra ale je to organizovaný, a dobře organizovaný! To bylo mezinárodně organizovaný, to nebyla jenom strana, byli tam i sociální demokrati, a byli tam i bezpartijní.

Z Gerony pokračovala již asi 120ti členná skupina „klasicky“ vlakem do Barcelony a dále do Valencie. Odtamtud byli dobrovolníci přepraveni až do střediska interbrigád v Albacete.

Poprvé se Vodička ocitl na bojišti v zimě 1937 v bitvě u Teruelu. Svůj křest ohněm si prožil po boku Poláků. Před odchodem na teruelskou frontu byl totiž pro jazykovou příbuznost češtiny a polštiny zařazen k polské jednotce Batalión Mickiewicz. Poté byl krátce zařazen k praporu Checo-balcánico. Nakonec (a nejdéle) sloužil v Bataliónu Divisionario (tzv. Divizní prapor). V jeho řadách také Vodička bojoval na frontě Aragon na jaře 1938 a Ebro v létě 1938. Batalión Divisionario tvořili vedle Čechoslováků (z nichž velká část předtím působila u praporu Masaryk) i jiní Slované (Jugoslávci) a Rumuni a doplňovali je i španělští vojáci. Batalión byl určen k dispozici 45. divizi (proto název Divisionario) a obvykle byl nasazován na místech průlomu fronty, nebo tam, kde bylo hodně raněných. Batalión Divisionario byl poslední československou jednotkou, která byla vytvořena jako součást 129.

---

¹⁷ Alternativní způsob překročení hranic pro ty, kteří by náročný horský pochod fyzicky nezvládli, spočíval v přepravě rybářskými loděmi z Marseille do některé z pobřežních lokalit severního Katalánska.

brigády. Byl vytvořen v dubnu 1938, když frankisté po ofenzivě na Aragonu prorazili k moři a odřízli tak severní část Španělska od centrální fronty. Během ústupu z Aragonu zůstala část jednotek, v níž byli i Čechoslováci (prapor Masaryk), v Katalánsku. Tyto skupiny pak vytvořily jádro nového praporu. Batalión dále doplnili vojáci propuštění z nemocnic, vojáci ze služby v týlu a také nově příchozí dobrovolníci, kteří dorazili do Španělska na jaře 1938. Prapor sestával ze čtyř pěších a jedné kulometné roty. Prvním velitelem praporu se stal major Kagan. Byla doplněna výzbroj a 1. května 1938 odešel prapor do bojové pozice. Prvním úsekem byla fronta v Tortose na levém břehu Ebra asi 30 km od ústí. Cílem bylo bránit fašistům v překročení řeky na tomto úseku. Po překročení Ebra a rozvinutí ofenzivy na pravém břehu řeky zaujal Divizní prapor posice v Sierra Caballs a Sierra Pondols u města Corbera. Zde se spolu s jinými jednotkami Mezinárodních brigád a španělskými jednotkami Batalión Divisionario účastnil ofenzivních bojů. Prapor byl stažen a přemístěn do týlu koncem září 1938.¹⁸

Na Ebru byl Vodička během útoku raněn dělostřeleckým granátem. Byl hospitalizován a operován, v těle mu uvízlo 16 granátových střepin. Krátce po propuštění z nemocnice v Mataró na podzim 1938 se vrátil ke své jednotce. Mezitím ale padla část severního Španělska a prakticky současně se republikánská vláda rozhodla Interbrigády stáhnout.

[...] původně jsme měli být do Francie převezeni, ale ta vláda byla už tak rozložená, armáda tak dezorganizovaná, že většina šla pěšky [...]

Účastnil se ještě posledních bojů na katalánské frontě a pomáhal krýt prchající civilisty. Na francouzskou půdu vkročil až v lednu 1939. Po překročení španělsko-francouzských hranic Vodičku pochopitelně neminula internace v uprchlickém (koncentračním) táboře. Nejprve byl internován v táboře St. Cyprien, později v Argeles-sur-Mer a nakonec (od května 1939 do ledna 1940) v táboře Gurs:

Na hranicích [...] a odvezli nás, naložili na nákladáky, a odvezli nás, vohnatej drát [...], tak nás tam šoupli dovnitř, tam nebylo nikde nic, žádněj [...] prostě jsme leželi na zemi, to byl [...] Saint Cyprien, tam jsme leželi na písku, kerej byl mokrej [...] a my tam neměli ani kuchyň, vozili nám tam chleba, a to bylo celý naše jídlo, a ráno přivezli nějaký pití, nějaký čaj nebo co to bylo [...] A ty španělský civilisté, ty měli tábor vo pár kilometrů dál, to byl obrovskej tábor [...] No a vod toho moře nás potom asi za 14 dní přestěhovali do tábora, kterej už měl baráčky, chatičky, postele, kavalce, jo, záchody a kuchyň a už to bylo celkem

---

¹⁸ NA, f. A. Vodička, karton 2

jako docela lidský. A pak v tom Gursu [...] jsme tam měli kurzy francouzštiny [...] moc toho nebylo, ale něco jsme se přece jenom naučili [...]

V Gursu se spolu s dalšími interbrigadisty zajímal o vstup do čs. zahraniční armády, která již vznikala v jižní Francii (Agde). Exilové vedení však „španělákům“ nedůvěřovalo. Nedůvěra pramenila z celé řady věcí: z vyhocené politické situace ve světě a z obavy, že „rudí“ interbrigadisté „nakazí“ ostatní vojáky komunistickými idejemi: připomeňme sovětsko-německý pakt o neútočení ze srpna roku 1939, který vyzýval komunisty po celém světě k neúčasti v protifašistickém odboji a související okolnost, že českoslovenští interbrigadisté byli povětšinou levicoví a asi polovina z nich byli komunisté. Jistou roli zde velmi pravděpodobně hrály i osobní antipatie a politické neshody z doby ještě před válkou.

No a jednoho dne přišli do toho Gursu vojáci, začla se tam tvořit československá armáda, ve Francii, to už bylo Československo obsazené, to už byl protektorát, no a přišli, jestli bychom nechtěli vstoupit do naší armády, ta byla v Agdu [...] a ti naši důstojníci, co byli u nás v tom táboře, tak řekli, že raněný nevěmou, což byla první věc, která nás okamžitě zarazila [...]

Jak již bylo řečeno na jiném místě v této práci, do čs. armády nakonec z tábora Gurs vstoupilo přibližně 400 čs. interbrigadistů¹⁹. Přibližně stovka Čechoslováků-interbrigadistů v internačním táboře zůstala: jednalo se o invalidy, o politicky „nevyhovující“ – př. Josef Pavel, Miloš Nekvasil – ale také o ty, kteří se voj. službě vyhýbali z nepolitických důvodů.²⁰

Vodička (ač ve Španělsku výkonný rotmistr, ve Francii opět vojín) byl zařazen k pomocné rotě 2. pěšího pluku. S touto jednotkou se pak účastnil prakticky všech ústupových bojů v jižní Francii.

Poměry panující v čs. armádě ve Francii nebyly podle Vodičky ideální. Za hlavní nedostatek považoval amatérství a nedostatečnou profesionální připravenost a vybavenost vojáků. Osobně také pociťoval náznaky rostoucí nedůvěry k interbrigadistům (již tehdy nazývaným poněkud pejorativně „španěláci“). Nutno ovšem poznamenat, že mnozí z nich se nijak netajili svými výhradami vůči tzv. buržoaznímu odboji (tyto rodící se neshody mezi čs. armádou a bojovníky ze Španělska později vygradovaly ve Velké Británii v létě 1940, jak uvidíme dále) a pokračovali v politické práci (propagandě), což bylo proti předpisům čs. armády.²¹

¹⁹ Podrobně ke vstupu čs. interbrigadistů do armády Viz. Friedl Jiří, op. cit.

²⁰ Bouček, Jaroslav, op. cit., s. 150

²¹ Čejka, Eduard: *Československý odboj na Západě*. Praha: MF, 1997, s. 155

Své pocity po příchodu do čs. armády popisuje takto:

V naší armádě ve Francii... naše mužstvo nás [interbrigadisty] přivítalo ohromě, ruce podávali, ale pak rozkaz, rozchod, že zůstanou tady jenom interbrigadisti, a pan plukovník vystoupil na nějaký to mluvítko, nějaký to pódium a říká: „My z vás ten bolševismus vyženeme!“ tak to sme říkali, to je hezký přivítání... no byli jsme z toho dost zklamaný, my jsme mysleli, že oni nás přijmou, že jako první jsme vlastně šli bránit Republiku [...] a pak hned [...] druhý den přišel za mnou kluk a povídá, ty, Vodičko, prohledávali ti kufr, když jsi byl na cvičení... no, zpravodajská služba naše, československá, důstojník zpravodajské mně lezl do kufru, co tam mám, no nic tam nenašel, akorát dopisy vod mámy a vod táty [...] tak takhle to začalo, že do armády nás sice přijali, protože počítali, že přece jenom 500 lidí jako se hodí. No nic tak zkrátka dobře tam to bylo špatný, tam zpravodajský důstojníci a nějaký ty reakcionáři ty v nás viděli jenom komunisty, i v těch, který nebyli vůbec ani členy strany, ale prostě interbrigadisti byli komunisti a tím to haslo a [...] ten výkonnej rotmistr byl takovej, nevím, jak bych to řek, prostě ten říkal hele, ty seš dobrodruh jako všichni španěláci, vy ste šli do Španělska z dobrodružství [...]

[...] A když mě kluci z roty požádali, abych jim předal nějaký zkušenosti z boje, tak nás zase shromáždili a zakázali dělat v armádě propagandu. My jsme říkali: My nemluvíme o politice, ani o komunistický straně, my jim říkáme, co mají dělat, jako v boji [...] dyť já byl druhý pěší pluk... compagnie... to je pomocná rota, a [...] v tý rotě nebyl ani jeden člověk, který by [...] věděl, jak se distribuuje na frontě munice, dělostřelecký, tankový, rakety, kdo pistole, kdo kulomet a tak dále [...] a já jsem říkal něco vo tom zásobování municí vím [...]

Během jednoho z ústupových bojů se rotě ztratil výkonný rotmistr a vojín Vodička byl denním rozkazem velitele jmenován do funkce výkonného rotmistra s argumentem, že tuto hodnost měl a vykonával již ve Španělsku. Poté rota odjela spolu s 2. plukem do pozic na řece Marně. Po průlomu jiného úseku fronty dostal pluk rozkaz k dalšímu ústupu, během kterého se rota ocitla definitivně bez velitele a rozpadla se na skupiny. Vodička se chopil organizace části mužstva (jednalo se asi o 45ti až 50ti člennou skupinu) a podle narychlo vydaných instrukcí je dovedl až do Bayonne. V přístavu Saint-Jean-de-Luz jim bylo umožněno nalodit se spolu s polskou jednotkou na polskou loď a v doprovodu válečných lodí odplout do Velké Británie.²²

Plavba do Británie trvala 3 dny. Po velmi krátkém pobytu v provizorním kempu (dostihovém stadionu) u Liverpoolu, kam loď z Francie 1. července 1940 připlula, byla skupina umístěna ve vojenském táboře Cholmondeley (Cholmondeley Park) v hrabství Cheshire. Cholmondeley sloužilo jako oficiální shromaždiště čs. vojáků evakuovaných z Francie a zároveň jako jádro nově se rodící čs. exilové armády ve Velké Británii. Později se z Cholmondeley odjíždělo rovnou na frontu.

Brzy po příjezdu evakuovaných čs. vojáků (během července 1940) ovšem došlo v Cholmondeley k složité situaci, kterou dle našeho zjištění (a patrně pro nedostatek oficiálních písemných pramenů) ani současná česká historiografie

---

²² NA, f. A.Vodička, karton 2

neinterpretuje jednoznačně. „Bouřlivě se rozvlnilo ideové proudění, započaté již ve Francii, a politická a třídní diference ve vojsku se prohlubovala“²³. Asi 500 internovaných vojáků, ve své většině komunistů a často právě interbrigadistů, prohlásilo čs. vojenské vedení za „reakční“ a odmítlo dále sloužit v „buržoazní“ armádě. Tito „vzbouřenci“ byli nespokojeni i s představiteli Spojenci uznávané čs. exilové vlády. Jejich nelibost ovšem nepramenila jen z odlišného politického názoru a orientace (zdůrazněme, že ne všichni vzbouřenci byli komunisté). Protestovali také proti „fašizujícím důstojníkům“, kteří - ačkoli se neosvědčili ve francouzských bojích, nedokázali velet a dokonce prokázali zbabělost - v čs. armádě v Anglii bohužel nadále setrvali.²⁴ Z Cholmondeley vzbouřenci navázali kontakt se zahraničním vedením KSČ v Londýně a vzápětí oznámili své rozhodnutí opustit čs. jednotky.²⁵

Armádní vedení ale reagovalo rychleji: 23. července 1940 vyzvalo nespokojence, aby odevzdali zbraně a byli izolováni v oddělené části tábora. O tři dny později navštívil tábor prezident Beneš a pokusil se situaci uklidnit. Hovořil se zástupci „vzbouřenecké“ delegace a marně snažil se je přimět k tomu, aby přehodnotili své rozhodnutí. Následující den byl vydán rozkaz o okamžitém vyloučení „vzbouřenců“, mezi kterými se nacházel i Vodička, z čs. armády.²⁶ Následně byli „rebelové“ v celkovém počtu 539 předáni britským úřadům a převezeni do internačního tábora v Oswestry s tím, že „jde o zběhy či špiony, a že příčinou jejich internace je nesplnění služebních závazků k armádě.“²⁷

Adolf Vodička celou situaci prožíval a hodnotil z velmi odlišné perspektivy. Nepovažoval se za „rebela“ či „vzbouřence“, ani za zavilého komunistu, který by odmítl jít do bojů „imperialistické“ války. Podle něj měla celá věc ryze politické podloží: interbrigadisté, především ti zkušenější a ti, kteří „chtěli o věcech diskutovat“, museli čelit častým podezřením z „levičáctví“ a politické (a tím pádem i

---

²³ Paměti gen. A. Ressela, cit. z: Čejka, Eduard, op. cit., s.233

²⁴ Čejka, Eduard, op. cit., s.158

²⁵ Čejka, Eduard, op. cit., s. 233-237

²⁶ Vyloučení oněch 539 osob z čs. armády bylo uskutečněno na základě „Kmenového rozkazu č.1 (čl. 8) ze dne 1. srpna 1940“ vydaného Náhradním tělesem čs. vojska (Depot of the Czechoslovak Forces) ve Velké Británii. Čl. 8 představuje abecední seznam vyloučených a je uvozen následujícím paragrafem: „Zbavení hodností - vyloučení z čs.armády. Rozhodnutím MNO - čj.71/dův. 1940 vel. 1. div. byly dnem 27.7.1940 po nesplnění služebního závazku zbaveny svých hodností a charakteru aspiranti - pokud je měly - a k témuž dni vyloučeny z čs.armády a předány britským úřadům tyto vojenské osoby:“ následuje seznam jmen. „Nevzbouření“ Čechoslováci z Cholmondeley (přibližně 3.000 mužů) pak zformovali čs. brigádu (Czechoslovak Independent Brigade Group - CIBG), která strávila následující 4 roky ve Velké Británii a byla nasazována v řadě akcí. Ke konci léta 1944 byla přesunuta do severní Francie a použita k obléhání izolované německé jednotky v Dunkerque, kde vytrvala až do května 1945.

²⁷ „Z materiálů Vojenské kanceláře prezidenta republiky v Londýně, VHA“ dostupné dne 24.10.2006 na <http://www.army.cz/acr/raf/cast/004.htm> - oficiální webová stránka historie Ministerstva obrany

vojenské) nespolehlivosti. Rozpoutala cosi jako jejich „persekuce“, jejíž dopady (internace) nebyli s to odvrátit. Také diskriminace jiných skupin vojáků než interbrigadistů v čs. armádě nebyla podle něj vzácná, což současná česká historiografie částečně dokládá: rasová a národnostní nesnášenlivost v čs. armádě skutečně existovala, a to již ve Francii.²⁸ Pakliže tedy Vodička v čs. armádě protestoval, byly hlavním důvodem nerovné podmínky, které vedení na jednotlivé členy mužstva uplatňovalo:

My jsme [...] v Anglii protestovali proti něčemu úplně jinému [...] jsme protestovali proti tomu zacházení s lidma, že... v té armádě byl antisemitismus [...] a nadávali taky našim Němcům, antifašistům: Tady německy mluvit nebudete!... a Maďarům, co sem prý lezou, ať jdou na Slovensko [...] A už když jsme přijeli do Anglie, tak najednou jsem cejtíl ze všech stran, že kolem mě se něco děje, já jsem nepochopil vůbec, co, no, pak mě tam jeden můj kamarád říká hele tam je jeden takovej mladej poručík a ten po tobě jde, a ten říká „Tady není Francie, tady je Anglie, tady nám žádný komunisti nebudou poroučet [...] a já tomu moc pozornosti nejdřív nevěnoval [...] ale pak nás zavřeli do tábora, a to kvůli, tam totiž [...] bylo pár blbejch takovejch... zažranej komunistickéjch, já nevím, jak bych to řek... úplně hloupejch, zaslepenejch...no a ty... tam někdo řek, prostě když tam byl Beneš, že je to imperialistická válka. Ale nikdo za ním nestál, nikdo toho člověka nepověřil, aby za nás mluvil!

Po několika dnech byli „opoziční vojáci“, jak je armádní vedení nazývalo, transportováni do dalšího internačního tábora (York) a konečně (již na konci srpna) do tábora v Sutton Coldfield. Zde jim vedení tábora učinilo nabídku pro vstup do Pioneer Corps (Military Auxiliary Pioneer Corps), pomocných jednotek, které byly součástí britské armády (britské ženijní sbory)²⁹. Tehdy se naprostá většina - okolo 450 osob - rozhodla ukončit svůj pasivní odpor a se vstupem souhlasila, mezi nimi i Adolf Vodička. Jiní (skupina asi 50 lidí, mezi nimiž bylo asi 25 nebo 30 interbrigadistů) ovšem vstup do Pioneer Corps odmítli.

Poněkud chaotická situace, ve které se Vodička nacházel, se neměla ještě dlouho zcela vyjasnit: ačkoli se o vstup do Pioneer Corps skutečně hlásil, byl ze seznamu vyškrtnut a následně pro údajný špatný stav superarbitrován. Skutečné důvody své superarbitrace se mu podle svých vlastních slov nikdy nepodařilo zcela odhalit. Domníval se ale a domnívá se i dnes, že motiv byl ryze politický: komunisté (bez rozdílu zda „skalní“, „umírnění“ či „vlažní“) nebyli zkrátka v čs. armádě v této době „v kurzu“:

Ohledně odmítnutí vstoupit do armády v Anglii to bylo úmyslný, oni se nás chtěli zbavit, že jsme proti imperialistický válce [...] a když většina našich kluků, španěláků jo, šla do anglických pomocných jednotek jo, ten Pioneer Corps, a já tam [...] v těch seznamech nebyl, já jsem se tam šel hlásit a [...] a ten povídá „no my Vás ale nepotřebujem“ no, vyřadil

²⁸ Čejka, Eduard, op. cit., s. 156

²⁹ Vojáci Pioneer Corps byli obvykle nasazováni např. na budování letišť nebo jiných vojenských zařízení.

mě. A teďko už se to zase překrucuje, a to já furt dodneška říkám, že by mě zajímaly ty materiály okolo tohodle toho...a zase že prý jsme byli proti tomu být v naší armádě v Anglii, protože to je imperialistická válka, ale proč v tom případě jsme šli do ve Francii do armády?! kór ve Francii, kde jsme počítali, že ta Francie bude kapitulovat, že ta se nebude bránit, pač Francouzové utíkali z fronty domů... a proč jsem v tom případě jeli do Anglie!? Naše heslo bylo, že náš boj končí buď porážkou anebo vítězstvím, ale žádný utíkání z toho ... no a tak [...] říkám: jaktože jsem tohle dělal když to byla imperialistická válka?!

Zmíněná skupina byla následně převezena do dalšího internačního tábora v Knapdale (Lochgilphead) ve Skotsku.

No a najednou [nás] nákejch asi třicet lidí bylo najednou ve Skotsku v nějakým táboře [...] a v tom táboře s náma byl i Clementis³⁰ [...] a podle mě byla vysloveně politická záležitost. Přitom já jsem za celou dobu v tý armádě žádnou politiku nedělal! [...] No prostě najednou jsme byli ve Skotsku a pak mi tam jednou Žbirka³¹, otec toho zpěváka, říká, že jsme v táboře pro válečný zajatce, že našel kopii nějakého doprovodného dopisu našim důstojníkům, kde bylo napsáno „tábor pro válečné zajatce“ No, my jsme najednou byli válečný zajatci, Clementis a další... z nás udělali [...] u Angličanů válečný zajatce!

Tito poslední „vzbuřenci“ zůstali ve Skotsku internováni až do začátku r. 1941. Tehdy byli úplně propuštěni do civilu, a to teprve na základě intervence některých britských poslanců, zejména Labour Party, ale i některých britských interbrigadistů.

Po propuštění se Vodička přihlásil londýnským úřadům jako československý emigrant a vstoupil do Civilní protiletectvé obrany (Royal Borough Kensington Fire Guard Service), kde byl aktivní až do konce války.

Téhož roku (1941) nastoupil na pozici sekretáře u Václava Noska, významného představitele komunistické emigrace v Anglii, místopředsedy exilové Státní rady československé a pozdějšího čs. ministra vnitra. Tuto práci vykonával po celé následující 4 roky až do Noskova návratu do ČSR. Fakt, že se tato pracovní příležitost Vodičkovi naskytla, není vlastně tolik překvapující: jako předválečný člen strany, který odjel bojovat do Španělska a v Anglii byl internován po boku Clementise a jiných, byl členům londýnské levicové emigrace jistě známý. Navíc jako superarbitrováný nemohl do armády. Důležitou roli zde hrál i Vodičkův jazykový talent (za několik měsíců se naučil anglicky) - znalost angličtiny samozřejmá a nutná

³⁰ Clementis, Vlado: komunistický předválečný poslanec, redaktor, pro nesouhlas se sovětsko-německým paktem o neútočení vyloučen z KSČ. Za války v emigraci ve Velké Británii, po návratu do ČSR státním tajemníkem na ministerstvu zahraničních věcí a po smrti Jana Masaryka v březnu 1948 ministrem zahraničních věcí, člen ÚV KSČ. Podílel se na personálních čistkách. Zatčen 1951 a popraven 1952.

³¹ Žbirka, Šimon: ve Španělsku od ledna 1938 do února 1939, ve funkci politického komisaře a velitele protitankové baterie, po odchodu ze Španělska člen čl. Armády ve Francii a Velké Británii. Zúčastnil se bojů na Aragonské frontě I na Ebru, později generální tajemník JSSR (Jednotný svaz slovenských rolníků) v Bratislavě. Ve VHA f. Cs. I. karton 22, inv.j. 851

Tak z toho tábora [...] jsme jeli do Londýna [...] s tím, že žádná vazba a nic takového a že jsme okamžitě jako přihlášený jako emigranti, jako přátelský emigranti [...] No a teď jsem se tam seznámil s naší emigrací, jo [...] a tam byl Gríša Spurný³² [...] a ten mě říkal „Hele Nosek je místopředsedou Státní rady a potřebuje sekretáře, nechceš to dělat? [...] No a přišel jsem k Noskovi a Nosek velmi dobře informovaný o osudu interbrigadistů říkal, jaký to bylo svinstvo, že nás zavřeli: Vy jdete do zahraničí bojovat proti fašismu a takhle s váma jednájí, no, a takže jsem pak pracoval jako tajemník Noska spolu s tím Spurným.

Započal se také Vodičkův návrat ke své původní profesi: nejdříve přispíval do měsíčníku *Mladé Československo*, později se stal redaktorem týdeníku *Nové Československo*. Ve stejné době se seznámil se svou budoucí ženou Hanou (roz. Lewitovou), která pro svůj židovský původ odešla z Československa do Velké Británie začátkem roku 1939. Stejně jako Vodička byla i ona již předválečnou členkou KSČ a je možné, že mezi jinými věcmi je sblížila i stranická příslušnost a sociální angažovanost.

Se ženou jsem se seznámil krátce potom, co jsem přijel do Anglie [...] Tam pak [...] se v Anglii otevřely československý jesle, no a tam Hanka pracovala, a nosili jsme spolu děti do krytu při náletech [...]

Oba byli aktivně zapojeni ve skupině *Mladého Československa*³³, podíleli se na kulturních akcích (divadlo, recitály) čs. exilu v Londýně, Vodička přispíval do rádia (BBC Czechoslovak Programme). Několikrát se setkal s britskými interbrigadisty. V Anglii se manželům Vodičkovým také narodily obě děti, dcera a syn.

Krátce po skončení války (v červnu 1945) Vodička převzal místo šéfredaktora zmíněného týdeníku *Nové Československo* po V. Novém, který se v červnu 1945 vrátil do Československa. Ve vedení periodika Vodička zůstal až do jeho ukončení v srpnu 1945.

Ihned po návratu do ČSR (srpen 1945) začal Vodička pracovat na Osidlovacím úřadě jako předseda tiskového oddělení (TO).³⁴ Jeho práce spočívala

---

³² Spurný, Gríša: Po skončení války vedoucí funkcionář ministerstva vnitra, náměstek ministra, spolupracovník NKVD

³³ *Mladé Československo*: „ (...) vlivná organizace, která byla pod silným vlivem KSČ (...) Komunisté sdružení v organizacích na různých místech země (...) odmítali „buržoazní diktát“ Beneše a exilové vlády (...) v praktickém životě ale komunisté jako jednotlivci či příslušníci různých zájmových organizací udržovali s „buržoazním odbojem“ i nadále určité kontakty (...).“ Čejka, Eduard: *Československý odboj na Západě*. 1997: MF Praha, s. 228-229

³⁴ Osidlovací úřad, zřízený dekretem prezidenta Beneše z července 1945, měl za úkol „dosáhnouti navrácení všech oblastí Československé republiky původnímu slovanskému živlu“. Zdroj: Parlament České Republiky: Poslanecká sněmovna – Dokumenty. Dostupné na: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/271945.html> dne 27.10.2006

především v komunikaci se zahraničními novináři. Byl také zodpovědný za vydávání Věstníku OU. V této funkci zůstal až do konce roku 1948.

Odkloníme-li na chvíli pozornost od Vodičkovy ryze profesní trajektorie, vidíme, že velmi záhy po svém návratu do vlasti se Vodička začal angažovat v kulturně-propagačních a vzdělávacích aktivitách zaměřených na šíření tématu boje s fašismem, přičemž zvláštní důraz kladl vždy právě na téma Interbrigád (a interbrigadistů). Vskutku intenzívně se podílel na vytváření podmínek umožňujících seznamování společnosti s tématem i setkávání interbrigadistů mezi sebou. V roce 1946 bylo také založeno (znovuzaloženo) Sdružení čs. dobrovolníků ze Španělska a Vodička se stal kulturním referentem výboru (členem organizace byl již v Londýně v roce 1942).

V roce 1949 nastoupil na zahraniční zpravodajské oddělení MV do pozice sekretáře a tajemníka. Jednalo se prakticky o téže oddělení, které bylo od roku 1953 označováno jako I. správa SNB, což bylo krycí označení pro československou zahraniční rozvědku. Úkolem rozvědky bylo „získávat stěžejní informace o politice, hospodářství, bezpečnosti a obraně států, jež byly protivníky „socialistických“ zemí a jejich spojenců“.³⁵ Vodičkovým nadřízeným (a šéfem rozvědky) byl od počátku pplk. Oskar Valeš, interbrigadista a hrdina záškodnického boje ve frankistickém týlu.

V roce 1951 se situace na většině čs. ministerstvech, jak známo, dramaticky změnila. Oskar Valeš padl jako vysoký činitel „civilní“ Státní bezpečnosti za obětí vlně persekucí a zatýkání, která provázela tzv. slánskýádu. Na jeho místo nastoupil mjr. František Kubík (vedl rozvědku v letech 1951-53)³⁶.

Valeše [...] vyhodili ho [...] a šel do Kolodějí. A přišel nový šéf, to byl dělnickéj „kádr“ a povídá „Židy a španěláky vodsad' vyházím!“ Prakticky do hodiny jsem letěl... musel jsem si sbalit všechny věci, stál nade mnou a já vyklízel šuplík. To byl kádr, kterej tam určoval, kdo půjde nebo kdo tam zůstane, tak jsem samozřejmě žádal okamžitě o rozvázání poměru... a oni mi řekli “To nejde...“.

Po zatčení svého nadřízeného byl Vodička okamžitě přeložen k pražské Veřejné bezpečnosti (VB) jako součásti MV, kde se podle vlastních slov věnoval práci ryze administrativní: obstarával provoz kanceláře, zadával nebo sám vypracovával korektury textů, jazykové úpravy a podobně. Není jasné, o jakou práci

³⁵ Zdroj: česká civilní rozvědka – úřad pro zahraniční styky a informace (UZSI). Dostupné na: I-badatelna <http://archiv.uzsi.cz/> dne 30.10.2006

³⁶ Zdroj: česká civilní rozvědka - UZSI. Dostupné na: I-badatelna <http://archiv.uzsi.cz/> dne 27.10.2006

konkrétně šlo. Dle svých slov žádal o propuštění ze služeb MV (VB) od okamžiku Valešova zatčení, ale propuštěn byl až v roce 1953:

Oni mě nechtěli mě pustit, z vnitra. Já jsem samozřejmě okamžitě žádal o propuštění, načež mě tam soudruh náčelník prohlásil „Soudruhu, tak za dva za tři roky, příliš moc toho víš a to nemůžeš.. teďko tě můžeme donutit, abys mlčel vo těch věcech, a jakmile nebudeš pod dozorem.. no tak skutečně teprve za dva roky jsem odtamtad' moh odejít.. no ale byl jsem rád, pač jsem měl pokoj potom... mě dali prostě do nějaký takový pobočky, bezvýznamný, a tam jsem ty dva roky přečkal... asi dva a půl roku. Asi v padesátým třetím mě konečně propustili [...] a to mi říkali ještě, hele, ty bys neměl odcházet, my tě tady potřebujem a já povídám radši ne, no a oni „To už je pryč, jako ty perzekuce, neblbni, teďko seš tady a umíš jazyky..

Nabízí se samozřejmě otázka, jaká byla pracovní náplň v oné „bezvýznamné pobočce“. Tento údaj je ovšem problematické do detailu ověřit. Omezíme se tedy na holé konstatování, že s tehdejšími režimem si „nezadal“: na rozdíl od některých bývalých interbrigadistů nikdy nespolupracoval s StB (v oficiálních seznamech MV není vedený ani jako agent ani jiný typ spolupracovníka) a naopak byl s největší pravděpodobností Státní bezpečností pravidelně sledovaný.

Vodička nebyl v 50. letech na rozdíl od jiných interbrigadistů ze stejného pracoviště zatčen a vězněn. Domníváme se, že pro malou významnost své pozice Vodička nebyl pro procesový kolotoč zajímavý a dostatečně vlivný. Persekuční ruka na něj ovšem později stejně ukázala: v roce 1952 nebo 1953 na něj byl vydán zatykač, a je velmi pravděpodobné, že v materiálech Ministerstva vnitra (které jsme pro tuto studii nekonzultovali) skutečně figuruje jako vězněný. (Tento omyl o Vodičkově věznění jsme objevili i v jinak velmi precizním a pramenně výtečně podloženým textu J. Boučka o interbrigadistech v poválečných letech³⁷). Zatčení i věznění byl ovšem nakonec ušetřen. Sám k tomu říká:

Mě naštěstí neto.. nezavřeli..... já v 60. letech jsem šel se zeptat na vnitra, na svoje materiály a to [...] někdo mě tam vytáh tu mojí složku a a říkal „Hele ty podívej se, tady máš napsáno ZATKNOUT, tři vykřičníky, jo, a podtím napsáno ZATÍM ODLOŽIT, tys tady musel mít nějakýho hodně dobrýho kamaráda tady, on to odložil ty tvoje spisy do archívu čili voni nebyly v běžným tom, takže se zapomnělo na to ZATKNOUT, jo“ A tak jsem se dozvěděl, že jsem měl [...] že to někdo odložil do archívu. [...] takže já jsem ušel tomu zatčení....No já jsem bohužel nikdy nevypátral nebo nezjistil, kdo to byl, kdo to do toho archívu odložil.

I zde nám vyvstává řada otazníků. Pro nedostatek nebo nedostupnost historických materiálů, které by Vodičkovu verzi vyvrátily nebo naopak potvrdily, si

---

³⁷ Bouček, Jaroslav, op. cit., s. 164

ovšem netroufáme nad narátorovou pravdomluvností spekulovat. Pakliže se pokoušíme výše popsanou situaci dokreslit, činíme tak pouze na základě naší osobní a archivním materiálem nepodložené úvahy: jako přípustné hodnotíme tyto dvě varianty: 1. Nad Vodičkou podržel ochrannou ruku někdo z vysoce postavených funkcionářů, např. sovětských agentů (KGB), s kterými měl Vodička možnost se seznámit během prvních dvou let svého působení na ministerstvu a u kterých mohl být dobře „zapsán“. 2. Vzhledem k povaze dat, se kterými přicházel denně jako tajemník šéfa zahraniční rozvědky do styku, mohl Vodička disponovat „pákou“ v podobě kontaktů na čs. agenty v cizích rozvědkách po světě (uložených například v mrtvých schránkách), čímž „držel v šachu“ své potenciální soky.

Za mřížemi každopádně skončila celá řada Vodičkových bývalých spolubojovníků ze Španělska. S některými se osobně znal z bojiště (s O.Valešem, s dr. Veselou, se zdravotními sestrami A. Glasnerovou, D. Kleinovou):

Já jsem mluvil s klukama, který byli zavřený v Kolodějích, s Valešem taky, tak ty kluci co byli v Kolodějích, tak ty říkali, že byly v nějakých sklepních místnostech, kde bylo takhle vody... takže pokud chodili, tak chodili po kotníky ve vodě, ale když si chtěli sednout nebo lehnout tak si lehli do té vody.... no pochopitelně to zdraví to nevydrželo tak celá řada z nich tam potom umřela.... no Vlasta Veselá... s tou sem mluvil tady, ještě než byla zavřená, my sme se stýkali, než ji zavřeli no a pravděpodobně ten výslech byl takovej, že to nevydržela... protože já jinak nechápu, proč by měla spáchat sebevraždu, protože ona absolutně neměla nic, co by mohli jako vytknout, že by byla nějak najednou proti straně, proti komunistům, to nebyla, ona se o politiku vůbec moc nezajímala, jo, ale může se stát, že nějaká svině řekla, že je špiónka, a tom jim stačilo na to, aby ji vyslychali....stačil kerejkoli gestapák, kerejkoli estebák..... no zlatá holka byla.. a vona vůbec nedělala žádný.. do politiky, vona vo politice vůbec nemluvila...

To jsou jako věci který já dneska už nerad vo tom mluvím, už jako je to pryč, je to pasé, už to dneska ty mladý už vůbec nechápu...

Po odchodu z MV (VB) v r. 1953 se obával potíží s hledáním nového zaměstnání. Naštěstí jim nemusel čelit dlouho: ještě téhož roku se mu nastoupit do Státního nakladatelství politické literatury (SNPL). Věnoval se především překladům a korekturám německých i jiných textů:

[...] potkal jsem šefovou z nakladatelství politické literatury a my jsme se tak trochu znali³⁸ [...] a jí říkám „teď právě jsem na odchodu z ministerstva vnitra“ a ona „Hele a nechtěl bys jít k nám, do nakladatelství? Já tě zatím bych tě třeba jenom dala jako správce knihovny a archivu, potom si uděláš redaktora.“ No tak jsem šel tam, no a musím říct, že tam jsem si doslova oddechl, tam se mi pracovalo výborně [...]

---

³⁸ L.Prokopová, znali se patrně ze Sdružení čs. dobrovolníků ze Španělska, kde oba působili v představenstvu, Vodička jako kult. prop. referent, Prokopová jako tajemnice. Viz. Bouček, Jaroslav, op. cit.

SNPL v roce 1957 zřídilo redakci politického (a hospodářského) plakátu. V té době Vodička v SNPL pracoval již 4 roky a v okamžiku vzniku redakce mu bylo nabídnuto místo vedoucího, které přijal. Ve funkci zůstal do roku 1961. Tehdy přišla od známého z Ministerstva školství a kultury nabídka na místo ředitele čs. kulturního domu v Havaně.

Pak [...] mi nabídli mi místo ředitele domu kultury v Havaně. Umíš španělsky, máš pojem o kultuře, no tak jsme tě navrhli, že bys jel na Kubu... politiku tam dělat nemusíš, tu tam dělá Fidel, takže ty dělej kulturu. No tak to jsem věděl okamžitě, že tohle je člověk, kterej jako proti mě jako nebude, nepůjde... dyž mi říká politiku tam dělat nemusíš, tu dělá Fidel, ty dělej kulturu. No a byl jsem tam dva roky [...]

Na Kubě působil v letech 1961-63. Po návratu z Kuby se v rámci recyklace elit (podobně jako jiní interbrigadisté, viz. př. Karel Dufek) vrátil do ministerského úřadu a začal – ne nadlouho – pracovat v kulturně-propagačním oddělení Ministerstva kultury.

V roce 1965 opět změnil pracoviště a na další dva roky se vydal za hranice: jako tlumočnický a překladatelský pracovník pro ČKD pobýval 1965-67 v indickém Hyderabadu, kde podnik stavěl závod na výrobu turbín.

V lednu 1968 Vodička dovršil 55 let a jako účastník odboje mohl v tomto věku odejít do důchodu, což také udělal. Po srpnové invazi vystoupil z KSČ:

No tak, nevim, no tak, já jsem potom po tom vosumašedesátým z té strany i s manželkou, pte tam tam byla taky, sme vodešli ze strany, teda manželku vyhodili, já vystoupil, jsme říkali, už ne, to není naše strana, my jsme si představovali něco docela jinýho... jsme mysleli, že jako je to dobrá věc, že ta partaj přece jenom jako se ujímá těch chudých lidí a ne proti nim, proti malýmu člověku dole... a i těch kapitalistů, ani to nebylo potom už správný, ne každej kapitalista byl lump, my jsme znali dost fabrikantů, kerý dokonce velmi jaksí ochotně pomáhali při různých akcích a tak dál, no ale prostě odešli jsme z té partaje. No tak... já jsem chtěl [ze strany] vystoupit už dřív [než v 1968], ale neudělal jsem to kvůli dětem. Říkal jsem si, že by to jenom odskákal děti [...]

Vodička žije se svou ženou v Praze. A jak dnes celkově bilancuje a hodnotí svou účast v občanské válce a její smysl?

Já jsem do Španělska šel kvůli Němcům, kvůli Sudeťákům, ani ne jako komunista... já jsem jen krátce předtím vstoupil do strany, ale žádný zuřivej jsem nebyl. To, co bylo později, to nemělo nic společného s původním komunismem, ten byl bojem za lidská práva, za lepší život. Popravili Šlinga, Závodského. Ten byl přitom tvrdě na jejich straně. Mě se ve straně [...] v 50. letech ptali, jak jsem se jmenoval předtím, to byl přece antisemitismus jako prase! [...] a já si pamatuju, to jsem byl ještě členem strany... na okrese na sekretariátu byla schůzka větší, jako pro asi osumdesát lidí tam bylo a tam nám předseda okresního výboru říkal... „zaplat' bábmbů, že tady máme sovětskou armádu, že žádný lumpové nám tady nebudou žádný povstání...“ no a Franta Kriegel tam vystoupil, mluvil o tom, že je to jako naprosto nesprávný, že Sovětskej svaz nám pomohl ve válce, že obětoval dost lidí na osvobození

Československa, ale tohle není už válka, to je okupace Československa a že on s tím nesouhlasí. No asi padesát procent těch přítomnejch... tleskalo a dalších padesát procent bylo zticha, jako neprojevovalo se, jo. No a když jsme šli domů, tak jsme se potkali ve dveřích a Franta Kriegel povídá: to jsme to dopracovali, vid', Ádo, myslel sis, že by to někdy takhle mohlo bejt? A víš teď už, za co jsi bojoval? Já povídám ne, to by mě ani ve snu nenapadlo. To jsme si teda skutečně nepředstavovali, no.

Interpretace a závěr

V postavě Adolfa Vodičky můžeme spatřovat vcelku běžný příklad interbrigadisty-komunisty, u kterého po 2. světové válce a zejména po únorovém převratu (1948) dochází k významnému politickému a sociálnímu vzestupu. Situace se ale již v 50. letech obrací, Vodička z pozice představitele společenské elity padá a ocitá pod dohledem režimu a nezbyvá mu, než „žít opatrně“. S opětovným společenským vzestupem interbrigadistů v letech šedesátých se mu opět otevírají možnosti výtečného profesního uplatnění, působí v zahraničí, cestuje.

Do Španělska odešel sice v mladém věku (ve 23 letech), ale můžeme se domnívat, že tomuto rozhodnutí předcházela zralá úvaha a doprovázelo jej pevné odhodlání postavit se fašismu. Po skončení španělské občanské války absolvoval vyčerpávající anabázi po francouzských internačních táborech a později neméně frustrující putování po táborech britských. V této několikaleté zahraniční éře Vodičkova života se naplno projevila jeho schopnost přizpůsobovat se, jazyková a kulturní flexibilita podmíněná jeho bilingvností: Vodička se nám rýsuje jako nadaný a zdatný vyjednávač, zprostředkovatel, nebo použijeme-li terminologii sociální antropologie tzv. *cultural breaker* (internační tábory ve Francii, v Anglii, čs. emigrace v Londýně). S rostoucím významem a vlivem KSČ stoupala i Vodičkova cena na společenském a pracovním trhu: ještě za války působil jako sekretář u Václava Noska, po válce získává na 4 roky pracovní místo na Osidlovacím úřadě; ještě později (od roku 1949) již Ministerstvo vnitra. V 50. letech se sinusoida ocitá naopak dole, Vodička upadá krátkodobě v nemilost, poněkud „záračně“ uniká v 50. letech věznění a zatčení. V tomto období se zřejmě politicky vyjadřuje a chová opatrně, nejde vyloženě proti režimu, na druhou stranu nespolupracuje. V 60. letech opět získává atraktivní práci (Kuba, Ministerstvo kultury, Indie). Ze strany vystupuje až v r. 1968. Dříve se k tomu neodvážil ze strachu, „že by to odskákal děti“. Do vysokého věku se udržuje ve výborné kondici, což mu dovoluje cestovat, setkávat se s lidmi. Opakovaně navštěvuje Španělsko za účelem účasti na oslavách výročí španělské občanské války,

výročí založení Interbrigád a podobně. Jak jsme sami v průběhu výzkumu mohli konstatovat, má velikou zálibu v komunikaci s mladými lidmi. Šíření památky Interbrigád je pro Vodičku velmi důležité. Dost možná, že v této souvislosti cítí sám velkou osobní zodpovědnost. Tomu napovídají i tyto údaje, které jsme shromáždili dílem z Vodičkova biografického vyprávění, dílem z jiných pramenů (archivního materiálu, tisku): Spoluzakladatel Sdružení čs. interbrigadistů po r. 1945 v ČSR (kulturně-propagační referent), jeho členem (existovalo již v Anglii za války) od roku 1942. Dále snahy o navýšení významu sdružení: iniciátor pokusu změnit status sdružení jako samostatné organizace (Sdružení bylo včleněno do Svazu protifašistických bojovníků) v r. 1948 a opět v roce 1968 (vždy zamítnuto). Podíl na realizaci výstav a expozic při každém významnějším výročí Interbrigád (poskytl svůj vlastní materiál - fotografie, plakáty - i volný čas), např. Městská knihovna v Praze 1956 „U Madridu bojovali za Prahu“, Muzeum Klementa Gottwalda 1961, 1989 Vojenské muzeum.³⁹ Knižní publikace: *Viva la Vida* (sestavil A. Vodička, 1956). Projevy při příležitostech regionálních výstav, oslav konce války (Žatecko, Brněnsko). Ochota při poskytování interview novinám (Právo, MFD, regionální deníky), časopisům (Týden), rádiu (Český Rozhlas: Příběhy 20. století). Aktivní korespondence a udržování kontaktu s žijícími interbrigadisty a/nebo jejich rodinnými příslušníky. Uchovávání úmrtních oznámení interbrigadistů. Pravidelné sestavování seznamů žijících interbrigadistů. Komunikace s českými archivy (VHA, NA), kterým předal četný materiál související s jeho působením v Interbrigádách i později v Anglii. V souvislosti se zbytkem své sbírky uložené doma vyslovil přání, aby byla umístěna do archivu po jeho smrti.

Interbrigády podle našeho názoru představují zcela zásadní motiv Vodičkova „boje za lepší budoucnost“. Nesčetněkrát, prakticky v každém interview, nalézáme konstatování o tom, že „byli [...] první se zbraní v ruce proti fašismu“. Tato věta se stává jakýmsi mottem jakékoli tematicky související (a kolikrát i ne tolik související) narace. Struktura vyprávění je tak předurčena a řečová typologie je této struktuře do značné míry a priori podřízena. Opomeneme-li jisté procento omylů, opomenutí či mýlek, které jsou vzhledem k narátorově věku naprosto pochopitelné (a chceme zdůraznit, že se nevyskytují příliš často), ve Vodičkově naraci se setkáváme s běžnými elementy jako je glorifikace vlastní osoby (u Vodičky někdy dost

---

³⁹ „Šli jsme zajímavou výstavou“. In: *Mladá fronta*, 27.9. 1961, s. 3

vystupňovaná, ovšem inteligentně podaná, působí pravděpodobně), stylizování se do role hrdiny, někdy naopak falešná skromnost. Konečně zaznamenáváme i jistý stupeň generalizování dějinných událostí a snad i pocit výsostného práva na objektivní (a jediné správné, protože založené na osobní zkušenosti) interpretaci Historie. Narace je viditelně prodchnuta silným přesvědčením o osobní „předurčenosti“ k tomu šířit odkaz Interbrigád a usilovat o to, aby interbrigadisté neupadli v zapomnění.

6. 3. Případová studie č. 3 – Jaroslav Uhlíř

Jaroslav Uhlíř (viz. obr. 15-16)

Narozen: 25.7.1912

Místo: Hradec Králové

Vzdělání/povolání v době odchodu do Španělska: vyučený mechanik, 2 roky střední průmyslové školy, 1934-1936 prezenční vojenská služba (zbrojíř)

Národnost: česká

Odchod z ČSR: 29.11. 1936

Oddíl a místa: 14. brigáda, prapor „Commune de Paris“, rota „Compañía Balcánica“, čs. kulometná četa. Od 1. února 1938 důstojník.

Účast v bojích: Andalusie, Madrid, Jarama. Od července 1937 do ledna 1939 v zázemí jako instruktor v továrně na výrobu kulometů (Buñol, Valencie)

Odchod ze Španělska: 7. února 1939

Osudy po Španělsku: koncentrační tábory od 11.2. 1939 do 4.1.1940 (St. Cyprien, Gurs). Od ledna 1940 čs. armáda ve Francii. Po kapitulaci Francie ve Velké Británii, 310. letka, stranicky aktivní.

Návrat do vlasti: 31.7.1945

Poválečná činnost: 1945-1948 nebo 1949 technický úředník podniku „Vítězný únor“ (Škodovy závody). Od 1948 nebo 1949 pracovník Lidových milicí, 50. a 60. léta HPS-MNO.

Hlavním pramenem při práci na této případové studii nám byl text z podzimu roku 1957, který Uhlíř adresoval Ústavu dějin KSČ („Na výzvu s. Hyndrákové podávám tento rozbor o mé příslušnosti k Interbrigadistům z ČSR“⁴⁰), a korespondence vedená ve 40. letech se Sdružením čs. dobrovolníků ve Španělsku (dotazníky i dopisy adresované konkrétním funkcionářům Sdružení). Druhým, doplňkovým pramenem, byl audiovizuální materiál (sestříhané rozhovory) obsahující interview z roku 1996.

Jaroslav Uhlíř odcestoval do Španělska již na přelomu listopadu a prosince 1936 - tedy mezi prvními československými dobrovolníky. Bylo mu 24 let. Ohledně odjezdu do Španělska píše: „V říjnu 1936 po ukončení vojenské prezenční služby [...] jsme měli pohovor se s. Teslou, v té době tajemník KV KSČ v Hradci Králové. S.Tesla nás informoval o možnosti odjezdu do republikánského Španělska a tam se

⁴⁰ VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-09

zúčastnit bojů proti fašismu. Návrh s. Tesli [sic] jsme přijali. Soudruh Tesla nás informoval, jakým způsobem si máme opatřit cestovní pasy [...].“

Podobně jako jiní interbrigadisté, i Jaroslav Uhlíř ve svých výpovědích zachycených v roce 1996 v audiovizuální popírá, že leitmotivem cesty do Španělska by byla touha po dobrodružství:

Pokud jde o romantiku.. byli jsme velmi dobře informovaný, kam jdem a do čeho jdem, a mě aspoň ten vedoucí tajemník v Hradci Králové říkal: Jardo, jedete do Španělska, kde je válka, kde taky se nemusíš vrátit domů, tak s tím počítej.

Jako jediný ze tří námi prezentovaných čs. interbrigadistů absolvoval Jaroslav Uhlíř vojenskou službu (u 41. letky 4. stíhacího leteckého pluku v Hradci Králové) a do Španělska odjížděl s hodností svobodníka. Na cestu se vydal s přítelem z armády Oldřichem Selicharem⁴¹. Všechny náležitosti spojené s organizací cesty vyřizoval za oba dobrovolníky krajský výbor KSČ Hradec Králové. V Praze vyhledali spojkou, která předala potřebné informace, upozornění a varování ohledně přesunu do Paříže. Obdrželi adresu, na kterou se mají po příjezdu do Paříže hlásit, vlakové jízdenky a také hesla na prokázání se spojkám na dalších hranicích. Spojka je neopomněla varovat před „policejními špicly, kteří slídili v mezinárodním rychlíku Praha-Paříž, kde vystupovali jako rakouští nebo francouzští financí“⁴². Zdá se, že cestu do Francie vykonal Uhlíř a Selichar ve společnosti Jana Feráka, pilota, který si ve Španělsku záhy vysloužil přezdívku „hvězda španělského nebe“. Uhlířova trasa vedla přes Rakousko a Švýcarsko (Basilej) do Mulhouse a odtamtud již do Paříže.

Z Paříže byl Uhlíř vypraven běžným způsobem spolu se stovkami ostatních dobrovolníků v rámci vlakového konvoje vysílaného Komunistickou stranou Francie. V kombinaci s autobusy (pro přejezd Pyrenejí) byli dopraveni až do Figueras; další trasa pokračovala „klasicky“ vlakem přes Barcelonu a Valencii až do Albacete. Ve středisku Interbrigád v Albacete se Uhlíř přihlásil k pečotě, protože letectvo se ještě formovalo a „neboť mě soudruzi řekli, že [...] bych musel čekat až do února 1937, až přijdou sovětské stíhačky a bombardéry“⁴³. Byl tedy přidělen k české kulometné četě roty „Compañía Balcánica“ 9. prapor (Commune de Paris) 14. mezinárodní brigády. Tato rota, která se vedle Čechů a Slováků skládala především z dobrovolníků balkánských národností, byla záhy odeslána na jižní frontu do Andalusie (asi 120 km

⁴¹ Ve VHA f. Cs. I., karton 16, inv.j. 637-1 až 637-p5r

⁴² VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-09r

⁴³ VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-10r

od Villa del Río). Uhlíř působil jako kulometčik. Četa se potýkala se zoufalým nedostatkem zbraní. V rozhovoru z roku 1996 na toto téma Uhlíř podotkl:

Chci zdůraznit, že jsme šli na frontu do Andalusie s dvěma mexickými kulometama značky Kolt, ještě z mexické revoluce [...] až když jsme potom přijeli na madridskou frontu, tak jsme dostali sovětské pušky - kulometry Maximy.

Tato první bojová zkušenost musela na Uhlířovi zanechat otřesný dojem. Útvar vedený španělským plukovníkem byl vyzrazen fašistům, velitel přeběhl k nepříteli, jenž byl v několikanásobné převaze. Podle Uhlířovy písemné výpovědi přežilo z 350 mužů, kteří byli do akce nasazeni, jen 85. Spolu s Francouzi pak zformovali nový útvar a na andaluské frontě se ještě několikrát pokusili do bojů zasáhnout. Ke konci ledna 1937 byla jednotka přemístěna na severní madridskou frontu (Las Rosas a Escorial), kde Uhlíř jako poručík vykonával funkci velitele kulometné čety.

Po několikátých denních bojích se z Madridu přesunuli na jihozápadní jaramskou frontu, kde vytrvali až do června 1937. Bojovali v rámci francouzských jednotek praporu Commune de Paris. V červnu 1937 byl Uhlíř odeslán na týdenní dovolenou. Po návratu obdržel rozhodnutí o přesunu do zázemí, do města Buñol (Valencie) „za účelem pomoci při vybudování závodu na kulometry Maxim [...] kde jsem měl za úkol zaučit svářeče, kováře a na obráběcích strojích španělské soudruhy, kteří byli rolníky [...] Druhý úkol jsem měl organizovat obranu závodu a přenést bojové zkušenosti z fronty mezi španělské soudruhy.“⁴⁴ Vzhledem ke svému vyučení mechanikem měl Uhlíř k této práci dobré předpoklady.

Je nesnadné s přesností vydedukovat, jakými proměnami procházel Uhlíř ve svém vztahu ke komunismu. Nepodařilo se nám doložit (ačkoli je to pravděpodobné), zda byl členem KSČ již před odjezdem do Španělska. V rozboru z roku 1957 se k této otázce vyjadřuje - ne zcela jednoznačně - takto: „Spolupráce s KSČ [byla] z mé strany [ta, že] jsem psal dopisy do krajského časopisu Pochodeň a dostával jsem z ČSR Pochodeň a RP“⁴⁵. Víme, že v Buñolu, kde působil ve zmiňované továrně na výrobu kulometů, se Uhlíř přihlásil do KSS a vstoupil do odborové organizace Unión General de Trabajadores (UGT).

Po stažení Interbrigád ze Španělska byl Uhlíř internován v táboře Saint Cyprien, poté Gurs. V lednu 1940 dobrovolně vstoupil do čsl. zahraniční armády

⁴⁴ VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-11 a 11r

⁴⁵ VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-11r

v Agde. Byl přidělen k čsl. stíhací letecké jednotce a přemístěn na základnu Merignac u Bordeaux. Po kapitulaci Francie vedou jeho kroky do Velké Británie. „Z Francie [...] přepravili jsme se na jedné holandské malé závodní lodi do přístavu Plymouth-Anglie“. V Anglii Uhlíř působil až do konce války jako zbrojář u 310. stíhací letky. Zde rovněž začal být ve výraznější míře stranicky aktivní: angažoval se v prodávání časopisu Mladé Československo a v organizování besed, ve „vysvětlování politiky SSSR a [...] úkol jsme měli popularizovat SSSR jeho nepřemožitelnost a naši budoucnost ČSR po válce“.⁴⁶

Do vlasti se vrátil na konci července 1945 a téměř okamžitě nastoupil vojenskou službu, která ovšem trvala jen necelé dva měsíce. Na podzim 1945 odešel do zálohy. „Našel jsem si civilní zaměstnání v Hradci Králové v závodech Vítězného února. Důvod odchodu [z armády] byl u mě ten, že jsem se oženil ve Španělsku se Španělkou, kterou jsem neviděl celkem 6 let 1939-1945 a chtěl jsem dostat byt a vrátit jí utrpení které zažila [...]“.

V závodech Vítězného února ZVÚ (dříve Škodovy závody) v Hradci Králové působil jako technický úředník s čistým platem 4.000 Kčs měsíčně.⁴⁷ V podniku byl zaměstnán přibližně do konce roku 1948. Po únoru 1948 zaznamenáváme Uhlířův počínající vzestup profesní i společenský. V dopise z června 1948, zasláního krajským sekretariátem KSČ Hradec Králové na ÚV KSČ (Josefu Pavlovi), čteme na Uhlíře posudek s tímto dobrozdáním: „Soudruh Uhlíř je velmi bystrý, dobrý straník. Hodil by se jako osvětář v případě, že by vstoupil do armády“⁴⁸ O několik měsíců později je již Uhlíř „navržen na práci v milicích v krajském měřítku“⁴⁹. V říjnu 1948 mu je na žádost Sdružení čs. dobrovolníků ve Španělsku přiznána hodnost poručíka, další povýšení následuje patrně na přelomu roku 1948 a 1949 (není jasné, do jaké hodnosti).

K období od roku 1949 až do roku 1957 (v tomto roce – jak s jistotou víme – Uhlíř již pracuje na hlavní politické správě Ministerstva národní obrany) se nám bohužel nepodařilo dohledat žádné konkrétní prameny, které by vypovídaly o pracovním působení Jaroslava Uhlíře. Pro toto osmileté období tedy můžeme vyslovit jen několik domněnek. Domníváme se, že v roce 1949 přijal své navrzení na práci v milicích „v krajském měřítku“, se kterou byla patrně spojena o nabídka lepšího

⁴⁶ VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-14r

⁴⁷ VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-03

⁴⁸ VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-03

⁴⁹ VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-06

ekonomického a materiálního zabezpečení pro rodinu. Jak jsme viděli, tomuto aspektu přikládal Uhlíř veliký význam: bylo to právě lepší hmotné zabezpečení pro rodinu, které uvedl jako hlavní důvod odchodu z armády do Škodových závodů v roce 1945. Svědčí o tom i jiná událost doložená v dokumentech fondu: v létě 1948 si například podává u Ministerstva národní obrany žádost o přiznání přednostního práva jelikož „[...] mám platiti nábytek a rád bych, kdyby mi něco slevili“⁵⁰. V roce 1950 nebo 1951, době, kdy většina jeho bývalých spolubojovníků ze Španělska upadala postupně v nemilost, Uhlíř - zdá se - volí oportunistickou cestou „oboustranně výhodné“ spolupráce se stranickými orgány. Naší domněnce by odpovídal i Uhlířův vzestup na hierarchickém žebříčku vojenském i pracovním: v roce 1957 má již hodnost plukovníka a pracuje na hlavní politické správě (HPS) Ministerstva národní obrany (MNO). Hodnost plukovníka by bez spolupráce se stranou v 50. letech jistě neobdržel. Rovněž s jistotou víme, že se v tomto období stěhuje i s rodinou do Prahy.

V 60. letech je pak Uhlíř, jak je patrné z dokumentů ÚDV, povýšen dokonce na generála.⁵¹ Jako vedoucí sekretář stranické komise HPS MNO (a nejspíš i vzhledem ke své interbrigadistické minulosti) rovněž figuruje na seznamu členů jedné z prvních rehabilitačních komisí u Ministerstva národní obrany⁵². Tato komise, ustanovená v roce 1963, vyšetřovala případy a žádosti bývalých vojáků z povolání nebo důstojníků v záloze, kteří byli v období let 1949–1953 nespravedlivě poškozeni, a předkládala návrhy k provedení náprav. Tyto rané rehabilitační komise ovšem rehabilitovaly ryze formálně, nejednalo se ještě o skutečnou politickou rehabilitaci v praxi. Proto také komise byly obsazovány stejnými stabilními kádry, které ve stranických sférách mnohdy působily beze změny právě již od 50. let. Jaroslav Uhlíř byl klasickou ukázkou takového kádrového pracovníka.

Na konci 60. let odešel Jaroslav Uhlíř do důchodu. Zemřel v roce 2000⁵³.

Interpretace a závěr

Oproti studentu medicíny Karlu Dufkovi (příp. studie č. 1) nebo sportovnímu novináři Adolfu Vodičkovi (příp. studie č. 2) absolvoval Jaroslav Uhlíř pouze

⁵⁰ VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-05

⁵¹ NA f. ÚV KSČ, Branně-bezpečnostní oddělení, sv. 18, sign. 116. In: *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl I.* Praha: ÚDV, 2003

⁵² „Zpráva o dosavadní činnosti rehabilitační komise u Ministerstva národní obrany z prosince 1964“, In: *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl I.* Praha: ÚDV, 2003, s. 342-349

⁵³ Soukromý archiv Adolfa Vodičky. Úmrtí oznámení.

základní vzdělání. Z tohoto důvodu a dost možná i vlivem nižší inteligence je u Uhlíře patrná jistá neschopnost chápat politické a společenské procesy doby v kontextu a s nadhledem. Velmi rozdílně od interbrigadistů Dufka či Vodičky neuvádí Uhlíř ve psaných ani mluvených vzpomínkách jako motivaci odchodu například svou politickou uvědomělost nebo obavu o osud československého státu, a už vůbec u něj nenalezneme následný pocit „marného podniku“ či „zmařených iluzí“ jako je tomu u valné většiny později vězněných či perzekvovaných interbrigadistů. Jako by vůbec paradoxy osudu Čechoslováků bojujících ve Španělsku ve 30. letech nevnímal, nebo vnímat nepotřeboval. Jeho materiál na nás takřka působí tím dojem, že do Španělska se vydal proto, že po skončení prezenční vojenské služby zkrátka neměl „nic zajímavějšího na práci“. Rozhodně se domníváme, že odjezd do Španělska mohl u Uhlíře mít jistý nádech dobrodružství či romantiky, ačkoli to v citované výpovědi popírá (viz. 92).

Uhlířův projev (psaný i mluvený) je charakteristický jistou „selskostí“ ale také zdrženlivostí. Ve svých názorech a úsudcích je opatrný, drží se ustálených klišé. Na otázku dotazníku (1957) „Popiš svou stranickou a politickou činnost v Interbrigádách“ dává vyhýbavou a bezpečnou odpověď: „Úkoly kladené na komunistu: Být příkladem v boji nevydávat bez boje ani píď ze mě [sic] fašistům a veškeré úsilí součásti v boji [sic] zničit útoky fašistů“. Pakliže ve Španělsku byl Uhlíř dobrým (protože loajálním a disciplinovaným) vojákem, v poválečných letech vnímáme Uhlířovy projevy podřízenosti a loajality jako podbízivé a oportunistické.⁵⁴

Typická je i jistá naivita a neznalost poměrů (která by byla možná pochopitelná a omluvitelná v textu psaném ve víru dění 30. let, ale nikoli již v textu psaném s téměř dvacetiletým odstupem): „Přes několika násobnou převahu fašistů zejména v bojové technice [...] nedocílili [fašisté] úspěchu, protože na straně republiky byla naprostá jednota ve všech otázkách a masové hrdinství jak dobrovolníků IB tak španělských jednotek.“⁵⁵ Přinejmenším stejně naivně působí Uhlířovo líčení závěru bojů o Barcelonu a neodpovídající význam, který přikládá interbrigadistům: „[...] hrozilo nebezpečí uchvácení Barcelony fašisty dříve než bude provedena evakuace důležitých dokumentů a materiálů a [...] jsme se všichni rozhodli ihned jet na pomoc Barceloně. Po našem příchodu na frontu aniž bychom měli všichni zbraně se fašisté dozvěděli, že španělské jednotky byly vystřídány IB se na několik

⁵⁴ VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-06 aj.

⁵⁵ VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-12r

dnů postup fašistů zpomalil a tím byly evakuovány různé důležité doklady, státní banka a ranění.⁵⁶

Závěrem konstatujeme, že Jaroslav Uhlíř svým sociálním i politickým chováním (jak v prvních letech poválečných, tak – a to hlavně – v letech padesátých) patrně více sledoval vlastní soukromé zájmy než naplnění ideálů té či oné ideologie („antifašismus“, „demokracie“, „komunismus“). Na základě rozboru jeho dokumentů a dokumentů vztahujících se k jeho osobě se domníváme, že loajalitu a zaujetí pro věc vykazoval hlavně v těch dobách a na těch místech, kde existovala možnost získání výhod či privilegií pro vlastní osobu (rodinu). V tom také spatřujeme nejvýraznější rozdíl oproti ostatním dvěma interbrigadistům Vodičkovi a Dufkovi, jejichž životní strategie jsme se pokusili v co nejširších souvislostech prezentovat na stránkách předcházejících.

---

⁵⁶ VHA, f. Cs. I., karton 20, inv.j. 764-13

7. Závěr

Nyní se na základě výsledků prezentovaných napříč jak teoretickou částí naší práce (kapitola 1-5), tak empirickou (kapitola 6), pokusíme shrnout dva základní aspekty problematiky propojení „mikrokosmu“ jednotlivce-čs.interbrigadisty a událostí československého i celoevropského politicko-sociálního „makrokosmu“ a podtrhnout některé společné jmenovatele těchto aspektů.

Prvním zkoumaným aspektem byly podoby motivace k odchodu do Španělska ve 30. letech, druhým pak postoje, strategie a životní osudy těchto bývalých bojovníků ze Španělska v Československu v 50. letech.

K prvnímu aspektu: Viděli jsme, jaký byl postoj čs. vlády i veřejnosti vůči španělskému konfliktu. Připomeňme, nakolik byla 30. léta v Československu dobou vysoké politické angažovanosti veřejnosti. Československá republika byla prakticky jedinou demokratickou zemí v tehdejší střední Evropě, a její obyvatelé si byli tohoto faktu vědomi. Citujeme z rozhovoru s Lenkou Reinerovou¹:

Víte, ten můj mnohobarevný život, abych tak řekla, to je dost typický pro život lidí mé generace - narozena za první světové války, v mládí druhá světová válka, a... příprava na ní. [...] ta antifašistická činnost...my místo na rande jsem jezdili na schůze, to nelze zapomenout, ale ne že by to... to mělo zase jiný půvab...to člověk měl tedy.. částečně právem a z větší části asi neprávem... měl ale ten pocit, že dělá něco, co má smysl, že proti něčemu jde, co nesmí být. Že to pak tak stejně bylo, je jiná věc. Mladý člověk se rád angažuje... a když mu to myslí, tak se, myslím, musí angažovat. My místo na rande jsme v sobotu v neděli jeli do Sudet na manifestace

Vezmeme-li v potaz tento významný makrosociální faktor a necháme-li jistý prostor i pro specifika jednotlivých případů, zdá se, že hlavní motivací budoucích dobrovolníků pro odchod do Španělska bylo skutečně to, co sami nazývali „politickou uvědomělostí“ (a pod čímž se nejčastěji skrývala některá z antifašistických ideologií, v celé šíři, kterou toto pojmenování obnáší) hraničící s „morální nutností“. Politická uvědomělost ovšem nefigurovala na seznamu motivací každého interbrigadisty. V naší kazuistice o třech případech jsme ji nenalezli např. u Jaroslava Uhlíře (případová studie č. 3), kde podle našeho názoru sehrála mnohem významnější roli jistá mladická touha po dobrodružství a fakt, že v roce 1936 právě absolvoval vojenskou službu a v armádním milieu patrně našel jisté zalíbení. Po krátké pauze v letech 1945-48 se do tohoto prostředí ostatně také vrátil. Rovněž není bez

---

¹ Rozhovor uskutečněn 15. 1. 2005 v Praze. Tazatelka Hana Bortlová.

zajímavosti, že byl za všech poměrů hodnocen jako dobrý voják a disciplinovaný podřízený (ačkoli interpretace významu „dobrý“ i „disciplinovaný“ se různila v závislosti na době a okolnostech).

Dalším určujícím faktorem pro motivaci vstupu do Interbrigád, který nám vyvstává i z našich biografických medailonů, bylo sociální prostředí a ekonomické zázemí, ve kterém dobrovolníci dospívali nebo prožívali první léta dospělosti. Jak bylo doloženo již v minulosti jinými autory (Jaroslav Bouček, František Kružík), většina československých dobrovolníků pocházela ze sociálně nižších nebo nižších-středních vrstev a z oblastí z vysokou nebo vyšší nezaměstnaností a nižší vzdělaností. Jinak řečeno: z ekonomického hlediska a z hlediska společenského postavení neměla většina Čechoslováků, kteří se vydali do Španělska, „vcelku co ztratit“. Této většinové charakteristice se ovšem v naší kolektivní biografii vymyká například Karel Dufek (případová studie č. 1), jenž absolvoval gymnázium a v roce vypuknutí španělského konfliktu studoval na Masarykově universitě v Brně medicínu. Pocházel z kultivované středostavovské rodiny. Sociálně-ekonomická podmíněnost odchodu do Španělska v Dufkově případě neplatí. Z kádrového posudku, který na něj sepsali jeho kolegové a spolubojovníci ze Španělska na sklonku roku 1949 (a na základě kterého – vedle dalších „důkazů“ - byl později zatčen a vězněn), se mimo jiné dočteme: „Nikdy se nezbavil maloměšřáctví“.²

Pomineme-li události na španělském bojišti (k jejichž rozboru zde není prostor a které ani nejsou hlavním tématem této části práce) a přeneseme-li se k období po skončení války ve Španělsku, můžeme konstatovat, že další vývoj životních osudů čs. interbrigadistů byl pro léta 1939-1945 jednotný a společný, jasně určený danými okolnostmi (pobyt v internačních-koncentračních táborech, vstup do čsl. zahraniční armády v Agde, účast v bojích ve Francii a po kapitulaci Francie evakuace do Británie). Následuje společný pobyt v Londýně (nebo jiných velkých britských městech), obnovování a/nebo navazování nových kontaktů s československou emigrací a fakt, že interbrigadisté „jsou u toho“, když se z exilové londýnské vlády znovu rodí československý stát. Z toho také vyplývá jejich pozdější významné postavení v poválečném Československu, obzvláště pak po únoru 1948, kdy se interbrigadisté zapojují do budování lidově demokratické republiky a mnozí z nich se

---

² VHA, f. Cs. I., karton 3, inv. j. 118-2

(zejména po únoru 1948) ocitají ve vysokých vládních funkcích a ve stranickém aparátu KSČ.

Již ke konci roku 1949 (kdy končí Rajkův proces v Maďarsku) jsou ale čs. interbrigadisté konfrontováni s nemožností zůstat stranou výrazných mocensko-politických změn. Cesty jejich životních osudů se zde rozcházejí. Zřetelně se nám vyděluje skupina „poražených“ a „vítězů“ (případně „asistentů vítězů“). Jejich životy nabývají od 50. let diametrálně rozdílných podob: vězení a proces pro Karla Dufka, pracovní sestup pro Adolfa Vodičku, pracovní i mocenský vzestup pro Jaroslava Uhlíře. V 60. letech potom, jak jsme viděli, dochází buď k rehabilitaci a znovuzískání možnosti kvalitního pracovního uplatnění („recyklace elit“ se týkala jak Karla Dufka - návrat na MZV, tak Adolfa Vodičky – čs. kulturní dům v Havaně, MK) nebo k „tichému“ odchodu do důchodu (Jaroslav Uhlíř).

Pro celistvost našich závěrů je velmi užitečné a zajímavé sledovat jejich osudy i po odchodu z aktivního (pracovního) života. Co tedy můžeme říci k současnosti? Všichni tři protagonisté naší kazuistiky se dožili minimálně roku 2000 (Jaroslav Uhlíř zemřel v roce 2000, Karel Dufek a Adolf Vodička žijí dodnes). Znaménka u kategorií „vítězové“ a „poražení“ z 50. let se po roce 1989 obrátila. Karel Dufek (případová studie č. 1) figuruje v historické sekci webových stránek Ministerstev zahraničí i vnitra, zmínky o něm je možné nalézt v řadě odborných článků (Vladimír Nálevka) nebo v memoárové literatuře současníků (Eduard Goldstücker). Jeho jméno i osud znají pracovníci Národního archivu. Svým životem (účastí v boji za španělskou Republiku ve 30. letech začínaje a založením časopisu *Mezinárodní politika*, který existuje dodnes, konče) „vstoupil do Historie“. Sám jako by z ní ovšem nejraději zase vystoupil. Žije v obtížně dostupném soukromí a k současným událostem doma i ve světě je patrně lhostejný, nebo alespoň necítí potřebu se k nim vyjadřovat. Jako někdo, kdo se na sklonku života rozhodne pro *vita contemplativa*, smířil se Karel Dufek s tím, že prožil „život v paradoxu“.

Jaroslav Uhlíř (případová studie č. 3) mizí beze stopy. O jeho posledních třiceti letech života, prožitých v důchodu, nevíme téměř nic. Naposledy vystoupil ve filmovém dokumentu *Španěláci* z roku 1996, kde vedle jiného o interbrigadistech pronesl: „za komunistů jsme byli nepřátelé, imperialističtí nebezpeční špióni a já nevím co všechno a za současný situace... nikde se s náma nepočítá, že bysme byli první bojovníci proti fašismu se zbraní v ruce.“ Není třeba zdůrazňovat, že u Uhlíře je

takové prohlášení o to překvapivějších, že za minulého režimu se – jak jsme viděli – ubíral cestou „asistenta vítězů“.

Adolf Vodička (případová studie č. 2) již od 60. let vystupuje jako „koordinátor“ žijících bojovníků ze Španělska a poctivě „pěstuje“ jejich odkaz – například neúnavně a pro někoho snad i nepochopitelně usiluje o navázání osobních nebo alespoň poštovních kontaktů s interbrigadisty ze zahraničí. S kulatými výročími příchodu Interbrigád do Španělska v roce 1996 a 2006 a s tím souvisejících událostí (udělení čestného španělského občanství v roce 1996, udělení státního vyznamenání ministerstvem obrany 2006 apod.) se Vodička stává „mediální hvězdičkou“ a poskytuje rozhovory domácím deníkům i časopisům různého zaměření a kvality. Jak již bylo řečeno jinde v této práci, u Adolfa Vodičky jsme při vedení biografických interview zaznamenali jistý stupeň generalizování dějinných událostí a snad i pocit výsostného práva na objektivní (a jediné správné, protože založené na osobní zkušenosti) interpretaci Historie. Minimálně od okamžiku, kdy odešel do důchodu (tedy 40 let), je Vodička silně přesvědčen o své osobní „předurčenosti“ k tomu šířit odkaz Interbrigád a usilovat o to, aby interbrigadisté neupadli v zapomnění. Domníváme se, že Vodičkovu neotřesitelné přesvědčení o výlučnosti (téměř legendárnosti) Interbrigád představuje samotný základ jeho *vita activa*.

Úplným závěrem si dovolíme malý exkurz do filosofie. Velmi se identifikujeme s názorem, který vyslovil C. G. Jung o tom, že makrokosmos světových událostí je vždy nějak propojen s duševním světem individua - člověka. Životy a vědomí lidí každé doby mohou, a nezřídka jsou, zrcadlem, v němž se odrážejí významné události a změny politické, ekonomické, sociální. To, co se děje v politickém makrokosmu vnějšího světa, bývá doprovázeno analogickým děním v mikrokosmu lidských duší a životů, v rovině vědomé i nevědomé. Funguje to ovšem i naopak. V jádru událostí a změn světové politiky nebo ekonomiky stojí opět právě jednotlivci a jejich individuální vědomí.³

Vedle práce s historickými prameny a metodami, za pomoci kterých jsme se v našem bádání dobrali odpovědí na otázky položené na začátku, se nám jako zlatá nit celou prací vine tento fenomén „synchronicity“, badatelsky často nepostižitelný a neprokazatelný, a přece existující.

---

³ Jung, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*. Praha: Atlantis, 1994

8. Resumen

Entre los voluntarios de las Brigadas Internacionales que actuaron en la Guerra Civil Española los checoslovacos (checos y eslovacos) constituyeron un grupo significativo. Aparte de los combatientes (aproximadamente 2.000 hombres), era también el personal sanitario checoslovaco (cirujanos, médicos, enfermeras) que estaba presente a lo largo de casi todo el conflicto.

El principal objetivo del presente trabajo es dar a conocer algunos resultados de mi investigación sobre las motivaciones de los brigadistas checoslovacos (checos y eslovacos) de la salida para España, tanto personales como políticos, sociales o morales. Me propongo presentar una perspectiva diferente a la “gran Historia” (historia política): desearía tratar el aspecto más bien antropológico social y cultural del problema: motivaciones, ideales, sentimientos, experiencias, tanto en España como de vuelta en su patria (con enfoque especial en los años cincuenta). Entre las fuentes utilizadas son: 1) Entrevistas a interbrigadistas que aún viven en el 2006 (o vivían en el 2004 y 2005) en la República Checa, a familiares y allegados y a otras personas, realizadas por la autora de este texto. 2) Fondos del Archivo Central Militar en Praga que reúnen diversos documentos relativos a la problemática de las Brigadas Internacionales – documentos procedentes del Archivo del Ministerio del Interior, Archivo del Ministerio de Relaciones Exteriores y Archivo del Partido Comunista de Checoslovaquia. 3) Fondos del Archivo Nacional. 4) Archivos personales. 5) Material audiovisual creado por Jaroslav Hovorka en el año 1986 y/o 1996.

Palabras clave: Checoslovacos, Guerra Civil Española, Brigadas Internacionales. Checoslovacos en la Segunda Guerra Mundial. Procesos políticos en Checoslovaquia de los años cincuenta. Historia oral.

9. Prameny a bibliografie

1. Archivní prameny

Národní archiv – NA Praha

Soukromý archiv Adolfa Vodičky

Soukromý archiv Jiřího Holubce

Soukromý archiv Stanislavy Vyhnalové

Vojenský ústřední archiv (Vojenský historický archiv) – VHA Praha

2. Tisk

Rudé Právo 1936-39

Venkov 1936-39

3. Prameny ústní

3. 1. Rozhovory (neuveřejněné nahrávky) z let 2004 – 2006, tazatelka Hana Bortlová:

Holubec Jiří

Holubec Jiří jr.

Londonová Lise

Reinerová Lenka

Švrček František (telefonický rozhovor)

Vodička Adolf

Vodičková Hana

Vyhnalová Stanislava

3. 2. Rozhovory (částečně uveřejněné nahrávky) z let 1986 a 1996, tazatel Jaroslav Hovorka:

Dufek Karel

Nekvasil Miloš

Uhlíř Jaroslav

Vodička Adolf

4. Literatura

4. 1. Knihy

- Beevor, Anthony.** *Španělská občanská válka.* Praha: Beta-Dobrovský, 2004
- Binková, Simona.** *Portugalsko.* Praha: Libri, 2004
- Capponi, Niccolo.** *I legionari rossi. Le Brigate Internazionali nella Guerra Civile Spagnola.* Roma: Citta Nuova Editrice, 2000
- Carr, Raymond.** *Spain 1808-1939.* Oxford: OUP, 1966
- Čejka, Eduard.** *Československý odboj na Západě 1939-1945.* Praha: MF, 1997
- Fraser, Ronald.** *Blood of Spain. An Oral History of the Spanish Civil War.* London: Random House, 1994
- Hrbata, František.** *K dějinám Komunistické internacionály, III. díl (1933-1943).* Praha: SPN, 1959
- Chalupa, Jiří.** *Zápisky o válce občanské.* Praha: Lidové noviny, 2002
- Klíma, Jan.** *Dějiny Portugalska.* Praha: Lidové noviny, 1996
- Klíma, Jan.** *Salazar tichý diktátor.* Praha: Aleš Skřivan, 2005
- Klimek, Antonín – Kubů, Eduard.** *Československá zahraniční politika 1918-1938.* Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995
- Nálevka, Vladimír.** *Z neznámých stránek historie.* Praha: Aleš Skřivan, 2001
- Payne, Stanley - Tusell, Javier.** *La Guerra Civil – una nueva visión del conflicto que dividió España.* Madrid: Temas de Hoy, 1996
- Preston, Paul.** *Franco.* Praha: BB Art, 2001
- Preston, Paul - Jackson, Gabriel (eds.).** *Voluntarios de la libertad. Las Brigadas Internacionales.* Madrid: AABI, 1990
- Requena Gallego, Manuel – Sepúlveda Losa, Rosa.** *Las brigadas internacionales: el contexto internacional.* Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha, 2003
- Thomas, Hugh.** *La guerra civil española I.* Barcelona: Grijalbo, 1978
- Thomas, Hugh.** *La guerra civil española II.* Barcelona: Grijalbo, 1978
- Vaněk, Milan.** *Orální historie. Metodické a technické postupy.* Olomouc: UP, 2003

Vansina, Jan. *Oral Tradition as History*. Madison, Wisconsin (USA): University of Wisconsin Press, 1985

4. 2. Časopisecké studie a články

Bad'ura, Bohumil. „Agrární tisk a španělská občanská válka“. *Sborník k problematice dějin imperialismu*, 1978, sv. 5, díl 2, s. 381-396

Bad'ura, Bohumil. „Z postoje českého pravicového tisku k španělské občanské válce“. *Sborník k problematice dějin imperialismu*, 1979, sv. 6., s. 161-248

Biheller, Bedřich. „Z války ve Španělsku“. *Príspevky k dějinám KSČ*, 1957, č. 1, s. 183-209

Bizcarrondo, Marta - Elorza, Antonio. „Las Brigadas Internacionales: Imágenes desde la izquierda“. In: *AYER* 2004/56, č. 4, s. 67-91

Bouček, Jaroslav. „Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945“. In: *Politické elity v Československu 1918-1948*, 1994, s. 147-180

Bouček, Jaroslav. „Los médicos checoslovacos en la guerra de España“. *IBERO-AMERICANA PRAGENSIA*, 2003, XXXVII, s. 161-169

Corum, James S. „The Spanish Civil War: Lessons Learned and Not Learned by the Great Powers“. *Journal of Military History*, 1998/62, s. 313-334

Francis, Hywel. „Welsh miners and the Spanish Civil War“. *Journal of Contemporary History*, 1970, sv. V, č. 3, s. 186

Friedl, Jiří. „Španěláci z tábora Gurs - ke vstupu čs. interbrigadistů do naší armády ve Francii 1939-1940“. *Historie a vojenství*, 2000, IL, č. 4, s. 806-82

Fukan, Karel. „K historii španělské občanské války a interbrigád“. *Revue dějin socialismu*, 1968, VIII, č. 2, s. 241-244

Hromádko, Otakar. „K historii čs. dobrovolníků ve Španělsku“. *Príspevky k dějinám KSČ*, 1966, č. 3, s. 376-389

Hromádko, Otakar. „Ještě poznámky k historii čs. dobrovolníků ve Španělsku“. *Príspevky k dějinám KSČ*, 1967, č. 6, s. 917-921

Komar, Waclaw. „Jaká byla historická pravda.“ *Revue dějin socialismu*, 1968, VIII, č. 2, s. 227-241

Kowalsky, Daniel. „La Unión Soviética y las Brigadas Internacionales“. *AYER*, 2004/56, č. 4 s.112-114

Krammer, Arnold. „Germans against Hitler: The Thaelmann Brigade“. *Journal of Contemporary History*, 1969, sv. 4, č. 2

Kroupa, Josef. „Vzpomínka na doc. MUDr. Karla Holubce“. *Úrazová chirurgie*, 1997, č. 1, s. 32-33

Kružík, František. „Českoslovenští dobrovolníci v národně revoluční válce španělského lidu 1936-1939“. *Historie a vojenství*, 1955, č. 4, s. 413-443

Kružík, František. „KSČ a českoslovenští dobrovolníci v mezinárodních brigádách ve Španělsku.“ *Historie a vojenství*, 1961, č.1, s. 111-141

Kružík, František. „Solidarita s republikánským Španělskem a vznik mezinárodních brigád.“ *Historie a vojenství*, 1966, č. 3, s. 408-445

Kružík, František. „Odjezdy čs. dobrovolníků do Španělska 1936-1938“. *Příspěvky k dějinám KSČ*, 1966, č. 4, s. 533-554

Marek, Jindřich. „Podivnej španělskej vandr (Čeští trampové ve španělské občanské válce i v britských battledressech)“. In: *Příběhy starých battledressů*. Cheb: Svět křídel, 2001, s. 6-22

Marek, Karel. „V zájmu skutečné pravdy.“ *Příspěvky k dějinám KSČ*, 1967, č.3, s. 434-449

Nálevka, Vladimír. „Las relaciones checo-españolas 1945-1955. El exilio español en la República Checa“. [online]. [cit. 2006-11-7]. Dostupné z: <www.uclm.es/lamusa/>

Nálevka, Vladimír. „Století českého zájmu o Španělsko“. *České země a Španělsko. Z dějin česko-španělských vztahů*. Ostrava: FF OU, 1996, s. 91-101

Novák, Ladislav – Soběslavský, Alois. „Několik poznámek k diskusi interbrigadistů.“ *Revue dějin socialismu*, 1968, VIII, č. 2, s. 244-252

Pavel, Josef. „K historii československých dobrovolníků ve Španělsku“. *Příspěvky k dějinám KSČ*, 1967, č. 4, s. 583-608

Requena Gallego, Manuel. „Las brigadas internacionales: una aproximación historiográfica“. In: *AYER* 2004/56, č. 4, s. 11-36

Richardson, Dan R. „Foreign fighters in Spanish militias: The Spanish Civil War“. *Military Affairs*, 1976, XL, č. 1, s. 7-11

Richardson, Dan R. „The Defense of Madrid: Mysterious Generals, red Front Fighters, and the International Brigades“. *Military Affairs*, 1979, sv. 43, č. 4, s. 181

Schue, Paul. „The Prodigal Sons of Communism: The Parti Populaire Francais Narratives of Communism Recruitment for the Spanish Civil War and the Everyday Functioning of Party Ideology“. *French Historical Studies*. 2001/24, č. 1, s. 87-111

Sullivan, Brian L. „Fascist Italy's Military Involvement in the Spanish Civil War“. *Journal of Military History*, 1995/59, č. 4, s. 697-727

Száráz, Peter. „Činnost španielskeho veľvyslanectva v Prahe pod vedením Luisa Jiménez de Asúa (1936-1938)“ In: *Španielsko a stredná Európa. Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov*, Bratislava, 2004

4. 3. Vzpomínková literatúra

London, Artur. *Doznání*. Praha: Československý spisovatel, 1990

London, Artur. *K pramenům doznání (motáky z ruzyňské věznice z roku 1954)*. Brno: Doplněk, 1998

London, Lise. *Le printemps des camarades*. Paris: Éditions du Seuil, 1996

Pros, Josef. *Most přes Manzanares*. Praha: NV, 1966

Příbyl, Zdeněk. *La Corrida – příběhy českého malíře ve španělské občanské válce*. Praha: NV, 1960

5. Filmografie

Blake, John – Hart, David. *The Spanish Civil War*, 1983 (díl I, II, IV, a VI)

Hovorka, Jaroslav. *Španěláci*, 1996

Rioyo, Javier. *Extranjeros de si mismos*, 2000

6. Internetové zdroje

Historie Ministerstva zahraničních věcí ČR: <http://www.mzv.cz>

Historie Ministerstva vnitra ČR: <http://www.mvcr.cz>

Historie Ministerstva obrany ČR: <http://www.army.cz>

Internetová encyklopedie Wikipedia (angl.): <http://en.wikipedia.org/wiki/>

Internetová encyklopedie Wikipedia (čs.): <http://cs.wikipedia.org/wiki/>

LAMUSA – Univerzitní portál UCLM: <http://www.uclm.es/lamusa/>

ÚDV – Policie ČR: <http://mvcr.cz/policie/udv/index.html>

UZSI – Česká civilní rozvědka: <http://archiv.uzsi.cz/>

10. Seznam použitých zkratk

CEDA	Confederación Española de Derechas Autónomas
CNT	Confederación de Trabajo Nacional (Národní svaz práce)
FNO	Fond národní obnovy
GPU	Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravlenie (sovětská politická policie)
HPS	Hlavní politická správa
KI	Komunistická internacionála
KSF	viz. PCF
KSSŠ	viz. PCE
MK	Ministerstvo kultury
MNO	Ministerstvo národní obrany
MOI	Main-d'œuvre immigrée (přistěhovalecká pracovní síla ve Francii)
NKVD	Narodnyj komissariat vnutrennyh děl (Lidový komisariát vnitřních záležitostí)
PCE	Partido Comunista de España (Komunistická strana Španělska)
PCF	Parti Communiste Français (Komunistická strana Francie)
POUM	Partido Obrero de Unificación Marxista (Dělnická strana marxistického sjednocení)
PSOE	Partido Socialista Obrero Español (Dělnická socialistická strana)
RP	Rudé právo
SN	Společnost národů
SNPL	Státní nakladatelství politické literatury
StB	Státní bezpečnost
TO OÚ	Tiskové oddělení Osídlovacího úřadu
UFA	Universum Film AG
UGT	Unión General de Trabajadores (Všeodborový svaz pracujících)
ZVÚ	Závody Vítězného února

11. Textová příloha (z rozhovoru s L. Londonovou, překlad z francouzštiny autorka)

Citace na s. 31

Já jsem pracovala...když jsem se vrátila z Moskvy, tak jsem byla... mi uložili pracovat s Pierrem Allardem... mimochodem jsem si myslela, že je Francouz [...] a on byl zodpovědný za solidaritu s republikánským Španělskem. No a... existoval ten Výbor pomoci republikánskému Španělsku, ale to bylo pro humanitární pomoc, to se ještě nejednalo o myšlenku udělat Brigády [...] nebyl ještě žádný rozkaz, rozkaz odjet, a ti, kdo byli členy komunistické strany, tak sledovali stranickou linii, že. V tomhle okamžiku se jednalo o to prosadit právo obchodovat s republikánským Španělskem, včetně zbraní, kanónů atd., ale o nic víc se zatím nejednalo [...] V té době ale už přicházeli mladíci z MOI, cizinci [...] Čechoslováci, Rumuni, Maďaři, Poláci, Belgičané, Němci, Italové [...] to byli ti, kteří tady [ve Francii] pracovali, tady byli ne jako političtí [uprchlíci], ale jako pracující, jo [...] no a pak tu zároveň taky byli političtí [...] a ke mě přicházeli, jejich delegace, a já je přijímala, přicházeli ke mě do pracovny a říkali No my bychom chtěli jít bojovat do Španělska, co pro to musíme udělat? [...] A vzpomínám si, přišla jedna skupina, španělská, to bylo podruhé, co přicházeli [...] a říkají mi... byli rádi, když zjistili, že mluvím španělsky... říkají Poslyš, je potřeba nutně upozornit soudruha Allarda, a ten aby upozornil Maurice Thoreze.. že totiž, nevíme si rady, jak zabránit našim soudruhům, aby neodjížděli do Španělska, jak je zadržet [...] v konečné fázi to stejně k ničemu není, protože nemáme... ve Španělsku nevíme, jak se zachází se zbraněmi a [...] nešlo by prostě upozornit na to Allarda, aby se zmínil Thorezovi, že by bylo dobré, kdybychom třeba mohli využít starých [vojáků] z první světové [války], kteří umějí manipulovat se zbraněmi, kteří znají válku a [...] jestli by nemohli jet do Španělska a zaučit tam naše mladé Španěly.

A to je to, tohle právě, co se stalo předmětem diskuse, bylo to v září v Kominterně a byla to tato otázka, ta samá, kterou mi přišla říct tahle španělská delegace, zcela shodná, takže vlastně...ten nápad doputoval až k Thorezovi a tak dále [...]

Citace na s. 31-32

[...] Věc Brigád se zrodila zdola, já to viděla, já viděla, jak ve skutečnosti probíhalo to formování Brigád [...] vzešlo to zdola [...] když někdo říká, že to byl výtvar Komunistické Internacionály, tak to není pravda. Oni to schválili, Moskva to potvrdila, ale... to už bylo, to už se předtím připravovalo, ty lidi byli tam, připravený na odjezd [...] Takže jak ti říkám, to nebyla Kominternu, kdo vytvořil Brigády, vždyť to přece není jen tak, to nelze udělat jen tak, ze dne na den, ono to chce přeci trochu času, ne? Ona to byla skutečně spontánní věc, spontánní věc [...] V Paříži už bylo 2000 nebo 2500 cizinců, kteří pod záminkou návštěvy celosvětové výstavy v Paříži, přijížděli... do Paříže, ale s úmyslem odjet do Španělska [...]

Citace na s. 32

To bylo 22. října, odjel první vlakový transport s 2000 lidma, pak byl další 24. října a 26. října byl třetí [...] Já jela s tímhle třetím transportem, to byl poslední, co odjel, bylo nás v něm asi dva, dva a půl tisíce lidí... ta souprava měla strašně moc vagónů a [...] měli jsme problémy přejet hranice, protože už existoval Výbor pro neintervenci, ale zase to nebylo ještě... ještě moc přísný, chápeš, bylo to ještě úplně nový a takže... jsme se dohadovali s těmi lidmi z Výboru, asi hodinu to trvalo, co jsme čekali na hranici na rozhodnutí a oni nás pak nechali projet, ale byla to poslední souprava, co projela. Bylo to 26. října.

Citace na s. 35-36

Marty, to byl podivnej člověk, víš, on byl [...] on měl velmi špatnou povahu a vůbec, ale on tím spíš maskoval určitou svojí bázlivost, určitou bázlivost, kterou v sobě hluboko uloženou měl. My jsme si rozuměli...po pracovní stránce to celkem šlo.. jak bych to řekla, on byl velmi strohý, drsný, já se Martyho trochu bála [*smích*], trochu jo. Já ho znala už v Moskvě, ale nikdy jsem se s ním nedala do řeči [...] potkávala jsem ho na chodbách [Kominterny], takže on mě znal, a věděl, že mám španělský původ, ale já jsem se s ním nikdy nebavila, neměla jsem s ním kontakt, lidský kontakt.

A pak jsem s ním pracovala [v Albacete] [...] štáb jsme měli v takové malé vile, skutečně malinké, a tam byl Marty, byla tam jeho žena, já a ještě ta malá Francouzka [...]a to bylo všechno.

Marty se stal opravdu [...] ono takhle, ona ho tam totiž opustila žena, jo, Martyho. Jeho žena [...] Pauline se jmenovala byla to krásná ženská z jihozápadní Francie... a odešla od něj. Oni spolu byli několik let, ale bylo jasné, že to nebyl jako harmonický pár, chápeš [...] no a on byl z toho úplně mimo [...] pro něj to bylo.... ona se totiž dala dohromady s guvernérem provincie Albacete. A bylo to tabu, nesmělo se o tom mluvit. [...] a Marty pak začal úplně nenávidět ženský, taková krize mizogynie úplně ho postihla. To byl mimochodem i jeden z důvodů, že byl považovanej za kruťase... protože když třeba, když měli vojáci několik dnů odpočinek, no tak někteří chodili do vesnice a seznamovali se tam s děvčaty, že jo... a když pak byl odjezd na frontu... to bylo organizované... a ta děvčata doprovázela své milé na nádraží, a najednou se tam objeví Marty, pozdravit vojáky před odjezdem, a uviděl tam ty ženy a hned začal Co tady chtěj ty čubky?! A to mu taky dalo tu pověst... to způsobilo, že se ho všichni báli, protože on prostě měl takovéhle vystupování. Ale podívej, když někdo tvrdí, že to byl „řezník“, tak to je směšné, to je směšné! Říká se mu „řezník z Albacete“, ale to jsou výmysly. No ale... [*smích*] ale brigadisti se ho pěkně báli!

12. Seznam vyobrazení

- Obr.1: Titulní strana časopisu *Španělsko*, č. 2, červenec 1937
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 12 - 6/9/26
- Obr. 2: Gottwaldova baterie u Madridu
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 2 - 6/1/443
- Obr. 3: Gottwaldova baterie - holení a mytí
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 4- 6/3/9
- Obr. 4: Důstojnická škola v Pozo Rubio
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 2 - 6/1/288
- Obr. 5: Titulní strana čs. vydání časopisu *El Voluntario de la Libertad*
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 12 - 6/9/24
- Obr.6: Dr. B. Kisch a personál čs. nemocnice Jana Amose Komenského
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 3 - 6/2/115
- Obr.7: Tábor Gurs – čs. interbrigadisté
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 9 - 6/6/34
- Obr. 8: Tábor Gurs – čs. interbrigadisté
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 9 - 6/6/39
- Obr. 9: Tábor Gurs – pomník Pancho Villy vyrobený mexickými dobrovolníky.
Zleva: Pončík, Nekvasil, Bureš, Závodský
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 9- 6/6/82
- Obr. 10: Odchod z tábora Gurs do čs. armády v Agde
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 9 - 6/6/109
- Obr. 11: Gottwaldova baterie - Madridská fronta (Escorial). 1: Svitáček, 2: Hruža, 3: Samet, 4: Mikloš, 5: Karel Dufek, 6: Biheller, 7: Halada
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 4-6/3/23
- Obr. 12: Batalion Divisionario při obědě na frontě na Ebru.
Zcela vlevo Adolf Vodička.
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 1-6/1/213
- Obr. 13: Kulometná rota batalionu Divisionario, Sierra Caballs – Sierra Pandols srpen nebo září 1938 po překročení řeky Ebro. Vlevo Jar. Vlašic, druhý zleva Adolf Vodička, zcela vpravo Jan Kalvoda a druhý zprava Jan Vraný
Zdroj: Soukromý archiv Adolfa Vodičky
- Obr. 14a (nahore): Adolf Vodička, nemocnice Mataró říjen 1938, po zranění na Ebru.
Zdroj: Soukromý archiv Adolfa Vodičky
- Obr. 14b (dole): Adolf Vodička, čsl. zahraniční armáda ve Francii, Agde 1940

Zdroj: Soukromý archiv Adolfa Vodičky

Obr.15: Španělé a čs. interbrigadisté Jaroslav Uhlíř a R. Šenkýř ve zbrojovce ve městě Buñol.

Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 5-6/4/63

Obr.16: Vpravo Jaroslav Uhlíř.

Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 5-6/4/161

Obr.1: Titulní strana časopisu Španělsko, č. 2, červenec 1937
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 12 - 6/9/26

Obr. 2: Gottwaldova baterie u Madridu

Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 2 - 6/1/443

Obr.3: Gottwaldova baterie - Holení a mytí
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 4- 6/3/9

Obr. 4: Důstojnická škola v Pozo Rubio

Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 2 - 6/1/288

EL VOLUNTARIO DE LA LIBERTAD

organ de las brigadas internacionales

1. noc. Cisio 10.

ČESKOSLOVENSKÉ VYDANÍ

1. Cervence 1938

RESISTOVAT

znamená

ZVÍTĚZIT!

TELEGRAMI

Veliteli a komisari 129. Mezinarodni Brigady.

Barcelona 9. cervna 1938.

Jmenem velitelu, komisaru a vojaku Mezinarodnich Brigad na uzemi Katalanie, posilame vrelý pozdrav a blahoprani hrdinným bojovníkum 129. Mezinarodni Brigady a Baterie, kteri houzevnate odporuji, protiutoci a zahaneji oddily zahranični invase, bok po boku se spanelskými bratry.

Vlajka mezinarodni solidarity kterou Vy nesete na usecich centralního Spanelska, dik sve jednote, discipline, sve odvaze bude znamenati vzdy nova hrdinstvi a nepomijte její slavu.

MARTY - GALLO.

«SALUDO A LAS BRIGADAS INTERNACIONALES»

El Congreso popular «Paz y Libertad» agrupando 4.710 delegados e invitados, representando 1.452 organizaciones de la region parisina, los días 11 y 12 de junio de 1938, en el Circo de Invierno de Paris, envia su caluroso saludo a las Brigadas Internacionales que combaten en España por la libertad de la República Española y del Mundo Heroico, simbolo de las resistencias populares frente a la agresión salvaje del fascismo internacional. El Congreso les asegura su indefectible solidaridad y admiración.

Za Spanelsko - Za Československo

Posledni dva mesice tolik bohate na udalosti, prinesli nam mnoho nauceni. Dokazují, ze lid vedený príkladem hrdiného Spanelska, stale s vetší silou

vzdoruje fasismu a zasahuje mu tvrde rany.

Spanelský narod a jeho slavná lidova armada svým hrdinným odporem rozbyly plány mezinarodního fasismu na rychle dobyti Spanelska, na znicení lidové armady. Napor německých a italských invazních armad na Levantske a Extramadurske fronte a obsazení Castellonu ukazují na nejvážnější chvíle které prozivame od zapoceti Spanelske války. Nepříteli však se nepodarilo odtrznouti a zniciti naše oddily, nepodarilo se mu prolomit frontu, což bylo cílem jeho levantske ofensivy.

V našich rukou v naší resistenci spočívají osudy Spanelska. Nebylo jeste takové jednoty spanelského lidu a jeho narodu jako nyní. V teto jednote spočívají energie není jeste zdeleka vycerpána.

... musíme dncs zjistiti, ze naše armada nebyla jeste nikdy vyzbrojena tak mohutnými bojovnými prostredky jako nyní a tyto budou jeste rozmnozeny (Dr. Negrin v prohlášení visdy 18. cervna t.r.)

Naproti tomu v nepřateckém táboře vidíme počatky rozkladu. Dence jsou hlaseny démon-

strace, srázky, vzpoury, zatarovaní a popravý. Iž, bodu proklamace vlády o cílech války které pronikají mezi lid a hrdinný odpor republikánske armady, vyvolávají a urychlují tento rozklad v nepřateckém táboře. Z hrdiného, téměř dvoletého boje Spanelského lidu za svou nezavislost a z jeho bohatých zkušeností, z jeho velkého príkladu čerpal lid Československa a sílu. V kritický den 21. kvetna stal vsечen lid Československa na nohou. Jeste drive než mohla německá armada překročit hranice stala zde již československa armada a sjednocený lid připraven odraziti napor. Sovetský svaz a Francie staly připraveny zasahnout, Hitler musel ustoupit.

Nevzdal se svých planu, ale zmenil taktiku. Ohrozuje stale Československo, pokousal se vynutit na západních mocnostech svolnou ruku ve Spanelsku. A svoji ofensivu ve Spanelsku pokousal se vynutit na techce mocnostech svolnou ruku proti Československu.

Náš resistenci, kritíme plány Hitlera a Mussoliniho a vycerpavame jejich síly, urychlujeme rozklad ve Francove uzemi. Davame možnosti mobilizaci takových sil a valecnych prostredku, které daji možnosti prolutsku.

Mobilizujeme satilistické

Československá hranice

je na

Spanelských frontach

Obr.5: Titulní strana čs. vydání časopisu *El Voluntario de la Libertad*

Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 12 - 6/9/24

Obr.6: Dr. B. Kisch a personál čs. nemocnice Jana Amose Komenského
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 3 - 6/2/115

Obr.7: Koncentrační tábor Gurs – čs. interbrigadisté
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 9 - 6/6/34

Obr. 8: Koncentrační tábor Gurs - čs. interbrigadisté
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 9 - 6/6/39

Obr. 9: Koncentrační tábor Gurs - pomník Pancho Villy vyrobený mexickými dobrovolníky. Zleva: Pončík, Nekvasil, Bureš, Závodský
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 9- 6/6/82

Obr. 10: Odchod z tábora Gurs do čs. armády v Agde
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 9 - 6/6/109

Obr. 11: Gottwaldova baterie - Madridská fronta (Escorial). 1: Svitáček, 2: Hrůza, 3: Samet, 4: Mikloš, 5: **Karel Dufek**, 6: Biheller, 7: Halada
Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 4-6/3/23

Obr. 12: Batalion Divisionario při obědě na frontě na Ebru. Zcela vlevo **Adolf Vodička**.

Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 1-6/1/213

Obr. 13: Kulometná rota batalionu Divisionario, Sierra Caballs – Sierra Pandols srpen nebo září 1938 po překročení řeky Ebro. Vlevo Jar. Vlašic, druhý zleva **Adolf Vodička**, zcela vpravo Jan Kalvoda a druhý zprava Jan Vraný
Zdroj: Soukromý archiv Adolfa Vodičky

Obr. 14a (nahore): **Adolf Vodička**, nemocnice Mataró říjen 1938, po zranění na Ebru.

Zdroj: Soukromý archiv Adolfa Vodičky

Obr. 14b (dole): **Adolf Vodička**, čsl. zahraniční armáda ve Francii, Agde 1940

Zdroj: Soukromý archiv Adolfa Vodičky

Obr.15: Španělé a čs. interbrigadisté **Jaroslav Uhlíř** a R. Šenkýř ve zbrojovce ve městě Buñol.

Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 5-6/4/63

Obr.16: Vpravo **Jaroslav Uhlíř**.

Zdroj: NA, f. Čs. dobrovolníci ve Španělsku 1936-1939, album 5-6/4/161

